

Кънчо Атанасов

Последният
ЖИВОТ

СЛОВО

КЪНЧО АТАНАСОВ
ПОСЛЕДНИЯТ ЖИВОТ

chitanka.info

Кънчо Атанасов е роден на 18.10.1946 г. в с. Дряновец, Беленска околия, Русенски окръг.

Автор е на книгите:

„Трета кабина, моля“ (1974)

„Живи хора“ (1976)

„Дърво в гората“ (1977)

„Дом без огледало“ (1981)

„Лятото на гарваните“ (1984)

„Адам и Ева живеят наблизо“ (1987)

„Тайните на тайгата“ (1987)

„Джимо Сиджимката“ (1990)

„Вариант за оптимисти“ (1992)

„Сага за селото“ (1993)

„На крачка от рая“ (1995)

„Място под слънцето“ (1996)

Под негови сценарии са заснети филмите:

„Покрив“

„Живи хора“

„Квартал Акация“

*„Важни са само въпросите, които човек
сам си задава.“*

Греъм Грийн

СТАВАТ И ТАКИВА РАБОТИ...

ДРАМА ЕДНОДНЕВКА В ЕДНО БЕЗДЕЙСТВИЕ

*На Илия Михайлов — за съпричастието и подкрепата
от най-младите ни години, та до днес.*

20.06.2001 година

С уважение:

Авторът!

Първо бездействие. И единствено.

Нищо и никакъв заслон, над който се мъдри стандартен надпис „Автогара“. Стандартна пейка — желязна и стабилна. В самия край на пейката, свил се до голямата, плетена от сизал торба, дреме в дрезгавината Велико Робина.

Бързо се развиделява и в това развиделяване от торбата излита сигналът на Радио „Хоризонт“ и гласът му, който много силно съобщава, че е станало вече седем часа. Човекът бавно се отърсва от дрямката си, бръква в торбата и спира радиото, което го е разбудило. Изправя се. И като се поразкършва, казва занесено:

— Много обичам да слушам Радио „Хоризонт“!

Излиза на пътя и го оглежда и в двете му посоки.

— Ни се вижда нещо... Ни се чува... Сякаш е измрял този свят. Ама не е възможно пък да е измрял този свят и да съм останал само аз на него... Ей го (сочи дирека с разнопосочните табели) — там е Попово и си живее там в далечината Попово, а там е Бяла и си живее нейде в далечината Бяла... А аз трябваше вече да съм стигнал в Бяла! Обаче как да стигнеш, като той, светът, се е задънил! (Обръща се към заслона.) Никаква автогара не ти е това, Стефке, а си е една автогавра! Прескочих снощи до тука да видя пак разписанието и гледам — промяна няма никаква, макар всички за промяна да приказват. И

бележка никаква няма. А ида аз отзарана в пет и нещо и на светлината на запалчицата си чета: „Поради неефективност на линията — линията се закрива!“. С ей таквиз букви написано. Значи довчера линията беше „ефективна“, а днес, когато аз на всяка цена трябва да се добера до Бяла — вече не е „ефективна“! И да се чудя аз сега кои пътища да ловя и кои пътеки да хващам? Верно, цял народ е в мойто положение, обаче мойта работа е сега друга — аз на всяка цена трябва да се добера до Бяла! Там — първо в милицията, после — в съда. Не се ли добера до тях — изгарям. А аз всъщност изгорях вече. Даже припламнах. Малко е да се каже, ама други думи нямам за това, което се случи. Да ми откраднат те кравата на мене! Кравата! И... стелна на всичкото отгоре! Да е било?! Бе какво да е било? В единайсе точно беше тъкмо го беше казало Радио „Хоризонт“ — няма хората и за часа да почнат да лъжат я! Отидох да я нагледам, турих ѝ в яслата амен половин баля люцерна, посипах ѝ сламицата да си легне на сухо и... легнах и аз. На заранта — кравата я няма! Тук Милка, там Милка — няма я. И трябва, значи такава едно същинско нещастие да го сполети човека, за да разбере човекът, че не е чак толкова сам, за колкото се е имал до този момент. Цялото село! То колко село е, ама колкото е, всичкото се включи в издирването. Едни насам, други — натам, трети — къде Копривско, всичката мера изръшнахме — няма я Милка и я няма! А аз все се надявам да се прибере някоя вечер... Щото, викам си, ако се е отвързала и е излязла нанякъде посред нощите, ако се е заблудила, което е нещо абсолютно невъзможно, все кога да е ще се прибере. А не се прибра. Защото просто ѝ е било невъзможно... Беше минало време — месец, че и горница, ходил Джоната да си прибере дървата от Дългата гора и не щеш ли — намерил я до кладенците долу. Рогата ѝ! И копитата ѝ на Милка! Това намерил... Шест месеца! Шест месеца стана, как ги разнасям аз тези рога и копита, снова до Бяла и обратно, за да си търся правата. Кравата вече я изгубих — едните права са ми останали. Правата и свободите... Кви права бе — то навсякъде спънки! Разбра се кои са ми откраднали кравата, от милицията добре си свършиха работата хората — заловиха ги и... сега от шест месеца насам по бързата процедура се съдим. Та ми искаха за днес в съда да им заведе двама свидетели, които да удостоверят, че съм имал крава и че кравата ми е била открадната. Никой обаче не се съгласи да тръгне... Един вика: „В съд досега не съм влизал, недей, моля ти се, в

съд да ме вкарваш!“ . Друг — нямало на кого да си остави добитъка. Трети вика за съда: „Бе тия там луди ли са — ако нямаш крава и не са ти я откраднали кравата, как тъй ще тръгнеш да си я дириш?!“ . И аз тъй викам. Ама как на съда да кажеш: „Бе вий луди ли сте?“ . Не иде някак си... Добре пак, че кандиса кметът ни да ми издаде бележка, подписана от него и от чистачката Станка, че действително съм имал крава и че действително кравата ми е била открадната. Ако и това не е доказателство, аз не знам вече кое може да бъде доказателство! Въпреки че и аз се обърках вече — имал ли съм крава, нямал ли съм, откраднали ли са ми я, не са ли ми я откраднали? И като минат още шест месеца, сигурно и аз вече няма да мога да дам отговор на тези наболели въпроси. Не! И тогава ще дам отговор! Ей го отговора — В торбата! Два рога извити и четири, от глезените надолу, копита...

Аз знам, че от тия хлапетии няма да мога да взема нищо. Те и нищо нямат, де! Занесли месото на Милка в тръмбешката кланица, взели парите и ги изяли на сладоледи на някакви там автомати в Бяла — до общината. Туй, което искам: да ги осъдя по бързата процедура и да ми се каже какъв е бил приплодът на Милка. „Не знам, бате — вика най-голямото от тях. — Тъмно беше, ний на светлината на огъня я оправяхме кравата и на фаровете на москвича!“ Да не го ли убиеш такова?! В деветия месец добиче да затрие! Хайде — няма да го убиваме. Но трябва да му се светнат едни фарове на такова, че да му притъмнее и бял ден да не види! За да се тури край на тези просташки работи, дето стават в държавата ни!

Те, тия същите, съвсем същите, наскоро подпалиха чергата пък на Джоната... Пуснали ги от Бяла да се изкъпят и да се преоблекат уж, а те да вземат да влязат през покрива, през покрива, представяте ли си, в горницата му на Джоната и отмъкнали оттам две кила хубаво изсъхнал овчи суджук и трийсет хиляди лева суха пара — пригответи за сватбата на внука му. Той, Джоната, като овдовя, и — повтори. И сега, значи, горницата му заключена, а суджука и най-вече парите за сватбата ги няма! За кого да се хване човекът? Хваща се за повторката: „Ти, тъй и тъй, си взела парите и си ги дала на децата си!“ . „Не съм ти пипала ни парите, ни суджука ти!“ „Къде са тогаз?“ „Търси си ги!“ „Аз, че няма да ги намеря — няма, ама и ти няма да замръкнеш в дома ми повече!“ — рекъл й Джоната. И като й насъбрал багажеца в един чувал, хвърлил го през дувара, а нея натирил през портичката... И...

кога минал по някое време зад къщата — дърва да вземе за самотния си вече огън, какво да види: циглите на два квадрата място разпокрити! Светнало му веднага, че не е повторката му виновна ни за суджук, ни за парите за сватбата и... бегом тук на разклона. Обаче повторката му — горда! Не склонила да се върне в дома му. Рекла: „Ти мене за един изсъхнал суджук и трийсет сребърника ме изпъди на улицата — сега с камиони суджук и с камиони сребро не мож ме върна! Разбрах те колко пари струваш!“. „Ама те ми бяха всичките и ми бяха, както знаеш, за сватбата на внука!“ — примолил се Джоната. Но тя останала непреклонна — трябва, нали, човекът и гордост да има! Видял се в чудо Джоната — какво да прави и къде да се дява? Като не можал нищо друго да измисли — връща се бегом назад и тича при кмета: „Кмете, власт си — ти ще ми помогнеш да върна повторката!“. Кметът ни — и той в чудо се видял... Хваща телефона, върти, звъни, дозвънил се с полицаия от Копривец, казва му каква е работата. Оня идва, а те нали си знаят контингента — направо у хайдуците, намерил парите и половината суджук и ги върнали на Джоната. А за повторката — вдига и полицаят рамене! Припламна човекът. И какво го топли него сега, че контингента не го пускат вече ни да се къпе, ни да се преоблича? Нищо не го топли!

Стават и такива работи... Тъжно е да се признае, но стават. За този случай съобщиха и по местното радио — от Бяла. Като похвала един вид на полицията, как добре и бързо си била свършила работата и като история с един щастлив завършек... А то какво ти щастие тука — на Джоната повторката му избяга! Обидена! Налице са значи един обиден човек и още един — останал сам-саменичък, а те тръгнали да ми хвалят полицията! А аз тогава, честно да си призная, малко му завидях на Джоната: с неговия нищо и никакъв случай да се занимава местното радио, а Радио „Хоризонт“ да мълчи по моя случай! Не си гледат работата както трябва да бъде и аз някой ден ще им го кажа това нещо. Такъв зарар — че и кравата, че и приплода й! Ами това разтакаване от село до Бяла и обратно! И те да мълчат... Но аз няма да се откажа! И няма да се прибера у дома, въпреки че линията, както казват Ония от Бяла, е закрыта поради неефективност. Как няма да е закрыта?! Вързаха ни, ей! Заковаха ни! Как да завъртиш на Радио „Хоризонт“ и да му кажеш, че кореспондентите му никак, ама никак не си гледат работата? Че нали като ти дойде сметката за телефона, ще се

молиш крадци да са дошли и да са отвели кравата ти! Същата работа и с транспорта... Дигаха билетите, дигаха ги и сега да не смее човек да се дигне и да отиде да навиди децата си. Ходеше народът да наглежда децата си! И да ги приглежда — къде с кора яйца, къде с пуйка или петел по празниците. Сега — удряш се по лакътя и викаш: „На празник!“. Не се вдига народът вече! Не — няма го онзи разщъкал се насам-натам народ! А сигурно много се чудят ония горе как тъй са станали линиите им толкоз неефективни? Нека се чудят! Пък беше време, когато хората по автобуса си сверяваха часовниците: „Колко е часът?“. „Е, че трябва да минава осем, щото рейсът за Бяла ей сега мина!“ Мина туй време, не че и както е тръгнало, няма никога да се върне... Като паметник на онуй време ще остане само автогаврата на Стефка... Стефка беше кметица, като я строихме автогаврата ѝ. Кой да ти мисли тогава, че и тя тъй ще стане неефективна? Аз я построих...

А надписа го донесоха готов от Бяла. За там били си направили нов, а този ни го дадоха безвъзмездно. Тя тъй ни каза. Аз обаче на нея никак не ѝ вярвам. Имам си и причина за това — обективна, както обичат да се изразяват сега. Покрай тоя обект — автогарата, по същата сметка Стефка направи и чешма — долу в дерето. До тази чешма може да стигне човек само ако много се е изгубил. На такова място реши да я направи. Викахме ѝ, как ли не ѝ приказвахме, ама то — власт, може ли да те чуе и да не те надприказва. Тука, че тука — в дерето! „Хем — вика — заради автогарата... Вие къде сте виждали автогара без чешма? И две перала ще направим, та да има къде лятно време да си перем чергите!“ Изтъка си чергата тя — покрай автогарата и пералата си! Ей такава стръмнина е надолу — едно чердже ако изпереш, две мулета ще ти трябват да го изнесеш горе до пътя. Не ни чу. И си имаме сега до автогаврата ѝ още един паметник — невидимка! Аз тогава най-твърдо ѝ заявих, че луди работи не ща да правя и на чешмата ѝ няма да стъпя да работя. Но както и друг път ми се е случвало, не издържах на думата си. Бе, какъв човек съм аз?! И що за човек съм?

И човек ли съм изобщо?! Когато да ми умре Олимпията, и тя тъй ми каза: „Мале, Велико, на кого те оставям, какъвто си смотан, ептен не мож се оправи самичък?!“. „А ти не ме оставяй самичък!“ — примолих ѝ се аз. Нищо повече не ми каза — начаса издъхна. И ме остави мене, да се питам и да се разпитвам като какво може да е искала да ми каже с тази толкова обидна дума — „смотан“? Друг път

такива думи не си спомням да ми е казвала... Казвала ми е, че съм инат. Инат съм! Обаче нямам характер за пет пари! Дали пък туй не е искала да ми каже? Веднъж, много преди да издъхне, ей-тъй като я хранех с кисело мляко и натрошени бисквити, Олимпия рече: „Всичко е глупост, Велико! Туй «девет дена», «четиридесет», «шест месеца», «година» — всичко е глупост и е заради хората наредено. Хич няма да се занимаваш с такива глупости, ами ще си намериш една добра и пригледна жена, да те пригледва и да ти помага в живота, че какъвто си ми...“ Тогаз не каза „смотан“?! А мене, като я слушах тъй да нарежда, ми се бяха подмокрили очите и не можах нищичко да ѝ кажа. И не я запитах даже какъв съм... И живея сега ей тъй, в неведение — какво да го правя този живот? Де да го дявам? И продължавам да вися тука сега с два рога и четири копита от глезените надолу, като още се надявам кога да е да стигна до полицията и съдилището в Бяла... Е, живот ли е това наистина? Когато всеки един на мое място отдавна да се е отказал от всичко — аз още вися тука като побит камък и още се оглеждам в към посока Попово — да дойде нещо оттам, я в към посока Бяла — да отива нещо нататъка.

Обаче, аз иначе не мога — ще вися тука, докато свят светува! А светува ли светът? Бе сигурно — светува си светът! Какво го е еня светът за някого си... Хич не го е еня!

И си светува някъде там в тия двете посоки и в това село изгубеното, дето седи зад гърба ми...

А как им върви на някои хора бе — ни Олимпията да му умре, ни кравата да му откраднат и да я насаламят в новата тръмбешка кланица, ни като мене да вися тука цяла вечност и никой да не мине да ме запита закъде съм тръгнал и аз да му разправа за Олимпията, за кравата, за същите ония „на батя“, дето я откраднаха и поделиха Джоната от повторката му... Няма ей, няма... Друг да беше тук на това място — ей тъй щяха да се разминават превозните средства. И да питат и да разпитват: „Вий закъде бяхте? Така значи, ваша милост, се е случило с кравата ви?“. Нека да знаят обаче превозните средства, че аз от тука няма да мръдна! Ако искат да идват превозните средства...

За някои — идват! Беше тръгнал Нестор по къде по-нищожна работа от моята — сетил се, че баджанак му от Русе бил му искал някога си калемии от неговите овошки. Отрязал той от ябълките, от крушите, пръчки от хамбургския си мискет и от цензото, завил ги в

парцалче с мокър пясък. И... увиснал тука на автогаврата Стефкина. Януари, сняг, студ, викал му всеки — в това време нищо няма да мине, а той тръгнал и назад не знай! Разправяше отпосле. „Няма една цигара да съм изпушил и... спира един рейс от големите. От хармониките. «Закъде сте?» «За Русе съм, ама и до Бяла да е — няма да откажа!» «До Русе ще ви откарам!»“ — засмял се много приятно шофьорът. Не се били още наприказвали и го стоварил човекът направо в Русе — до Винпрома. И никакви пари не му вземал, защото, оказало се — шофьорът връщал рейса от ремонт в Шумен. Нестор обаче, за да не му остане съвсем дължен, измъкнал от калемите на баджанак си и му ги дал с най-подробните разяснения как да си ги присади и засади. Дърпал се шофьорът, викал, че не му трябват никакви пръчки и калемии, обяснявал, че няма вилно място, но Нестор останал непреклонен. „Ще си купиш, рекъл му, вилно място, щом нямаш такава!“ Пъхнал му пръчките в ръцете и се запътил за към баджанак си. А шофьорът, като минавал веднъж пътем насам, отбил се в село и подирил Нестора. Пък Нестор беше се споминал вече. Че на нас се похвали момчето как още щом се прибрал от път и с най-голяма радост научил, че жена му откъм майчина си линия е наследила декар и два ара дворно място в Голямо Враново ли, в Малко Враново ли беше, как веднага отишъл на мястото, за да посади лозичките, как всичките лозички се били прихванали и как до него момент вървели на добре... Стават и такива работи, значи! Да излезе Нестор посред зима на път, във време, когато не се очаква никакъв автобус отникъде, а да го откара Нестора до Винпрома в Русе без никакви пари и напълно безплатно!

А аз съм дошъл във време, когато до всички довчерашни разписания трябва да има автобус, а такъв да няма! Дали пък туй не е имала предвид Олимпията, когато ми каза на смъртното си ложе вече какъв съм бил... Може. И може сега да ме гледа отгоре и да се пита пак: „Боже, още ли си толкоз смотан, Велико? Че вземи се прибери, както би направил всеки нормален човек, запали си печката, сготви си нещо и седни да се нахраниш... Зарежи я най-сетне тая крава! Не разбра ли — изяли са я хората и отдавна са я забравили, а ти още ги разнасяш тия рога и копита! Докога мислиш да ги разнасяш тъй?!“. Да е сега отпреде ми Олимпията, ще й река: „Докато свят светува! Защото никак не е честно тъй... Да се знае кои са крадците, да се знае със сигурност къде кравата е станала на салам, а на мене да ми се искат

двама свидетели, които да удостоверяват пред някого си, че съм имал крава на име Милка и че Милка ми е била открадната посред нощ от собствения ми обор... Никак не е честно!“. Беше обаче излишно да се моля за тая бележка с неговия и на чистачката Станка подписи. Напълно излишно! Излиза някак си така, като че и аз съм започнал да се съмнявам в Милка и открадването ѝ, и търся някой, който да ми удостовери, че са станали тия работи...

Много съм смотан наистина! Забелязах го това нещо, когато още работехме по автогарата тука и Стефка вече се канеше да започва щуравата си чешма, долу там. Казах ѝ аз, че няма да участвам в съграждането на никакви щурави работи. А участвах! Най-активно! Дотам активно, та хората вече забравиха, че чешмата е била Стефкина и започнаха да ѝ викат „Чешмата на Велико Робина“. Не друг, а аз сам на себе си направих такъв срам и такъв позор — чешма, покрай която никой никога няма да мине, освен ако не се е изгубил!

Как стана така? И аз не знам! Не знам ли?! Аз ли не знам...

Дойде си за сбора на Иван Минчев момчето — наш човек във водното в Русе. Завърши за инженер и нали баща му беше изпомежду последните признати за активни — туриха го във Водното и там сигурно ще се пенсионира. Та дойде тогава у дома — комшийско момче, викам си, на сбор е дошло, и то без даже да седне на масата ми, вика: „Бай Велико, чувам едни работи да се приказват за тебе, дето хич не ми харесват!“. Съвсем като началник ги реди... Уж много-много не ме стряскат такива началнически приказки, ама ми се скосиха коленете и усещам — със страх чакам да чуя какви неприятни работи е слушало за мене. Запали цигара и като издуха дима право в лицето ми, каза през дима: „Тази чешма аз съм я проектирал, аз съм ѝ осигурил финансирането, аз я искам да стане и тя ще стане! Ти ще я направиш!“. А аз, като да не съм същият човек, чувам се да казвам послушно, че чак покорно: „Ще я направя, щом е такова нареждането!“. Изчервявам се, като си припомня сега всичко това... Някакво си началниче от Водното?! Че какво общо имам аз с Водното? То да ми разпорежда и аз да приемам разпорежданията му? Вместо да скоча и да го изхвърля от къщата си... Бе как тъй съм скроен и съшит, че като ми се изначалничи някое началниче и аз — със скосени колене, а пък готов да направя и сто лицеви опори! Лоша кройка! Слаби конци! Както и онзи ден. Че не можех ли на онова момче в съда да му кажа: „Плащам ти и пътните, и

дневните — ела и си разпитай свидетелите дали съм имал крава на име Милка и какво е станало с кравата ми, ако действително се окаже, че съм имал такава!“. То се държи тъй, сякаш ония „на батя“ са му дали половината от кравата, а аз: „Дай, кмете, бележка, защото никой не ще да си зареже работата и да дойде да ми стане свидетел на една отдавна отминала работа!“. Убиване ми е малко!

А на онова от Водното аз все пак опитах да му се поопъна: „Бе що ви е, рекох му, тази чешма точно там да бъде? И за какво ви е такъв чак проект — сякаш ще седи на чаршия и все пред очите на чужденци!“. Бързо ми затвори устата: „Кой ще я гледа чешмата, това не е твоя работа! Една ловна дружинка да спре до нея, тази чешма искам да я посрещне. Никой от тези селяндури не може да го разчете този план, а ти можеш... Мо-о-жеш! И ще я направиш чешмата! Виждал съм аз какви работи си изпипвал в Пещера и Пазарджишко!“. Врътна се и си отиде. За да си измълча и да не го натиря на майната му значи много ме е било страх. Заради Пещера. И Пазарджишко... По тия времена аз още поработвах занаята и в текезесето никак, ама никак не исках да работя. Рано напролет забягвах с теслата и мистрията и се прибирах късно на есен. Донасяха ме във Финансовото в Бяла, глоби налагаха през два месеца, от частното ме отрязаха, но не можаха да ме завърнат в стадото. И това началниче тогаз, с два шамара, наречени Пещера единия и Пазарджишко другия, направо ме сложи на задника ми... Що бе, ме е било толкова страх!? Какво е можело да ми навреди? Или съм искал аз да не навредя на хората, които ми даваха работа и добра надница? В Павел баня. И в Пещера. И в Пазарджишко. И само там ли? Затворя ли си очите и виждам — половината Павел баня от ръцете ми е вдигната! А като ги отворя, виждам яловата Стефкина чешма, на която от подире почнаха да викат „Чешмата на Велико Робина“... Дигнах им я аз и тази чешма — не чешма, ами кале с фонтан наред дракалаците! За Девети септември ни дадох по един орден. По сбора пак — дойде си началничето на Иван Минчев. Срегнахме се на чаршията изпомежду сергиите. Аха да го отмина и то ме сграбчи за рамото: „Бай Велико, видях! Аз тъй хубаво не бях си го представял! Браво! Ама нали видя — не те забравих и аз... Къде е часовникът?“. „Какъв часовник?“ „Наградата! И грамота ти дадохме от Водното!“ Начаса схванах всичко, освободих рамото си от хватката му и отминах. Ей такова едно нещо е човекът — в това число аз, в същото

число това началниче от Русе, в същото число и кметицата Стефка... Да вземе Стефка да даде този часовник на баща си за рождения му ден! Той само един ден беше работил на чешмата, а взе орден и часовник. На мене, дете спях на обекта, ми дадоха грамота и орден. На останалите, дете се скъсаха да свличат на ръка цименти, баластри, тръби и кофражи — дадоха им по една грамота! И такива работи са ставали в нашия недотам подреден живот... А какви ли има да стават?! Трябва да се внимава... Никой не си спомня сега за русенското началниче, нови членове има вече ловната дружинка, всички отдавна са забравили, че Стефка някога си ни е била кметица, а всички помнят, да им се не види, че яловата чешма в дерето под автогарата е направа на Велико Робина!

Да ми е да се махна от тука заради тая чешма... Ама няма къде другаде да отида — само тука, на разклона, мога да хвана някоя кола и да се добера до Бяла — до полицията първо и до съда после, за да представя бележката вместо свидетелите и да видя дали ще я уважат. Друго вече не ме интересува. И да ми е пеш да тръгна, ама тежат пустите му рога и копита. И пеш съм ги разнасял — знам какво е. Сега как да е, позахладня времето и време мина, ами какво беше в началото! То — пек, копитата червяха, взеха да понамирисват, нежно казано, а както точно се изрази една от контролорките: „Каква е тази воня?“. Аз доста се притесних и се притиснах към седалката. Но тя не ме остави на мира: „Ква е тази воня, която иде от вас?“. „Не е от мен, тя иде от...“ Кой ще те остави да обясняваш от къде иде вонята? Стиснала с два пръста мъничкото си носле, избута ме със свободната си ръка чак до вратата. Там обаче аз се запрехих с лакти и й казах, че ми е невъзможно да сляза, защото трябва да отида до полицията в Бяла. „Ти и вчера ходи до Бяла!“ „Ходих...“ „И онзи ден ходи!“ „Откакто изядоха кравата ми, всеки ден ходя до Бяла!“ Всички в автобуса знаеха, че е тъй, много добре знаеха каква злочеста участ ме е сполетяла, а никой не се обади да ме защити и да каже, че е съгласен да изтърпи вонята ми, за да мога и него ден да стигна аз до Бяла... Никой не се обади... А този ден аз имах свиждане с тези, дете бяха изяли кравата ми. Обиколих с поглед всички в автобуса и като не открих и намек от подкрепа и съчувствие, слязох и тръгнах пеш. От двете ми страни — два облака мухи и от подире ми — още един облак. Докато стигна до Бяла, простих на хората от автобуса. То много муха, много нещо било!

А с вонята аз тъй бях свикнал, че просто не я усещах. Следователят обаче веднага я усети и побърза да разтвори докрай прозорците. Това кой знае колко не помогна, затова, изглежда, така претупа свиждането. Доведоха трите момчета — едното на седемнайсет, другите две по на петнайсет. „Познаваш ли ги?“ „Знам ги. И баща им знам.“ „Идва ли баща им при тебе да се спогаждате?“ „Идва!“ „Какво ти предложи?“ „Да ми плати кравата или пък да ми купи друга. Пак стелна или пък с теле.“ „Ти какво му каза?“ „Казах му, че не съм съгласен, защото знам, че той пари няма ни да ми плати кравата, ни да ми купи друга, била тя стелна или ялова.“ „Мислиш ли, че тия тука имат, та си понесъл по света тези вонливи рога и копита?“ „Ама нали все пак са им дали някакви пари? Нали все пак...“ „Дали са им, ама са ги изяли на сладолед. Каквото хартисало — проиграли са го на автоматите до общината!“ Като с вряла вода ме попари — цяла крава — на сладолед!

Кое то хартисало — на общината!

Безпощадно ясно ми стана, че пари няма да видя и крава вече няма да видя, ама какво — да се откажа ли? Аз? Не мога. Друг да е — отдавна да се е отказал, а аз не мога. Не знам защо не мога, но не мога. И ще си ги разнасям тези рога и тези копита Милкини, докато съвсем се приключи това дело — по най-бързата уж процедура. Шест месеца му струвах онзи ден, може да дойде ден и девет месеца да му струвам, може и година. Но няма да се откажа! Въпросът вече е опрял и до едната чест! Нека да оставим това, че кравата, ако не беше ми открадната и изядена на сладолед, щеше досега да ми даде за шест месеца — по десет да са кила на ден, за месеца прави триста литра, за шестте месеца — тон и осемстотин, тури го по триста лева средна цена на млякото... И телето трябваше да е станало досега най-малкото двесте кила. Луд съм! Ако не съм луд, трябваше вече да съм се отказал?! Ама казват, нали, че надеждата умира последна? И кое остава тогава? При мене надеждата отдавна трябва да е умряла, а аз още шетам натъй-натъй с Милкините рога и копита. Изглежда мене съдбата ми е такава — с тия рога и копита да се добера до лобното си място. Ами то наистина на битка заприлича това моето! Битка с полицията. Битка със съда. Битка с държавата. Е, не е ли известно кой ще изгуби в такава една битка? Известно е. Тъй казват и децата ми. В един глас. И синът. И дъщерята. „Татко, тази битка е изгубена и ти трябва да се откажеш от нея!“ Така е. Разбирам, че е така и че трябва

да се откажа разбирам, но не мога да се откажа. Не мога така лесно да предам Милка на забвението... Никога никого не съм предал! Така си мисля. Освен Олимпията. Понякога. В Пещера. И в Пазарджишко. Но то беше друго, а сега — няма път назад! Ще я водя битката, докато разбере какво още искам от тази, напълно обречена, битка! Да ми се върне кравата? Да бъдат осъдени тези деца? Да накарам държавата да застане на моя страна? Само веднъж. Само един-единствен път. Да дойде при мене и да ми каже: „Ти, Велико, имаше крава. И на тебе тази крава ти я откраднаха. Аз съм изпълнена със съчувствие в това твое нещастие и съм дошла да те запитам какво мога да направя за тебе в този толкова тежък за тебе момент?“. И да ѝ кажа аз в този наистина критичен момент. „Не ща крава. Отця ми се с крави вече да се занимавам, защото пак може да ми я откраднат. И ония деца не искам да осъдиш, а искам по най-бързата процедура да ги възпитаеш да зачитат чуждото като свое. Виждаш ли, не искам много. Стига ми мене, че си дошла тука на крака в нещастията ми и че си се сетила за мене...“ И да седна аз от едната страна на масата ми, и да седне тя от другата, да наля аз две чаши от най-хубавата си ракия, да се чукнем като свои и като съвсем свои да се напием, ако трябва за тази си първа и единствена среща... Пак смотани работи почнах да правя и пак смотани работи почнах да приказвам...

Така му приличаше да приказва на Покойника Методи. Ние дълго време се имахме с него и изглежда нещо ме е прихванало от него. Като се гледам сега такъв, виждам, че не са едно и две нещата, които може да съм прихванал... Едното го знам със сигурност — класическата музика! Покойника Методи казваше: „Като чуя класическа музика и... направо падам!“. Методи падаше от много неща. И трудно се изправяше. И като се изправеше понякога, не забравяше да отбележи с възвиновничката си усмивчица. „Съдба! А са рекли древните още, че от съдбата си не можеш да избягаш!“ Покойника Методи имаше много съдби... Първата му съдба беше да се изучи за ветеринарен фелдшер. Не го знам с какъв точно успех е завършил Ловчанската ветеринарна гимназия, но пред всекиго мога да потвърдя, а и не само аз, че като ветеринарен фелдшер беше просто незаменим. Сам себе си замени! Да. Точно така: днес бели бърбечета и пиене от Винпрома... Утре — някакви прасета за някакви големци клали и хайде — пак софра! Вдругиден бракували заради някого си

половината от стадото с овцете и... „Животът ми беше се превърнал в един безкраен празник!“ — казваше за тези си времена Покойника Методи. И добавяше с възвиновничката си усмивчица: „А празникът така и не дойде!“.

Втората му съдба, която вървя успоредно с първата, беше да се ожени! Всички са имали тая съдба и знаят как става това! Така стана това и при Методи. Заживяха как да е, родиха им се синовете, заживяха насетне само когато не е паднал, а когато съвсем падна и „пропадна“ според думите на съпругата му — разделиха се. Чувам, че децата му (вече отраснали) са се затирили по Гръцко и никакви не се обаждали. И излиза, че съдбата пък на жената на Методи е била да остане и без Методи, и без децата си. Никой не може да избяга от съдбата си...

Както аз не мога да избягам от Милкините рога и копита. Минавало ми е през ума да ги зарежа на седалката в рейса и да отида и аз като хората я на пазара, я на центъра до часовниковата кула, да седна на някоя от пейките там и просто да гледам кой минава и как минава. Пък и мене да видят хората — половината село в Бяла сме изселени, тъй че има и кого да видя, и кой да ме види. Има. Ама като спре рейсът на автогарата, и аз грабвам тая торба сезалената и пак се понасям по милиции и съдилища! Тая торба ми я оплете Олимпията. От сезала на балите, дето сме ги вземали от стопанството за добитъка. А аз и без добитък останах! Те тъй ме заангажираха тези рога и копита, та се наложи овцете да продам, козите да изколя до крак. Пък бяха кози! На доене — два литра! За деня — четири литра! От коза... Три кози имах. И всичките близняха. А едната — по три ги раждаше и откърмваше! Имаше ги всъщност козите ми Олимпията. И като се изгуби Олимпията — отиде всичко от развала на провала... Ей тая торба само ми остана от нея. Другите торби просто не издържаха на мистриите, чуканчетата и теслите, които съм разнасял по всичката България. Сега пак я разнасям — до Бяла и обратно! И никой не е в състояние да каже докога ще я разнасям! Докато кандиса, изглежда, държавата да седнем и да се спогодим. Ама къде ти време у държавата да седне с мене или пък с когото и да било другиго?! Тя се е запътила за Европа и нас за нищо ни няма вече... И да я питаш какво ще прави без нас в Европа? Ама не — мъкне торбата и заминава! Аз, като гледам как слиза народът от рейса в Бяла — всеки нарамил торбата си, почвам да си мисля, че всеки един мъкне някакви свои си рога и копита,

някаква своя си мъка мъкне. И точно в този момент има нужда я от съчувствие, я от подкрепа някаква...

Много обичам да слушам Радио „Хоризонт“! Дават там от време на време на човека да каже каква торба мъкне — сезалена ли, платнена ли, найлонова ли... И какво има в торбата му? Покойника Методи много разговаряше с Радио „Хоризонт“. Беше си направил една тетрадчица с рождените дати на всички хора на селото и мине се не мине, току някой биваше поздравен за рождения си ден. А мене ме поздравяваше на именния ми ден — навръх Великден! Като сега да чувам гласа му: „Велико, велико да ти е името!“. И все с Вивалди и със Сарасате ме поздравяваше! Един път — с единия, друг път — с другия. Редуваше ги. Радио „Хоризонт“ освен че пускат много класическа музика, имат понякога и много съдържателни програми. Миналата събота например една госпожа говори за връзката на човека с името му. Напълно се съгласих с нея. Не от първия път обаче. Щото нали, викам си „Велико!“ . И се оглеждам целия — и себе си, и живота си. Е, че кое ми е великото на мене и кое му е великото на живота ми? Нищо велико — ни в името, ни в живота ми! Една робия само са били и името ми, й животът ми... И... веднага схващам. „Велико Робина!“ Да ме потърси някой в село и да каже. „Търся Велико Цвятков?“ — всеки ще вдигне рамене и ще каже: „Не знам да имаме такъв човек в село?!“. А ако рече: „Де го Велико Робина?“ — веднага ще му посочат къщата ми. Откъде иде туй „Робина“ — никой не може да каже. Татя съм питал и той е питал татя си — никой не знае. Ама тъй ни е паснало на цялата фамилия, че ни ние от него можем да се отделим, ни то от нас. „Робинчетата“ — тъй ни викат. На татя много му отиваше. А на мене тъй ми е лепнало, че просто няма на къде повече! Ами... да съди, който може... На тринайсет години по бахчи съм тръгнал из Унгария! Като ме видеше газдата, че се препъвам, кога носим таргите с тора — бой! Свия ли се нейде по нужда — пак бой! „Докато, вика, таковащ, няма да се помайваш, ами ще плеваш тревата наоколо си!“ Много бой съм изял от него, ама ме остави после при себе си за зимовник и ме държа на градината докато се захвана войната... През войната пък — в Германия! В град Хале. Имаха там фабрика за самолети, че аз и един от Джулюница им бяхме цветари. Идат англичаните и си изсипват бомбите. На заранта — багерите ринат и ние почваме — до вечерта не трябва да личи къде бомба е паднала. И цъфтят вечерта на същото туй

място теменужки и разни други цветенца. По една марка на час ни плащаха. За сравнение — на нашите, дето работеха в селското стопанство, даваха по седемдесет пфенинга! Абе добре плащаха хората и добре хранеха, ама като много зачестиха бомбардировките, и вика един ден тоз от Джулюница: „Велико, велика битка се е захванала — да си вървим!“ . Аз имах чичовци в Америка и бая мислех да дръпна нататък, ама нали името ми е такова — дръпна ме нанасам. Как да е, взехме се с Олимпията, с парите от гурбетите накупих нивя и добитък — дом ще въртим я! Завъртя ни една... Айде — и двете фази на войната. С конската линейка... Конете ли да пазиш, доктор Димов ли, който беше от Русе, линейката ли да пазиш, себе си ли да пазиш от загащени по овразите германци?! Пак добре, че беше добър Бог да ме запази. Иначе... Аааа, много народ изгина! И от двете страни. Аз обаче, нали имам още да робувам — останах. Прибрахме се криволяво. Доктор Димов — читав, конете — охранени със сръбско жито и унгарски овес, аз — с два медала и както е засега, с една безплатна карта за пътуване! Една карта за безплатно пътуване ми остана от този живот, ако и нея ми отнемат тез от Народното събрание — направо замръзвам тука на разклона с тия рога и с тия копита... Къде ти с една пенсийка като моята ще тръгнеш да си търсиш правата? Не можеш. До нийде няма да стигнеш. Забавиха я миналия месец със седмица ли, с осем дена ли беше и баш тогава иде Върбан за водата! Гледа в елката и го е срам да ме погледне в очите: „Шестдесет и четири хиляди и двеста!“ . На мене косата ми се изправи. „Ами за цяло лято — вика бай Велико — Цяло лято поливате като невидели, а после викате «Много!»“ „Нямам!“ — казвам му голата истина. „Ще пратя багера — вика — да те откачи!“ „Ако искаш и багерицата прати!“ — казвам му и го избутвам през портичката. Същия ден, не щеш ли, идва и онази — за тока. „Три хиляди и осемстотин!“ — казва и се мъчи да откачи бележката от кламера. „Нямам!“ — казвам и на нея, въпреки че имах „три и осемстотин“ . И тя като Върбан: „Ще те откачим!“ . „Откачете ме! — викам й. — Откачайте ме и вие, че откачих вече да бъда все закачен някъде си!“ Отиде си. Аз като тогава не бях я закъсвал, ама си идваха децата заради рентите и къде да се разплатя с кооперацията, къде да им дам някой лев за бензина поне и... откъснах съвсем! Трябва да им кажа да не си идват вече заради тия пусти ренти... То направо подигравка. Шейсет декара златна земя ми вземаха, шест овце, крава с

теле и заплодена юничка, а ми дават шест шишета олио и шестстотин кила зърно! Правилно, не съм и работил на тая кооперация, дето тогава се казваше текезесе. Съвсем правилно! И тя правилно ме поряза, където и каквото намери за добре... Ей тука, зад гърба ми, където е Стефкината чешма, имаше баща ни четири декара и два ара гора — само дъб, меше и тук-там габър. Щом стигна до Бяла, ако изобщо стигна де, да не забравя да се отбия и до поземлената. Натискат сега пък да ми връщат гората! Аз не знам те знаят ли, но аз знам, че тая гора отдавна я няма. Изкорениха я да правят язовир. И сега гора в Разграшко ли ще ми дават, или парче от язовира — не мога да разбера! Трябва да изясня и тоя въпрос... Дано не стане, както стана с нивите! С унгарските пенгю от градината и с германските марки — вървяха тогава по трийсет лева парчето — купих от нивите на Хаджията — все покрай реката. Кога ме повикаха да ми ги връщат — натириха ме по баирите, дето и разкрач място не съм имал, нито пък тати е имал! Да биеш ли, да убиваш ли?! Случи се и Покойника Методи да бъде там. Улови ме нежно изпод лакътя и нежно ме изведе навън. „Робинче, тебе земя трябва ли ти?“ „Два квадрата ми трябва и аз ги имам горе в борчетата! Колкото по-дълбоко, толкоз по-добре, ако не ги домързи да копаят!“ „А на децата ти земя трябва ли им?“ „Да бе, ще хвърли единият бялата манта (син ми е доктор) а дъщерята — синята (тя пък е инженер в Исперих), и ще дойдат да се блъскат със земите ми, дето, оказа се, били все по чукарите!“ „А ако все пак решат да се завърнат при земята си?!“ Изтръпнах... „Недей тъй, викам, бе Методи, ти знаеш ли какъв пусталяк ще направят и от тази земя! Какво си мислиш ти за селския труд? Може би си мислиш, че селският труд е прост труд, но това не с така — сложен труд е, най-сложен труд! Помисли...“ „Отказвам да мисля — прекъсна ме Методи, — аз отдавна съм престанал да мисля, защото тъй ми е по-добре. Не по-леко, но по-добре. Обаче позволявам си да мисля, че от тая работа с тия земи нищо няма да излезе, докато сме живи ние. Зарежи я... И тръгвай с мене да послушаме Вивалди!“

Ето такъв човек беше този Методи — мъдър! За пиян го считахме всички, а пък той бил мъдър!

Отидохме у тях, сложи той дърва на позагасналата печица, пусна апаратурите, подпря се на перваза на прозореца, затвори очи и се заслуша във Вивалди. Заслушах се и аз. „Ей тука е истината!“ —

въздъхна по някое време Методи. А аз, като вече се досещах на кое нещо Покойника Методи вика „Истина“, магнах му с ръка да мълчи и се заслушах — в себе си този път... Значи знаел е някой каква ще ми бъде на мене един ден, като ще ни връщат земите... И го е изсвирил това нещо!

Предпоследната му съдба на Покойника Методи беше музикоманията. „Всеки човек си има мания, моята мания се казва Музика!“ — с възвиновничката си усмивчица казваше той, когато попрехвърляше и с музиката, и с другите присъщи нему неща. Върна се с тая музика от рудника в Шешкинград... Като го напусна жена му и прибра децата си, дето сега се пилеят по Гръцко, като го натириха от ветеринарната му служба, една сутрин той изчезна от селото и се върна пак, за да получи първата си пенсия. Ние селяните сме много завистлив народ: „Марей, на туй пияното толкоз пари да дадат!“. Аз такова нещо не рекох, защото знам, че не са лесни тез пари. Че са болни. Посивял някак се завърна Покойника Методи. И смълчан някак. И все някак заслушан в нещо и... някак възвиновничко усмихнат. Сближихме се с него след онзи случай с поземлената в кметството. И преди това се имахме и уважавахме, но тогава станахме, може да се каже, неразделни. Като сиамски близнаци. Разделяше ни само кръчмата на Недю. Влезе ли той в „Куцата жаба“ — аз излизам! Вляза ли аз в „Куцата жаба“ — той излиза. Не можех да изтърпям тихото му и задрямало пиянство, прекъсвано от време навреме от ломотещите му крясъци. „Аз съм Методи! Знаете ли вие кой съм аз? Аз съм Покойника Методи!“ Знаеше, че не мога да понасям тези му пиянски самопризнания, и видеше ли ме, на часа изтрезняваше и се измиташе от кръчмата. Връщах се и го отвеждах при апаратурите му. Бяха изпълнили вече цялата стая и просто нямаше къде да се седне, освен на някоя от апаратурите. Пък всичко беше японска техника! И касетите му, и компактдискете му, и телевизорите му — всичко от Мицубиши нагоре! Аз му правих стелажите за касетите и плочите и аз ги подреждах, тъй че по-добре от него знаех напоследък кое къде се намира. „Пусни ми Григ!“ — обажда се Методи от трикракото си столче до перваза на прозореца. Пускам му Григ...

И сега случва ми се да се виждам с Методи и да си приказвам с него. Не нещо насън да ми се явява, а просто тъй... Седя си на седалката в автобуса до торбата с рогата и копитата ми и — напреде ми

Методи! „Как е там?“ — питам го. „Същото! — казва. — Редовно ни дават пенсиите, събираме се вечер в «Куцата жаба», всички одумват кооперацията, а никой не излиза от нея!“ „Значи и там същото?!“ „Същото бе! Ама не е съвсем същото, защото има много музика! От всякъде иде музика и ти сам си избираш кое да слушаш. Виждаш ли какъв по-голям рай е тука, отколкото там при вас?“ „Виждам! — въздъхвам изтежко. — А аз тук — още с моите рога и копита. Методи, да взема вече да се откажа, а?“ „Ти да не си полудял! — сваля слушалките от ушите си Методи. — Един човек остана в тази страна... Още ли тъй се изразяват за страната си?“ „А, и по-лошо се изразяват вече! Ама ти не се пилей с тез дивотии сега... Кажи ми какво да правя с тези мои рога и копита? Интересува ме ти как мислиш?“ „Ще продължаваш! — наушва слушалките Методи. — Един човек остана в «тая страна», дето да дири правата си, ако ти се откажеш — няма вече да има такъв човек!“ „Бе какви права — аз сам вече не знам какво искам, забравих вече и за къде съм тръгнал, не мога да си спомня и при кого първо трябваше да отида днеска...“ „Ще си спомниш — усмихна ми се възвиновничко Покойника Методи. — И ще отидеш, където трябва! Ама постой сега — да чуеш една кавърверсия на...“

Веднага го изключвам от погледа си. И на живо бяхме тъй... Като ми рече от столчето си: „Пусни ми една кавър версия на...“, и аз си излизах. Мигновено! Много неприлична дума ми се вижда туй „кавърверсия“. На някаква вересия ми мяза — да те е срам просто да я произнесеш! Има такива думи. Напоследък много такива думи се намъкнаха в общуването ни. Даже и в Радио „Хоризонт“. Хайде, с думи като „депутат“, „синдик“ и „синдикат“ как да е свикнахме и ще си ги търпим, ама не може ли с другите думи нещо да се направи — да им се потърсят нашенски или пък да им се измислят нови? Иначе общуването ни с Радио „Хоризонт“ най-вече и с телевизията — по-малко, започна да намирисва на „шотландска бира“ и „германско уиски“, както обичаше да се изразява по този въпрос Покойника Методи. „Всякакви буламачи съм пил през живота си — казваше още той, — но по-сладко ухание от уханието на гроздовата и двойно препечената сливова не съм срещал!“ Той беше шовинист на таз тема. Но в случая може да му се вярва. Може! А пък приемаше думата „кавърверсия“ и някак с наслада я произнасяше. В такива моменти направо съм го намразвал! Както и себе си ненавиждам сега... Сякаш

съм я произнесъл думата... Вися тука като побит камък, като пред наборна комисия или пък съм в някаква комисия по изборите и... не помръдвам! А часовете летят, минали са вече бюлетините за нивото на река Дунав, скоро ще стане пет часът и ще се спуснат кепенците и на съда, и на полицията, и на поземлената комисия, а никой не идва и не идва ни от едната, ни от другата посока! Защо, бе, не се зададе нещо? Нека да не ме вземе, като не ще да му миришат моите рога и копита, но да мине! Да му махна аз, а той да се направи, че не ме вижда или пък да ме излъже, че не е в посоката, която аз искам. Сякаш знам и аз вече коя посока искам да хвана? Така съм — като в песента ни още от турско. „Кои пътища да ловя? Кои пътеки да хващам?“ Ни на йота не сме помръднали от туй турско, значи! Не става тъй... Ще ги зарежа тези рога и копита и който иска — да върви и да се разправя с тях. Прибирам се, пускам си апаратурите на Покойника Методи и се оставям да ме отвее музиката му от този свят, дето и тъй, и инак пет пари не дава, че е увиснал някой си тука на разклона като в безвъздушно пространство! Потърсва те този свят само когато му потребваш за нещо... Напоследък най-ни търсят да си платим данъците и като се зададат избори. Зададат ли се, и... идва Яна на портата ми: „Бате Велико, ще се съгласиш ли да влезеш в комисията по избора?“ „Откъм квотата на кои ще присъствам в комисията?“ „Ти си избери...“ „Не мога — ще излезе, че съм пристрастен!“ „Ами... на някое от безенесетата?“ „Кое точно?“ „Нямаме засега откъм квотата на «Александър Стамболийски.»“ „Зад Стамболийски мога да застана!“ — казвам и тя си заминава ощастлива от съгласието ми. Колко малко му трябва на човека, за да го направиш щастлив! А за мене щастие няма и нима — никаква кола откъм никоя посока! Ни отляво! Ни отдясно! Като по избори: „Отнийде взорът надежда не види!“. Много такива ги знаеше Покойника Методи — за всеки случай и по всякакъв повод. Той пък не можеше да понася моето присъствие в тия комисии по изборите. „Като Постоянното присъствие си!“ — така се изразяваше за него. Не му казах, а и как да му кажа, че аз така присъствам заради Яна! Мразя я тази жена — от момиче още... Не защото я поисках, а тя не ме поиска поради бедността ми! Не. Намразих я, когато като видях как се развъртях да купувам нивя и имоти, причака ме веднъж пред дюкяна на Новака, подхилвайки се в крилцата на шарената си забрадчица: „Мислех си, че имаш само бомбе

и два костюма рибя кост, пък то...“ „Аз и по-хубави работи имам от бомбето си и от костюмите си, ама и те няма да бъдат за тебе!“ „Е, че то нали не е още всичко свършено я?!“ — продължава да се хили забрадчицата ѝ. „Свършено е! — хиля се на свой ред аз. — Годявам се тази вечер за Олимпията!“ Огън я заля и слана я попари. Как на такова да не му участваш в комисиите и да не го гледаш в ръцете — какви ги върши! Не му ги разказах тези неща на Покойника Методи и той затова така учуден си отиде от света и от постоянното ми присъствие. Има и друго, разбира се. Него и Яна, бас слагам, не го знае и няма никога да го научи. Покрай Покойника Методи аз и кафе са научих да пия. Слушаме Чайковски — прием чай. Слушаме Бетховен — прием кафе. Когато слушахме музика Покойника Методи друго не употребяваше. И, значи, научих се да им пия кафетата на тези комисиии... И даже да ги сърбам! Просто се чудя откъде съм се научил да сърбам толкоз изразително. Освен да е по наследство — няма откъде другаде да бъде. Дядо ми тъй си сърбаше кафето от мляна ръж и леблебия. Звучно някак през мустаците си и — чак да изтегли каймака от дъното на чашата! И сега сме тъй: аз сърбам и Яна ме ненавижда, тя ме ненавижда с присвити чак от ненавист очи, а аз я гледам — мед ми капе на сърцето и дважд повече я ненавиждам... Стават и такива работи в политиката — изпълнени с ненавист, седим един до друг в комисията и никой не става да си излезе — аз заради кафето, Яна заради каймака му, както се оказа впоследствие... Така се оказа! Оказа се, че не е имала длъжност, на която да не се е наредила с третокласното си образование. Сега чувам, гласяла се, на нейните години кметица да ни става! Представяте ли си?! Виж им значи акъла и крой шапка на онези, дето ще ѝ повдигнат кандидатурата и ще стоят зад нея... Крива ще им излезе сметката, защото аз пак ще заставам в комисията — да си сърбам кафето и да ги гледам в ръцете, кога броят бюлетината! Толкоз много съм принципен, че... Те много добре го знаят това. Дал съм им и доказателство, че е тъй... Веднъж — беше краят на изборния ден, по време на последните ни избори, на последния ни засега президент. Към края на деня преглеждахме изборните списъци. И като видях Яна, че Покойника Методи не е гласувал, изгледа ме с двойна доза ненавист и ме прати да го видя ще гласува ли, или като удари часа, и да удряме кепенците на тъмната стаичка. Методи, то се знае, не дойде. „Бе, махай се — рече ми — с тия твои избори!“ И едва не ме изпъди — сякаш аз

съм ги измислил тези избори и сякаш по свое желание съм дошъл да го викам да гласува. Слушаше си нещо много хубаво. Позаслушах се и аз. Малко. Малко, ама като се върнах — и той часът на избора минал. Викат ми всички: „Влез и гласувай, че да започваме вече да броим! През час звънят вече от Бяла!“. „Колко е часът?“ Казват ми колко е. Казвам им: „Не мога да гласувам, защото няма да бъде редно! Паднали са вече кепенците на тъмната стаичка!“. „Ама ти си от комисията?!“ „Именно, казвам им, защото съм в комисията, не мога да гласувам! Да е някой извън комисията, на него комисията може да разреши да гласува, но на човек от комисията — никога!“ Заради вечните глупости на Яна — да вървя да викам Покойника Методи да гласува, аз — като дето го имаше и един друг — си останах без президент! Онзи викаше по стъгди и по мегдани „Аз нямам президент!“, аз трябва сега да тръгна и да викам: „Този президент не е моят!“. Въпреки че какво ми е виновен мене човекът, че Яна не ми е дала възможност да гласувам? Нищо не ми е виновен!

Бе, как не ми е минавало през ума, да пиша на президента за тия мои одисеи с тези мои рога и копита?! Сигурно само с такава щуротия не са го занимавали — една торба сезалена с два рога и четири от глезените надолу копита. Не. Не мога да пиша на президента, след като не съм гласувал за него и за който и да е друг човек за президент. Него сега главата му пуши от познати и приятели — било за служба, било за услуга, а аз — съвсем чуждият човек, да седна и да му опиша всичко от шест месеца насам и особено пък последното: след пълните признания на ония „батювите“ да ми се искат двама свидетели за удостоверяване „на безспорния факт, че съм имал крава на име Милка и че тази именно крава ми е била открадната! Той е юрист човекът и ще разбере в каква неразбория съм изпаднал... Ама аз имах ли наистина крава и беше ли ми открадната някаква крава пролетес? Ще се побъркам вече с тази крава! Пак добре, че ми даде бележката кметът, с неговия и с на чистачката Станка подписи, за да мога да изкрещя на целия останал свят: «Имах крава! И кравата ми... се казваше Милка!». Ще му пиша! Нищо че не съм гласувал за него. По конституция той е длъжен да ми прочете писмото и като главнокомандващ да се произнесе: «Ще ми се извинява ли държавата за несправедливостите, които е позволила да ми се случат, или няма да

ми се извинява?!». Моя работа си остава дали аз ще я извиня... Само моя!

Ще си умре от смях Покойника Методи, като разбере как съм искал да занимавам президента с кравешките си истории... А като се умори да се смее, да ми каже през праведните си сълзи: «Защо? Можело е да му пишеш, за да ти отговори някой от последните му съветници, че там с крави не се занимават и по вълнуващия те въпрос да се отнесеш към еди-кого си!». «И... ще посочат, значи, към кого да се обърна?» «Ще посочат. Ако се случи умен човек и честен, ще ти каже, че не е в кравата ти твоят проблем...» Не бил в кравата ми моят проблем! А кой е моят проблем, като не иска държавата да седнем и като хората да се разберем!

Ще се усмихне с възвиновничката си усмивчица Покойника Методи и ще се изгуби в далечината скъпият за мен образ... Толкоз време живяхме заедно, един до друг, ухо до ухо — насаме с класическата музика, а да не се замисля аз, че и Методи може да е имал някакъв проблем! Наистина. Защо остави пиенето този човек? И защо прибра кучетата?

Най-последната му съдба на Методи бяха кучетата...

Дойде една заран у дома с каручката на Нестор Босия. Стовари наред стаята ми всичката апаратура. «Мене вече не ми трябва! — тъй отвърна на питания ми поглед. — Завещавам я на тебе!» Още съвсем малко, значи, и ще се разрева. «Недей тъй бе, Методи!» Знам си аз какво правя! А ти от днес нататък ще ме наричаш «Покойника Методи»! Чу ли?“ „Чух. Ама защо така бе, Методи?“ Поправи ме: „Покойниче Методи! — и махна с ръка, сякаш да напъди нещо. Но това е от друга ария и за нея сега не ми се говори. Имам те тебе най-приобщен към музиката в това село, за най-податлив към нея, затова на тебе оставям апаратурата си, която е всичкото ми движимо и недвижимо имущество. Точка!“ Посегнах да му наля една чашчица, за да дойде човекът на себе си, но той решително, както не е бивало никога, отстрани чашата далеч от себе си и бавно се изправи. Наложил шапката с голямата периферия и отвори вратата. „Сбогом, Робинче!“ Двайсетина години беше по-младо от мене, а тъй ми викаше „Робинче“. И чак сега понякога ми идва на ума колко малко нежност му е трябвала на Покойника Методи, че тъй нежно да се обръща и към мене даже. Не му я дадохме тази малка нежност и Покойника Методи

избяга от нас! Спря да слиза до „Куцата жаба“ и слизаше вече само до фурната. Купи един чувал хляб и го помъкне към къщи, без никого да види и сякаш самият той невидим. Дойдоха хора при мене и ми рекоха: „Трети ден подред твоят Методи купува по един чувал хляб?! Преди един хляб за седмица му стигаше — сега чувал на ден не го нахранва!“. Изтръпнах. Заряха работата, която бях захванал, и право при Методи. Протката зееше до отзад отворена. И къщната врата зееше... Видях Методи да седи на пода сред глутница кучета. Вадеше хлябовете от чувала, разчупваше ги на едро, раздаваше големите комати на кучетиите. Беше насъбрал уличните псета на съседните и на нашето село — за тях са му били нужни хлябовете! „Не влизай, тебе не те знаят и може да стане някоя беля!“ Но сякаш не той го каза, а някой иззад гърба му или иззад моя гръб. „Покойниче Методи — рекох на този, който отнякъде си се обажда, — нищо добро няма да излезе от доброто, което искаш да направиш! Тъй е било винаги. Само най-голямото зло можеш да очакваш за добрината, която си сторил!“ Отнийде никой не ми отвърна. „Ако толкова ти е самотно — опитам пак, — пренеси се при мене. Ти и без това вече половината си пренесен!“ Покойника Методи стана, изтръска трохите от чувала, стисна го под мишница, мина сякаш през мене и излезе. Прекоси осланената трева на двора, напъди назад последвалите го кучета и придърпа портичката. „Ей — викнах подире му с обич и ярост и гняв, — вземи със себе си и кучетата, щом толкоз са ти изтрябвали, ама ела!“

Изгуби се широкополата му шапка зад керемидите на дуварите.

Това ни беше последното виждане. Защото най-последното изобщо не беше за гледане...

По нас, нали се падаме в Североизточна България, зимите идват тежки и внезапни. Пада снегът, докато засипе всичко, и стяга мраз. По три дена пъртини ринем из дворищата си. Такваз зима ни беше затиснала... Пристига един ден кметът при мене, пристъпва от крак на крак и не смее да заговори. Помагам му: „Нещо с Покойника Методи ли?“. „Май вече наистина е покойник! — отвърща кметът. — Дойдоха при мене комшиите му да ми кажат, че откакто е заваляло, не е излизал от къщата си — никакви стъпки не се виждат пред портата му, ни пък пъртина. Искам да си дам кураж: «Че кога пък Покойника Методи е ринал пъртина?». «Не е де — верно! — съгласява се кметът. — Ама и

от фурната се тревожат хората.» «Ти не се кахъри, за оборота си се тревожат — нали направихте фурната частна!» «С парите си я купиха хората!» «Не хората, кмете, а шурейт ти!» «Не съм дошъл за фурната да приказвам!» «Няма да приказваме!» — рекох му и го изпратих да си вземе пушката и да отиде при Покойника Методи.

Заварих го там. Изгазихме преспите и отлостихме вратата. Кучетата като подивели излетяха изпомежду ни и запрескачаха през порутените на места огради.

Ние, няма накъде, трябваше да останем.

Изпратихме го Покойника Методи — аз, кметът и бившата ни кметица Стефка. Тя много обича да пише и да чете слова за покойниците ни, че не поиска да пропусне и тази, срамна за нас смърт, а даже настоя да се отбием в обредния дом... Покойникът Методи беше се стопил съвсем, та склонихме с кмета да го разнасяме от ремаркетото до мраморната маса вътре и обратно. Не слушах словото Стефкино, защото слушах «Ода на радостта». Много ѝ се радваше приживе Покойника Методи, нея му избрах, с нея той се раздели с музиката и с несретния си живот.

И ни остави нас Покойника Методи да се питаме и да разпитваме: «Защо стана тъй бе, Покойниче Методи? Защо стори тъй със себе си и на кого го стори?». Отговор на въпросите ни — няма и няма! Една неразгадаема и за мене загадка остана... «Една голяма Енигма!», както би се изразил Покойника Методи. Много такива никакви ги знаеше, а не се научи да живее като хората!

Съдя него, а себе си не виждам... Няма сякаш и моята торба с Милкините рога и копита да остане за хората като една Енигма? Енигма не, ами Енигма и за хората и за мене самия. Вися тука като побит камък и чакам. Какво чакам, като никакво превозно средство не ми трябва вече — докато стигна, ще са затворили и полицията, и съда, и поземлената! Нищо вече не ми трябва мене. И да дойде сега някой автобус като онзи от Шумен и да спре, и да ме покани да се кача, ще му откажа с думите: «Върви си по пътя! Да беше дошъл навреме, да съм се качил да ме возиш, а сега — ей ти пътя!». Гледай ги ти — ще ми идват, когато си искат, а когато на мене ми трябва — никой да няма! Махайте се — никой не искам да виждам! Ама пък нахални бе — когато ги не щеш, един през друг навалят!“

Покойниче Методи, ти ли ми рече нещо? Чакай, че от тия мотори нищо не мога да чуя... един през друг навалят! Казваш да карам нататък? На прав път съм, казваш? А кой е пътят, Покойниче Методи? А тъй... Ашколсун, както биха рекли ония „батювите“! Прилича ти на тебе да ги извърташ тъй. Не знаеш?! А аз на тебе ти пуснах „Одата на радостта“, когато те изпрацахме. Ти чу ли я? Още я слушаш... И аз още я слушам. А радост нямам никаква, Методи. Извинявай, Покойниче Методи, защото имам уши да я чуя, а нямам очи да я видя! И какво искаш да видя? Ето — гледам: и назад гледам, и ей тъй, както съм сега, се гледам, и напред гледам... Е? И „две“ не виждам! Още да гледам? Че за какво още да гледам, като аз и със затворени очи го виждам... Много е, Покойниче Методи, за един човешки живот туй, дето го виждам... Много е! Бахчи в Унгария, бомбардировки в Германия, войни, текезесета, половината Павел баня, ликвидационни съвети, поземлени комисии. Олимпията да ми умре, кравата да ми откраднат и да се скитам аз сега немил-недраг с два рога и два чифта мумифицирани като вождове копита... Е? Как ти се вижда — не е ли много? Ти нали беше тука, като рекоха, че искат да ми връщат гората? Беше ами! Още са тъй — искат да ми я връщат. Същата, дето я изсякоха да правят язовир! Не, Покойниче Методи, не става тъй. Или аз не съм за тоя свят създаден, или тоя свят не е за мене създаден! Имало, викаш, и по-добри светове?! А, мерси! Сит съм на надежди аз! Цял живот съм се надявал на добро, й доброто тъй и не дойде! Даже по-лошо стана — крава не бяха ми крадили, откраднаха ми и кравата! Хайде, майната вече на кравата, ами ми умря и надеждата, че ще седнем един ден с държавата и ще се спогодим с нея и по въпроса за кравата, и по всички останали въпроси... Обаче — къде е държавата? Ето, аз съм тук — вися като побит камък, а тя къде е? Или и тя виси някъде като побит камък и при тази неефективност на линиите просто сме обречени да не стигнем никога! Поне на мене ми умря надеждата за това... А казват, нали, както са казвали древните, в това число и Покойника Методи, че надеждата умира последна? Че тя, като умира последна, то значи, че аз съм умрял преди нея! Умрял ли съм наистина, бе? Покойниче Методи, жив ли съм аз? Не отговаря. И той като всички тука, дотрябва ли ти за нещо съществено — няма го! Сякаш искаш пари назаем... Не ти искам пари назаем, бе! Искам да ми кажеш само дали съм жив... А, Покойниче Методи, жив ли съм и живял ли съм

изобщо, или е излязъл животът ми една ялова работа, като яловата Стефкина чешма долу. И ако е тъй, за какво тогава са били всичкото ми блъскане, мъката ми, която съм изпитвал, мъничките радости, дето от време на време са ме навестявали? За какво? За да мога да се добера до тука, до тоя разклон, дето на изток води към Азия, а на запад към Европа, с тази торба сезалената с рогата и копитата Милкини? Затуй ли е било всичко. Ами да викам тогаз: Здравсти, Азийо! Здравей, Европо! Викнах. Ако е било затуй само — ще стоя на тоя разклон. И няма да помръдна. Ако иска държавата — да идва да се спогажда с мене! Ще стоя като побит камък! Все е по-добро, отколкото да събера кучетата на околията и седна да ги хрантутя! По-добро е! Точка. Мълчиш... Пак нищо не казваш... не ми каза ти и тогаз защо събра кучетата от околията? Сбъркал си?! Казваш, че си сбъркал. Ега ти и сбъркването, както би се изразил моят внук — най-големият. Че не ти ли го казах и аз тогава?! Как да не съм! Казах ти го! И те поканих да се пренесеш при мене... Каних ли те? Трябвало е да изпъдиш кучетата от себе си, бесовете си да изпъдиш, а не да събираш кучетата на околията... Много си заумнял, да ти кажа. Най-приятелски съветваш да изпъдя и аз бесовете си... Не само аз? Всички тука да изпъдим бесовете си?! Ти това там ли го прочете? Как е там библиотеката им? И там е в ревизия... Значи кой писател става, кой не става за писател... ясно. Затуй не си го прочел. Почувствал си го? Туй вече е друга работа!

Пак се запиля някъде си... Без да ми каже какви толкова бесове мога да имам пък аз? Сякаш може по-кротък човек от мене да се намери някъде? Аз лично за себе си смятам, че нямам никакви бесове! А дали пък всеки не казва тъй за себе си? Гледай го ти него... Че и да сме си изпъдели бесовете! Вън от себе си! Че как без бесовете си ще Живеем бе, Методи? Нали все ще дотрябва да измърсим някого, някого да измамим в надеждите му, някого да омаскарим, както аз се омаскарих с тая Стефкина чешма, дето й викат и ще й викат довека „Чешмата на Велико Робина“! И с колко още неща се омаскарява човекът, докато живее... Лично за себе си го казвам — не ангажирам никого с такова едно твърдение. Прав съм бил! Той се намери да ми казва дали съм прав или не! Нищо не искам да ми казва, защото това нещо аз пък си го почувствах! Само той ще ми бъде чувствителен... Хайде де... А, млъквал... Млъкваш, защото тъй ти е по-лесно. Ще млъкнеш, ама първо ще ми кажеш защо, като аз на три пъти ти казвам

просто „Методи“, а не „Покойниче Методи“, ти не ме поправяш както всеки друг път и не ми искаш извинението? Защото се имаш за по-жив от мене? Той, дето половината го изпоядоха кучетата му, бил по-жив от мене! Да се маха от главата ми... Да си носи много здраве от мене и да изчезва... Методи, казах ти да изчезваш!

Мислех си, че само полудявам, а аз съм почнал и да побеснявам! Но то иначе не би могло и да бъде — непоносим, просто нетърпим човек! И приживе си беше такъв. Аз, дето му бях уж приятел и повече приятел на музиката му, трудно издържах понякога на широполите му шапки и на пеперудените му папийонки. То сякаш не седи човек до тебе или не минава човек през площада, а съвест някаква свише минава, праведник някакъв седи до тебе, който никога, ама никога не е опропастявал живота си, че и живота на собствената си жена и на собствените си синове! Да не съм съдел, защото щял съм и аз да бъда съден... Абе, Методи, че може ли някой да ме осъди по-строго, отколкото аз мене си мога да осъдя! Сякаш не сме се скарвали и сякаш не съм му казвал да изчезва — сега пък настоява да съм му казал нещо за синовете му. А какво да му кажа аз за синовете му... Какво знам, че да му го кажа? За синовете му — както за всички наши деца: кое с виза, кое без виза запрашиха на някъде, сякаш там парите с лопата ги нариват. Е, че дали неговите с виза или без виза са влезли в Гръцко, не знам, но знам, че визите вече ги премахнаха. Отвсякъде ги премахнаха. Няма ги вече и по Радио „Хоризонт“. Можеш сега да излезеш нанякъде само ако ти се изпрати покана от там. Зная го туй нещо от внука си — най-големия, който пък се е запътил закъде Канада — да им сече дървата там. Шест години чака покана от някакви негови приятели, които от шест години секат гората на Канада. Голямо Горско трябва да имат тез в Канада! А какво секат децата на Методи в Гърция, много съжалявам, но не мога да кажа. И едва ли някой може да го каже това, след като и родната им майка нищичко не знае за тях. Може, значи, като едното нищо да си изгинат децата ни по света, без ние даже да сме разбрали за това... А всъщност те си гинат и в село... Секат картите в „Куцата жаба“ и цакат табланетите и другите там по-модерни игри! И погиват: от карти и безпътица не им остава време да се оженят, а каква по-голяма погибел от това?! Наброявали сме ги в село, на триста къщи село (половината празни) — четиридесет ергенина до четиридесет години сме наброявали! Цяла рота скопци... Никога не го

е бивало това чудо! Не да ги съдя, да ги разбере искам. Разбирам — работа нямат, момите, по-хубавичките — в града и в чужбина са отишли, ама пак не мога да ги разбере?! Добре де, ще цакате табланетите, ама докога ще ги цакате? Ами после? Не мислят... Примирил се е народът — за днес мисли и за утре не му остава време да помисли. Язък за децата ни... И дали няма да излезе прав Покойника Методи, като ми каза, че аз, живият, съм по-умрял от умрелите?! Много важно какво е казал за мене Покойника Методи! Ами язък пак казвам за тия деца нашите! Иде ми, като вляза в кръчмата, и да ги насъбера тия карти, и да ги изпонакъсам на парчета. И да им изкрещя: „Край! Никакви сантасета! Никакви табланети! Кого цакате вие тука, бе? Собствената си държава цакате! Че нали ти като се изяловиш, тоз до тебе като се изялови, третият като се изялови, четвъртият като се забие по Гръцко, петият като отиде да сече гората на Канада... Е, и какво ще остане? Е, и къде я пращате държавата си — на майната си я пращате!“.

Пак опира работата до държавата — нейна длъжност е да мисли за тези неща. Ако аз например съм на мястото на държавата, веднага отсичам: „Край и на поканите!“.

Отивам после, хващам го този четиридесетгодишен ергенаш за яката, водя го в Гражданското или в църквата — по негов избор, оженвам го и го пускам да се оправя, както намери за добре. Ама не ще държавата да я свърши тази работа, защото ще трябва после да се замисли и какво оттук нататък ще прави с тези млади хора?!

Запита ме човекът за децата си, а аз пак за държавата му разправам... Сякаш съм я осиновил тая държава, тъй съм седнал да я мисля! Това е, Методи, за твоите деца, както за всички наши деца... Дано да си чул и... дано нещо да си разбрал.

Да съм почакал да си сложи папийонката! На концерт се канел да отива. Няма да ми каже какъв, за да не съм му завидял и да не ми станело мъчно. Сложил си я папийонката! Олимпията била добре — видял я сутринта да отива на градината да плетат рогозки за ястъците. Сняг валяло там. Олимпията се числяла в кооперацията... Където и същност ѝ е мястото! Имали и там като тука — Кооперация на Хайтите и Сдружение на Маринчо Бинбея. Няма да обаче голямо значение къде ще се числиш — и на едните, и на другите стремежът им бил колко повече да смъкнат от гърба на народеца. Нали сме били

свикнали все на съревнования да я караме, те сега това правели — съревновавали се кой повече да смъкне от гърба на народеца! Разправя ми нещо за някаква крава?! За съд някакъв?! За някаква поземлена комисия! И че съм бил на прав път... Аз пътя не видя, той ми вика, че пътят бил прав! Дотегна ми да ми сочат близката далечина и да ми викат: „Ей това е пътят!“. Той, измежду най-безпътните — ще ми сочи пътя! Пак за кравата... Каква крава? Никаква крава нямам, не съм имал и няма да имам! Бъркаш нещо, мой човек. Никога не си бил нечий? Айде де! Коя торба? Тази торба там на пейката? Нищо не знам. Сега я виждам. Забравил я е някой и ще дойде да си я вземе. Не щеш да се разправяш с мене, защото бързаш за концерта?! Казва ми „Довиждане?!“. Ти? На мене?! Оттам?! Толкоз ли искаш да ме видиш там... Щом е тъй — отивай си на концерта! Ако искаш, после и на театър върви!

А аз ще стоя тука. Трябва всеки камък да си тежи на мястото. Моето място е тук — на разклона!

Ето — и този иска да спира и да ме води нанякъде. Върви си по пътя бе, махай се от очите ми! Отивай в Европа, върви в Азия — аз ще чакам тук, за да те видя каква още болест ще ми докараш оттам! Махна се, ей... Махна се!

Заваля. И скоро ще натрупа. Откога го чакаме този сняг — да завали и да скрие всичката мръсотия наоколо... Дойде снегът. Не ни излъга...

Ще се скрия ей там на пейката, под заслона, за да не ме измокри. На другия край на пейката, далеч от торбата, докато дойде човекът да си я потърси, да не си помисли, съм му я пипал...

Ще си взема само транзисторчето — да чуя новините на Радио „Хоризонт“.

Не, не — няма да му пипам чантата на човека.

Никакви новини не ми трябва — ще ме разсеят, а аз трябва сега да заспя.

И... никакви стъпки утре пред портата!

И... никакви пъртини!

Дотегна ми стъпки да стъпвам пред портата и пъртини да рина!

Всичко оставям в ръцете на кмета.

Уморен съм.

До смърт.

ПОСЛЕДНИЯТ ЖИВОТ СЪВРЕМЕННИ ПРИПИСКИ

Тази повест е посветена на г-н Марин Крушев, който предизвика написването ѝ.

В началото бяхме едни. Днес сме други.

Дано да сме по-добри утре.

1.

Именувам се Иринка Иванова Ненкова. (Не казвам, че се казвам така!) Бивша учителка съм по литература и география. Вече пенсионирана учителка. (Не съм стачкувала заради слабо парно и ниско заплащане — на село парно никога не сме имали, както не е имало и кой да ми каже, че заплащането ми е било ниско. Източноправославна съм. Вярвам в Бога и в още много неща. В много неща и не вярвам. Подчертавам православието си не защото държа някой да знае в какво вярвам и в какво — не, а защото виждам как напоследък всеки и едва ли не всички вкупом много държат да се знае, че са много вярващи, сиреч — религиозни. Винаги е имало такива, които не правят разлика между вяра и религия. Семейна ли съм? Разведена ли съм? По-скоро съм изоставена. Много и най-различни формуляри са ми минали през ръцете с ултимативните „задраци“ и „подчертай“, но в нито един не съм срещала указание „семејна“ ли да задраця, или „разведена“ да подчертая. Задрасквах и двете и изписвах наедно: „Изоставена!“. Маса втрещени погледи са се втрещвали в мене иззад гишето: „Не е точно! Какво искате да кажете!?!“. Обръщам гръб на втрещените погледи, от което те ставаха още по-втрещени. Можеш ли на гишето да обясниш какво точно значи „изоставена“, как е станало, кога е станало, защо е станало...

Това е. Друго няма.

Нямаше да има друго, ако не беше Джипито...

Нашият настоящ Джипи е бившият ни доктор Емил Кюлджиев — Емо. „Емо, здравей!“ „Емо, как са бабите?“ Така беше. Сега е: „Джипи, как си?“ „Как е кръвното на бабите?“ А циганите в Соколово го кръстиха „Джипси“. „Джипси, как сега ще я караме, братчет, като няма да имаме доктор?“ „Пак така ще я караме!“ — отговаря Джипсито, стисва докторската си чантичка под мишница и тръгва по адресите. Адресите му са десет села от Дряновската община. С по петдесет баби и тук-там някой държелив старец. Не е много. И ако човек много иска, може, като се позаинтересува, да пресметне колко

пари ще получава като настоящ Джипи. Но никой не се интересува от това. Народът, както и преди, има интерес да бъде прегледан навреме, да му се удари навреме инжекцията и ако може, навреме да му бъде отложен фаталният изход. До следващия изход — леталния...

Така се изразява нашият Джипи по отношение на здравната реформа. Понякога. Когато, както си говорим за разни други неща, опрем и до неговите работи — къде е ходил сутринта и къде има да отиде. Той не е от много речовитите — повече е навикнал да изслушва и да мълчи, но от малкото, което сме си казвали, разбирам, че никак не вярва в хода и развитието на здравната реформа. Смята, че с нея и без нея адресите трябва да бъдат обиколени. Затова не ѝ вярва.

Не съм разбрала и още не мога да разбера в какво вярва нашият Джипи...

2.

И друго не мога да разбера: ние ли се срещнахме с доктор Кюлджиев или животът ни срещна? Все ми се струва, че по-вярно е второто. Казах му го веднъж. „Може и да си права — каза докторът, след като дълго мълча. Запали дългата си цигара с нефелата си запалка и додаде: — Животът е голяма работа! Той е нещо като смъртта! Единствени са — по това най-вече си проличат!“ „Дали са единствени — рекох аз — това никой не може да го каже!“ Изгледа ме тъй, сякаш съм му казала, че съм изоставена... А аз още не му го бях казала. „Освен това — допълних — има една много съществена разлика между тях: животът среща и разделя, а смъртта само разделя.“ Изгледа ме още по-сащисано. Махна с пръст пепелта от цигарата си и каза като че ли ядосано: „И по това може да се поспори — кой по-трайно събира и кой по-трайно разделя!“.

Сега пък аз погледнах на него като на по-изоставен и от мене...

Срещнахме се по пътя за Катранджиите. То е една от махалиците отгатак реката — тоже негов адрес. Аз изкачвах стръмнината, а той слизаше по нея. Още щом го видях да се задава от завоя, пузнах пачника и седнах на трикракото столче. Нося го и го разнасям всяка пролет, за да мога, като отмалеят краката ми от ходене и ми се откъснат ръцете от пачника, да посядвам по сенките.

Стигна при мене и се насади в избуялата по банкета трева.

— Вие сте докторът? — рекох.

— Така казват — рече той. — Но съм отвикнал да ми говорят на „Вие“.

— Много ли сбърках?

— Не, пък и се надявам от един път да не навикна.

— Няма да се повтори!

— Ще бъде по-добре...

Извади запалката от джобчето на ризата си и защрака.

Не му върви на този човек на запалки и туй то — оттогава, че досега. Била съм с него, като си купува запалка от магазина — работи!

Като излезе — не ще и не ще! Като няма да му върви на един човек в нещо — няма да му върви и толкоз! С много хора е тъй. И с много неща.

Станах и му поднесох запалката си.

— Пушите ли?

— И аз съм отвикнала от учтивите форми!

Така е по-добре.

— Същото е, докторе. Но си оставям цигарите вкъщи, за да пуша по-малко.

— Запалете от моите...

— Благодаря, но искам да ги намаля до минимум — по една с кафето и толкоз.

— И аз съм тъй — по една с кафето и после една от друга без кафета.

— Много ли пушите?

— Много. Няма човек, дето да пуши повече от мене!

— Не е ли вредно толкова да се пуши?

— А кое не е вредно в този живот... Може би е вредно и да се живее...

Не знам защо тогава го излъгах, че пуша. Наложих ми се насетне, като си пиехме кафето, когато дойде по нашите адреси да запалвам и цигара. (Все гледах да имам по някоя кутия неговите.) Пуших непохватно, разпъждах с длан пушека от лицето си, раздирах се от кашлица. Не може да не е забелязал мъките ми, но никога нищо не каза. Щадеше ме както никой не ме е щадил. И от благодарност — пуших и се измъчвах. Никой не може никого да измъчи така, как сам човек себе си може да измъчи.

— Не си тукашна? Не си „тъдявашна“, както биха казали по този край.

— Ти, докторе, от кой край си?

— От Търново съм.

— И пътуваш всеки ден?

— Всеки ден от десет години насам!

— Че не се ли намери за десет години място в Търново?

— Може и да е имало. Но аз вече бях навикнал тука. А навикът, знае се, е нещо като втора природа. Нещо като цигарите...

— И не съвсем!

— Да. И не съвсем. В моя случай е по-лошо и от цигарите.

— Във всички случаи е така. Ако съдя по моя случай...

Пуйката в пачника се разшава — за малко да го гътне. Открехнах едната половина на капака, поддържах я тъй — да влезне вътре хладината на дебелията сянка, и пак я притворих.

Докторът припали цигара от цигарата си, изгаси допушената на едно камъче и я натисна в корените на тревите.

— Всички случаи са клинични...

— Може и тъй да е. Но от моя по-клиничен няма — сигурна съм!

— Каква е епикризата?

— Кризисна. И пуешка.

— По-просто не може ли да се каже?

— Може, докторе. Но и просто, и сложно да я разискваме — тя все такава кризисна ще си остане! От седем години я разнасям с този пачник, а тя...

— Кого разнасяш?

— Не ти говоря за моя случай сега, а за пуйката си...

— Какво ѝ е?

— Иска пуяк. И не забравя всяка пролет да си го иска. Изпролетей ли, и почва да си го приисква. Наближиш ли я — и ляга. После почва да прилягва и без да я наближаваш. Види ли те да се ровичкаш някъде из двора, или пък когото и друг да види, ляга и сякаш казва, не, ами креци: „Дайте ми пуяка! Искам си пуяка!“.

— Ясно — наистина пуешки работи...

— Аз пък, докторе, ги приемам като чисто човешки работи. И не мога да остана безучастна. Пък и виновна се чувствам — затворила съм я в двора си, тя си иска пуяка, а аз да се обърна и да тръгна да си садя чесъна.

— Че какво друго можеш да направиш?

— Ами правя го — грабвам кошницата и тръгваме да търсим пуяк!

— Права си — много е клиничен твоят случай! Даже не се сещам да съм срещал в десетгодишната си практика по-клиничен случай от твоя...

Каза го за моя случай, а не за случая с пуйката ми. Или няма никаква етика, или много рядко я използва — така направо ми го каза. Отця ми се да му разправам по-нататък. Услужих му още веднъж със

запалката си и грабнах пачника. Не се обърнах да го видя как удивено още ме изглежда — с пачник с пуйка в едната ръка и с трикрако столче в другата. Чак като се скрих зад завоя, спрях и привързах с връвчица столчето на кръста си. Ако и така беше ме видял — как по всяка крачка подскача столчето отзаде ми, щеше да му се види моя случай... И както си беше забравил етикета някъде...

3.

Не ми излиза от ума туй: „Не си тъдявашна.“ Може да му се отговори „А къдявашна съм!“. Винаги като съм гледала картата на България, когато още учителствах, все ми е приличала на гнездо. Най-прилича на сврачешко, ако сте забелязали.

Над училището, виждаше се от прозорците му, има акациева горичка. Тъдявашните (защото аз и от там бях) ѝ викаха „салкъмова“. Най-високото на клоните ѝ беше отрупано с гнезда. „Гнездили, гнездили, че се забравили“ — казваше за тях Ненко, колчем се заглеждаше нагоре. Беше ли станал ловец или не беше? Трябва да е бил ловец?! Ами да — бил е! Щом така свирепо се е заглеждал в гнездата по високото на салкъмите — акации. И не само да се заглежда...

Много, неразбираеми за простия човек, решения взима понякога Държавата. Седи си, седи си мирно и изведнъж реши нещо, дето не може и да се побере в главата на обикновения гражданин: беше решила тогава, че от свраките по-вредно нещо няма в Държавата! И започна война със свраките. Ненко, моят Ненко, се превърна в най-ревностния ѝ войник. Даже се издигна в нещо като генерал от местно равнище. Намери си и армия, която да командва — включи всичките класове във войната със свраките. Не му давах моя клас, но той и него взе. Казах му, че смятам това, което върши, за варваризъм. Отговори ми, че не той, а Държавата го върши. „Не я разбирам такава Държава!“ рекох му. „По-важното е — рече ми — Държавата нас да разбира!“ „А тя разбира ли ни? Защо си позволява тебе да разбере, а мене — не? Мене — свраките ме яли — нали тъй...“ Довърши ме моят Ненко: „Държавата затова е Държава, защото има право да си избира кого да разбира!“. Вдигнах ръце — предадох се.

А всъщност ме предаде Ненко... За пръв път. Щеше много пъти да ме предава, но аз тогава още не знаех това. Обичах го и си мислех, че и той ме обича — една от най-големите заблуди на човека. И най-неизкоренимите.

Такава люта рат се развихри!

Боже, сляп ли беше да видиш и поне децата да спасиш от този грях?

Не ме чу. Или се направи, че не ме е чул? Или пък и той беше застанал на страната на освирепялата ни Държава?

Пуснах пердетата и се затворих в стаята — моята и на много заетия ми Ненко. Опитвам да чета — не става. Разни бродерии изрових (започнати и недовършени) — и това не става. Опитвах да заспя и вдън съня си да се продъня — бива и не бива! Стискам очи и пак виждам: извървяват се децата ни пред изнесената отвън маса. Ненко седи зад масата и като същи бакалин пресмята: „Шест чифта крачета по осем стотинки, равно на четиридесет и осем стотинки. Прочети стотинките и тичай да донесеш още!“. „Браво бе, ти десет чифта си натаманил, тъкмо лесно да се смятат. Какво ще направиш с толкова много пари?“ „Е, че — подсмърча изпеченият убиец — ще ида на кино...“ „А останалите какво ще направиш?“ „Е, че... пак ще отида на кино...“ „А тези, дето ти хартисат?“ „Е, че пак ще отида на кино...“ „Тъй — на кино. Ами няма ли да ти пречи, че филмът е един и същ?“ „Е, че какво да ми пречи, като е един и същ. То нали друг няма да докара Нягол с кобилата...“

Много кино изгледаха и много вафли изядоха крачетата на сврачетата. Тъкмо се бяха излюпили — лесно им се режеха крачетата — от коленцето надолу ги приемаше Ненко. Или пък Държавата тъй ги искаше? Като приключиха с люпилата в акациево-салкъмовата гора и из горите наоколо, разтуряха и гнездата — с дълги върлини, с вили, с брадвички. Осиротя гората. И аз сякаш осиротях. Гледах все с гръб към прозореца да бъда (дори и много години насетне), за да не ме сеца опустялата гора за най-кървавата ваканция на Ненка и на Държавата му...

Така завърши тази нерегистрирана от никоя история война.

А свраките не се завърнаха повече в землището ни. Може би се изселиха в някое друго землище или в някоя друга, не толкова свирепа държава... Остана само една — препарираната от даскал Донча в кабинета по биология... Когато се пенсионирах, тя беше вече проскубана и опепелена, никак вече не приличаше на себе си и стоеше там, сякаш само за да ми напомни на изпроводяк...

Какво трябваше да ми напомни на изпроводяк свраката на даскал Донча?

Нямаше нужда нищо да ми се напомня!

Аз нищо не бях забравила...

Помня го и сега! Наградиха Ненка. Струва ми се, че заради успешната му битка със свраките го наградиха. Двойно го наградиха...

Трябваше да се пенсионира даскал Дончо — директорът ни. Нямаше по-заслужил от Ненка — направиха го директор на ОУ „Паисий Хилендарски“ в с. Дряновец, околия Беленска. Но тъй като не можеха да го издигнат за директор, без да е член на партията — направиха го първо член на партията. Затова казвам, че го наградиха двойно.

Когато разказвах на Джипито за сврачешките краченца, той, докато пак се измъчваше със запалката си, каза:

— Ти не си виновна за това, което е станало.

Откъде пък му хрумна — никога не съм се чувствала виновна?!

— Знам, че никога не си се чувствала виновна, но исках и аз да ти го кажа.

Все едно че разговарях сама със себе си.

— Нямаше нужда — рекох му. — Платила съм си всичко. С лихвите...

Много ми е интересен понякога моят Джипи. Обажда се, където не трябва, а където трябва нещо да каже — никак го няма. Такава, изглежда, му е терапията... Нито за главницата запита каква е била, нито за лихвите. И по-добре, че не ме запита — нямаше да мога да му ги изясня, никак нямаше да ми се иска да му ги изяснявам... Можех ли да му го изтърся направо: Ненко беше главницата, а бившата ми и настояща самотия — лихвите върху главницата! Нищо нямаше да разбере, а и аз самата ще се объркам кое как е било и защо тъй е станало...

Стана Ненко директор. А аз — жената на другаря директор. Нещо като госпожа Директоршата. Колежките, с които довчера си разменяхме рецепти за лопушник и модели на разни, винаги недобродирани бродерии, се отдръпнаха зад столовете си около застланата с червено сукно заседателна маса. Колегите, още щом ме видеха, веднага придобиваха вид на много заети хора и веднага

излизаха да пушат отвън на стълбището до голямото заръждавяло стъргало. Грабвах навитите на рула карти и побягнах по класовете си...

От моите класове излезе и един писател... Имам седем инженери, двама лекари, един, дето беше зам.-министър на финансите, и друг, който стана професор в минно-геоложкия институт. Пълен набор, както се казва, от техническа и художественотворческа интелигенция. За другите знам, че нямам никакви особени заслуги, но на писателя аз първа му казах, че ще стане писател...

Влязох в любимия си седми клас (от всичките четиридесет мои седми класове той си остана любимият ми!), тръшнах тетрадките на масата и обявих тържествено:

— Деца, в нашия клас се роди писател!

Децата изтръпнаха!

Разтворих тетрадката му и зачетох...

Бях им възложила да напишат свободно съчинение. Писателят беше съчинявал за сврачата война. Как вървял след останалите, как събирал обезкрачените сврачета, как ги погребвал на едно тайно място, което тайно нарекъл „Гората ни плача“. Накрая беше описал „гората преди“ и „гората след войната. Не беше нито тъжно, нито смешно — беше само вярно. Завършваше съчинението с думите, изречени от баба му: «Този свят както е тръгнал — тръгнал е на майната си! Ни овошка ще се роди вече като света, ни кокошките ще мътят, както са мътили!».

Децата много се смяха на изреченото от баба Гичовица и ни внука й, който вървял след останалите и погребвал сврачетата. Много се смях и аз. Толкова се смях, че накрая се разплаках.

Писателят седеше забил очи в чина — засрамен и обиден: «На какво толкова ми се смеят всички? Защо плаче другарката Ненкова?».

Казах на децата, че плача от радост. Че има и такива плачове. Че много ме е зарадвало стихотворението за България, което съм намерила на последната корица на тетрадката. И им го прочетох: «Българийо, люлка за Дунав завързана...» Обърнах се и овесих картата:

— Деца, виждате ли колко е вярно това, което е написало другарчето ви?

— Виждаме! — викнаха всички в един глас и се виждаше, че току-що са прогледнали.

— А ти как го видя? — запитах писателя.

— Видях го в една книга за Чипровци. Много книги има в килера на леля Ирина. От тази за чипровските килими го преписах! — каза, сърдит на целия свят, писателят.

Анастасийка удари звънеца. Децата наскачаха и заприбираха торбичките си.

«Тъдявашни?!» „И не знам откъде си?!“ В една люлка се люлеем всички, а пък се делим на всякакви: по месторождение, по местоживеене, по заможност и сиромашия, по ученост и простотия, а накрая и по цветове — червени, сини, зелени, оранжеви... Много скоро и цветовете на дъгата няма да ни изкарат!

Трябва и това за люлката да му го кажа на Джипито, като мине насам да мери кръвното на тъдявашните си адреси.

А писателят наистина стана писател... Той още не вярва в това, но аз го знам — изчела съм всичките му книги. Изпращаше ми ги доскоро. Не мога да кажа тури ли ред в литературата, но в селото ни тури ред — описа го тъй, както турчин не го е описвал. За всички тук вярното е това, което той написа. Не което се е случило, а онова, което той тури в книгите си. Всички сме вътре — и с имената, и с живота и с географията си, и с историята си...

А то, нашите истории край нямат! Да е жив и здрав да ни описва и друг да се роди... и... нека роденият последен като изчете написаното, да научи откъде сме тръгнали, през къде сме минали и накъде сме се запътили...

Амин!

4.

С пуйката ми и тази пролет нищо не излезе. Тоест, излезе същото. Или нея не харесвах нещо пуяците, или тя не ги харесваше. Обиколихме с пачника всички пуешки адреси и все същото. Да им се не видят и пуяците! Какво искат? Не е престаряла — само на седем години е. Хранена е — и оскубана ще има седем кила, че може и седем и нещо. Девствена е — аз мога да свидетелствам за това. Ама и тя, девственицата му с девственица... Тъпче я пуякът, гази я, а тя току се извърти и сублимният момент я отминава — остава си девствена...

Снесе си яйцата — както винаги двайсет и едно. Лежа върху тях, както винаги — двайсет и осем дни. И измъти, както винаги е ставало, двайсет и един запъртъка. Подхвъркна на ръба на сандъка, в който я насаждам, позагледа се в запеклите се яйца и като се убеди, че никое няма да тръгне подире ѝ, подхвъркна из двора и пак току почна да прикляква в краката ми.

— Напролет! — рекох ѝ разярено и ѝ обърнах гръб.

Не ми трябват пуйчетата ѝ!

Говорила съм с всички наоколо, дето ги въдят, и всички викат: „Няма сметка! То в нищо вече няма сметка за селянина, ама в пуйчетата най-няма сметка! Тя, докато отпръпне, три пъти се самоизяжда. А като ги занесеш на пазара, думат ти: «Е, не са ли много трийсет лева за една пуйка!». И дават петнадесет. И я вземат за дванадесет!“. „Тъй е — казвам им — като си нямаме Ден на благодарността!“ Разбират ме най-буквално и поклащат глави: „Няма! Няма! Никаква благодарност няма за труда на селянина! То не че я е имало някога, има сега взе, че съвсем изчезна!“

Затова трябва да изчезнат съвсем и пуйките. Докато вземе да се празнува и при нас Денят на благодарността — с пуйките му и с останалите му салтанати. Както сме я подкарвали, и това ще стане един ден — много празници ще си внесем, ама не знам кой ще ги празнува — вече ще сме изнесли всичките си хора извън границите, извън всички граници...

Тъй ме наболява от това, дето го писах днеска, че чак не ми се иска и да го прочета! Кое то не е и нужно... Джипито ми каза да пиша, нищо не ми е казал за четене!

Но е минал, докато съм се заглавичквала из градината, и ми в оставил вестниците си. За да не ме потърси да прием кафе, значи за някакъв много тежък адрес се е запътил. Той казва, че осемдесет процента от адресите му са много тежки. И нарича това „парадокс“. „Гледай — казва какъв парадокс! Колкото по-бедно живее народът, толкова по-дебел става!“ Опитвах се колкото мога по-деликатно да му обясня, че тук няма никакъв парадокс, че пълнеенето на народа се дължи на непълноценното му хранене. Погледна ме, както само той може да гледа или както може човек само мене да погледне: „Сигурно сме единствената Държава, дето да иска кората ѝ да бъдат непълноценни и да се чувстват непълноценни! Друга такава не може да има под слънцето!“.

С приказките си за Държавата ми напомни за Ненко. Премълчах си: не му изказах подозрението си, че всички държави под слънцето са от един дол дренки!

Можело е да му го кажа... Доказват го и вестниците му. Тези са от последната седмица, а сякаш са преписани от излезлите миналата седмица: все същата кръвожадност на убийствата, безочие на бомбените взривове, постоянство на гражданските неподчинения, които, оказва се в крайна сметка, все са подчинени на някого и нечии интереси. Политиците отново се маскарят един други, като се мъчат да докажат, най-вече на себе си, че те са по-чистите и по-честните. Те, както винаги, искат невъзможното — можеш да кажеш на някого, че си чист и честен, но на себе си не ти е дадено да докажеш такова нещо, защото си се знаеш.

Най-чистият и честният като се погледне, сигурна съм, изчервява се заради себе си. И колкото по-перфектен е, толкова повече се изчервява. Всички, родени от жена, си остават далеч от съвършенството. И отново парадокс: колкото по-се приближаваме до съвършенството, толкова повече се отдалечаваме от него!

Това дотук бяха вътрешните новини...

Външните по това се различават от вътрешните, че са с по-голяма давност. Те сякаш са преписвани не от преди седмица излезлите таблоиди, а от преди двадесет, четиридесет, шестдесет

години. Държавите и тогава са се настанявали по разни други държави — било да поробват, било да омиротворяват. Александър Македонски не е умрял в собственото си легло, не може със сигурност да се каже къде е умрял Наполеон, Хитлер се преби да обикаля по стъпките му, за да търси бункера си... Изобщо, както казваше колегата от Трявна, учителят по биология Енчев: „Животът е кратка разходка около гроба!“. Защо това да не се отнася и до Държавите — да се поразходят кротко, да се поразходят и като им дойде времето, да си се приберат кротко! Невъзможно е — Държава кротко не седи! И колкото за по-силна се има — толкова по-луда става... Напуска дола си и отива в дола на някоя друга, да ѝ брули дренките с обеднените си урани, да създава разни синдроми и да гледа сеир. Много силни сеирджии се навъдиха напоследък! Вместо, като са толкова силни, да помогнат на по-слабите си посестрими, те отиват и ги разоряват до драм!

Това аз не мога да го разбера!

А не мога да поговоря с Джипито за тези работи, защото виждам, че той не си чете вестниците. Донася ми ги неразгърнати, с прилепнали от мастилото страници, с нерешени кръстословици. Поне кръстословиците да беше решил! Решила съм ги всичките и мога да кажа, че и те като новините са преписани една от друга. От вестниците пък ги преписват разните шоута от телевизията. Никакъв жокер не ми трябва, за да им отгатна гатанките. Но не ми е сега до това...

А до какво ми е? Мислех, а сигурно и Джипито тъй си е мислил, че писането на тези приписки ще ме доведе до отговора на въпросите: „Какво ми е било? Какво ми е? Как оттук нататък ще трябва да го живея, ако още имам живот и ако това, което живея, е живот?“.

Срещаме се ден из ден — аз с пачника си, той с мъничката си чантичка... Но не смятах за много удачно да го занимавам с неволите си някъде по пътищата, приседнали в прегорялата трева на банкетите. Исках да ме посрещне в кабинета си — хем да видя кабинета му, да го видя с бяла престилка и той да ме види най-сетне без пачника и такава, каквато си мислех, че още мога да изглеждам. За целта и към целта!

Запалих банята, час и половина стоях под редуващите се горещи до парещи и хладка до ледено вода, час пред огледалото, за да оправя косата си, и четиридесет минути в гардероба, докато открия най-подходящото за случая. Готова съм вече! Тръгвам!... Пуйката не може

да ме познае — не прикляква в краката ми, а бяга, че даже подхвърква, за да се скрие в гъсто зеленото на асмалъците.

Кака Веса се връща от хляба. Спря се, изчака ме да стигна до нея, обиколи ме отвсякъде и вдигна ръце:

Боже, госпожа, все едно че младите си години виждам!

Наведе се, вдигна падналата торба с хляба и като все още ме оглеждаше със светналите си очи, проплака:

И аз бях красива като вас, госпожа! Не ме гледайте, че сега ходя по терлици... Господи, а колко красиви бяха годините ни тогава! Това сега, да прощавате, години ли са?!

Рекох ѝ с най-отзивчивата си усмивка, че пак са години, но не са за нас, за други ще останат най-красивите им години.

Винченцо (зетят на съседа бай Митьо) спря „Алфа ромеото“ насред пътя, излезе от колата, мургаво, като цялата Италия целуна ми ръка и се хвана за сърцето с двете си, големи като фурнаджийски лопати, ръце:

— Сеньорита, аз приветствие на вас от мой малко име и от голямо име на мой народ!

Как да не му се усмихнеш с най-приветливата си усмивка?

Целуна и другата ми ръка и пак се сграбчи за сърцето:

— Ние донесъл на вас най-истинското италианска спагета!... Ето така... — и ми показва как ще се разтръсква на вилицата „най-истинското италианска спагета“...

И малкото му име, и голямото му име — все име на търговец. Да не мине без нищо комплиментът, да мине с него и сделката.

Винаги са му минавали пред мене сделките и като гледам как е разцъфтял като зазрял слънчоглед, иска ми се да вярвам, че са искрени комплиментите му.

Съвсем вече му вярвам, когато мярвам силуета си в голямото стъкло на магазина. Не зная как съм го постигнала, не съм се хранила пълноценно. Нямам нито килограм излишен и още хващам окото. Моето око. Остава ми да се надявам, че и някое друго око мога да хвана. А ми минава през ума, че съм постигнала пълноценното си хранене, като почти не съм се хранила... Или пък, хранила съм се винаги в движение. Не помня да съм сядала до масата специално да се наям. Значи, ако се перифразира онзи наш министър-председател с

неговото: „За Бога, братя, не купувайте!“, ще се получи: „За Бога, сестри, яжте в движение!“.

Пътят от Маноя до Соколово, където се намира здравният пункт, ще си остане за мене най-приказният. Нямаше никакво движение. В горещото пладне листата на храстите и дърветата отстрани придремваха, но някак будно, за да могат да ме видят, като минавам край тях. Орли се виеха високо в небето, а телефонните жици бяха натегнали от лястовици — повечето бели. Лек ветрец появяваше от усойното на близката планина и правеше жегата поносима.

Приседнах на дългата пейка в чакалнята. Душата ми трепереше, въздухът трептеше и сякаш цялата сграда се тресеше от смут, притеснение и смразяваща неизвестност...

Две врабчета влетяха в чакалнята. Цяла вечност търсеха отворения прозорец, намериха го най-сетне, щастливи побягнаха навън...

Идеше ми да се връцна и да поема обратния път...

Вратата се отвори и изпълни рамката и високата попрегърбена фигура на Джипито. Видя ме. Много дълго се разхожда погледът му върху ми — от шапката (38-и набор) до бялото на белите ми обувки.

— Влизай.

В очите ми блестеше гилотината на слънцето.

Върху бюрото му имаше тесте карирани листи, лята бронзова мастилница и дълга, лъсната до блясък перодръжка. В ъгъла — кочан рецепти и набор от химикалки. Седна за бюрото, избърса с парче лигнин перото на перодръжката, внимателно я напъха в някакъв калъф и я сложи в чекмеджето. Извади слушалките и започна да ги размотава.

— Защо не седнеш?

Още стърчах права до шкафа с лекарствата! Придърпах стола подалеч от бюрото и седнах.

— Минах сутринта нагоре, отбих се, но не те намерих ни в двора, ни в градината.

— Била съм в банята...

— Бай Кальо Калчев има проблеми...

— И аз имам проблеми, Джипи...

Не аз, някой друг го каза.

Затреця със запалката си. И като не успя да изкара пламъче от нея, протегна ръката си.

Бях стиснала чантичката под мишницата, сякаш стисках дневника на любимия си седми клас. Измъкнах я, разтворих я, подадох му запалката. Задимях дългата цигара и се навря дългият дим в очите му.

— Докторе, сънувам кошмари...

Тази мене няма ли да млъкне! Да успея да я напипам, тъй ще ѝ затисна устата, че никога няма да я отвори повече. Отваря я пак:

— Сънувам живота си...

Докторът натисна недопушената цигара и все тъй втренчен в пепелника, каза зло:

— Трябва да престанеш! Някакви лекарства взимала ли си?

— Даваха ми там някакви, но не съм ги пила — изхвърлях ги в тоалетната.

— Много добре си правила. И ако успееш сега да си втълпиш, че всички сънуват кошмари, няма да имаш никакъв проблем! Ти какво искаш?! Да живееш в някакъв кошмар, а да имаш съня на ангелите?!

Трябвало е точно така да ме наругае, за да избяга онази другата от мене и да мога да се завърна в себе си. Вече аз щях да разговарям с него.

— Не се сърди — казах му. — Дойдох да видя къде работиш и как живееш.

— Не е това, което виждаш... Сънуваш, казваш, живота си?

— По-лошо — живея го наново!

— Това вече наистина е лошо... Но има един начин да се отървеш от живота си, тоест... как... чакай, да го избегнеш! Никак не е сигурен, ама можеш да пробваш... Ще ти трябват тетрадка, химикал и десетина пълнители...

— Нали няма да ги кипвам във вряла вода и да изпивам отварата?

— Не. Като вземе животът ти да те измъчва, запиши го и го хвърли зад гърба си! Това може да помогне на много силни или на много слаби хора...

— Силни хора има и от слабия пол, Докторе! — рекох му.

— На силните хора и от двата пола там им е слабостта — в силата! — усмихна ми се Емо и заприбира слушалките в чекмеджето.

С трясък се разтвори вратата — за малко да обели много бялото на белите ми обувки. Хубавицата беше бясна и напориста, каквито

могат да бъдат много младите жени, които са сигурни, че са и много красиви. Дори настанилият се на лицето ѝ бесен бяс не можеше да го загрози.

— Бяхме се разбрали в тринайсет нула-нула да бъдеш отпред!

— Там съм — рече ѝ кротко Джипито и взе сакото си от закачалката.

— Но си и тук! — побесня още хубавицата. — А аз трябва в 15:00 да бъда на кабинет!

— Ще бъдеш! — все тъй кротко ѝ рече Джипито, но тя едва ли го чу — фучеше вече по стъпалата надолу. — Видя ме, значи, къде работя и как живея...

— И тя ли е Джипи?

— Не, лекарка е. В Търново. Затова сега бързаме да ѝ купим кожено палто — направо от завода в Севлиево!

Обърна табелата, за да може, ако някой го потърси, да прочете, че е по адреси и ще се върне в 15:00 часа.

Снех лелината шапка от главата си. Пъгнах запалката в попотената му длан... Колата потегли нервно — изровиха колелетата и без това изровения асфалт.

5.

Вечерта прекрасно се наплаках. Искях със сълзите ми да изтекат и всичките кошмари на всичките животи, които съм имала досега. За да започна живота си наново...

Никак не съжалявах, че се натресох така на Джипи Кюлджиев. Без жребий му се е паднал и такъв адрес — ще го посещава и ще го лекува с най-евтината си и ефикасна терапия — писмовната. Каза, че може да помогне на много силни или на много слаби хора... Не ми каза аз от кои съм!

Ако имаше къде човек да се снима в този пущинак тука, щях да зная като каква съм му изглеждала между бялата шапка и белите си обувки. Нямах да се изненадам, ако между шапката и обувките нямаше да има нищо: пак да съм била никъде другаде и Джипи Кюлджиев да не е разговарял с мене, а със себе си. И на себе си да е препоръчал тестето листи и излъсканата перодръжка!

Сетне решавах кръстословици. Измъчи ме един „основен литературен род“. Накръстосах го и се получи нещо, което като „основен литературен род“ фигурира само в речника на съставителя. И в речниците на повечето вестникари (на тези от вестниците, които ми носи Джипито). Да се чуди и мае човек не са ли имали тези деца учители по литература и чист български майчин език. Хайде, да не е дядо Вазовия, ама от Яворова къде по-нататък може да се отиде? Трябва да се знае мярката! А мярката както за езика, така и за много други неща се е загубила... А знае се как се намират изгубените неща — трудно, а най-често никога!

Развързах за малко и устата на телевизорчето си. То е с големината на пощенска картичка, скитало се е колкото мене и ми е много скъпо — то е единственият подарък, който съм получила през живота си. Дадох ми го след една много успешно приключила, според организаторите, акция по кръводаряване. Оказа се, че аз от целия бивш окръг и настояща област съм дала най-много кръв. И „за самоотвержеността, високия дух, морал и т.н.“ ми дадох един

карамфил и този телевизор. И аз самата бях изненадана от единственото си първо място в този живот... А само кръв ли съм давала? Боже, кой каквото му е дотрябвало, е грабил с шепи, когато съм го имала, и си е заминавал по пътя. Не ми тежи, че тъй „на ангро“ съм се раздавала. Тежи ми това, което е останало — него няма на кого да дам, него никой не го ще! И когато съм казвала, че съм изоставена, не съм имала предвид само буквалното Ненково изоставяне, а цялото това изоставяне на човеците. Тази ненужност и отчужденост на човеците. Не само да няма от кого да вземеш, но да няма и на кого да дадеш... Ей, ама ако цялата съм изпълнена с добрина и добро желание, ще ме оставите да се пръсна ли от добрината си? Няма кой да ме чуе... Никой не иска да ме чуе... Крещи всеки вътре в себе си и вън от себе си и от невъобразимия кръсък никой никого не може да чуе... Дотам сме я докарали, та единствената връзка между човеците да стане телевизията: „Гледа ли сериала?“. „Чу ли как пак ни излъга Иван Нейков?“ „Видя ли къде го навря Нашият онзи Вашия?“ Ще взема и аз да се включа в тази вакханалия от сериали, политици и шоумени! Чрез „Адрес 4000“... Значи: „Около шестдесетте, с полувисше хуманитарно образование, още може да хване окоото на някой с повече диоптри, абсолютно изоставена, търси много изоставени (без значение от възрастта, образованието, външният вид и интересите). Вирее на село. Интересува се от литература и живопис. Обича: Живота. Живите хора. И джипито Кюлджиев.“

И ще ми остава да се надявам на това, че джипито Кюлджиев не гледа телевизор!

Дотук, откакто съм го включила, разбрах, че ако не е някой си Мобилтел, няма да науча прогнозата за времето, петнадесет минути изглеждане преминаването на едно хармонично като хармоника куче; една мургава и с това известна актриса ми изпя няколко мръсни песнички в Славито на шоу Трифонов!

Да скочи човек и да нахълта в първото попаднало му посолство: „Дайте ми естетическо убежище!“. И понеже ще ти откажат заради разни договорености между двете страни, които не е имало как да знаеш, излез, гръмни постовия отпред и се върни да си получиш политическото убежище...

Долу-горе по такъв начин получи политическо убежище един от гастролиращите в училището физкултурници. Той не гръмна никого,

ами него искаха да гръмнат... Докато ги учел да правят предно кълбо и задно кълбо, поопипвал момичетата от по-големите класове. Казало някое от тях на баща си — надойдоха бащите с пушките си: „Де го тоя калпазанин!“. „Няма го!“ „Дайте ни го нехранимайкото!“ „Няма да ви го дадем — не искаме кръв да се разлива в училището пред очите на учениците!“ — рекохме твърдо ние, прикриващи негодника. Разбутаха ни бащите с пушките, но физкултурникът беше успял вече да избяга извън училището, извън селото, а както сетне научихме, и извън границата. И още нещо научихме: поискал и получил политическо убежище като казал, че комунистите се заканвали да го убиват. Пак не е излъгал много — бащата на едно от децата беше партиен секретар тогава!

Като ме каниха за стогодишнината на училището, стана дума и за този колега. Едно от опипваните момичета (вече колежка по специалност) ми каза „на ухо“, че е минал в списъка на репресираните и даже по едно време бил в ръководството им на местно равнище. Но нещо не му харесала и променената обстановка, та пак се върнал в придобитото си убежище. Бил остарял, побелял и оглупял. От инициативния комитет по честването му изпратили покана. Отговорил, че по здравословни причини не може да присъства, но се чувства с нас и изпраща пари за ремонт на училището и за камбана на църквата...

Щастлив човек — с пари за един ремонт и една камбана се разплаща за всичките си грехове! Впрочем и пет години след честването парите още не бяха пристигнали...

6.

Съседите ми отляво отидоха за две седмици в Казанлък — Ще правят ремонт на апартамента, защото вече се канят да зимуват там. Помолиха ме да им храня кокошките и кучето, докато се върнат. Оставиха ми жито и бракуван хляб от двадесет и пет стотинки — купуват го от Килифарево. Дотук, както онзи, дето падал от десетия етаж! Но ми оставиха включена и радиоточката си. И сега, освен че знам всичко за всички, ами мога безпогрешно да прогнозирам нивото на река Дунав (на български, руски и френски), без никакъв съпровод да изпея „Луди, луди жаби“ и да изредя всички телефони, които са предоставени на слушателя. От тях най-не мога да се отърва — въртя цифрите във всякакви комбинации, за да ги забравя, но винаги налитам на истинските. Радиоводещите ми станаха като родни сестри и братя, страшно се вълнувам кой ще бъде новият генерален директор на Националното радио след изтичането на мандата, познавам лично всички радиослушатели, които осъществяват контакт с нас... Без да обиждам останалите, ще призная, че ми е най-симпатична леля Надка от Врачанско: с рецептите си, желанието да изкаже съчувствие и съвет, да направи оценка на някое актуално събитие или просто да поздрави някого. Онзи ден три пъти се обади за деня, но последният път беше „върхът“, както биха се изразили в едно от музикалните предавания. „Абсолютна фенка“ (думата е от друго радиопредаване) ѝ станах на тази леля Надя — „Уби ме!“, „Довърши ме!“, „Разсипа ме!“, „Смачка ме!“ (според трето предаване) направо — след третото си обаждане. Макар че може да се каже и по-просто: „Разплака ме леля Надя!“. Помоли да поздравят дъщерята и зет ѝ, които току-що се бяха сдобили с първото си дете — син, 52 сантиметра, четири килограма и триста грама, на два часа и двадесет минути! Разплакана пожела на младите родители: „Да са живи, да са здрави и... да си намерят работа!...“ Да се стигне дотам, че да пожелаваме на децата си нещо, което по конституция им е гарантирано — правото на труд! Водещата не каза това на леля Надка, защото може би смяташе, че конституциите

се отнасят само до правовите държави. Намразих я оттогава — не съм й вече нито фенка, нито слушам разцивреното й фолклорно предаване! Но го чувам — така и не можах да намеря откъде се изключва тази глупава радиоточка!

Мога обаче да изключа себе си. Захвърлям таса върху капака на кацата с житото, грабвам съвсем поолекналото си портмоне и тръгвам към магазина да си взема дажбата ръжен хляб — три хляба за седмицата. На връщане трябва да мина покрай баба Стефана да си взема и двата литра прясно мляко — от тях ще си сквася четири бурканчета кисело и ще съм си напазарувала за седмицата. Пак според Нейков толкова ми се полага за 41 години педагогически трудов стаж. А той наистина беше трудов! В началото класовете ми бяха от по 30 деца, през седемдесетте станаха 15, през осемдесетте — 10, а когато трябваше да се пенсионирам — 6 деца от малцинствата. Няма от какво да се оплаквам! Ако е по справедливост, последните 15 години не трябва да ми се признават за стаж. Нищо че не е била моя вината за така драстичното (отново нова дума!) намаляване на учениците. „Не е моя вината!“ „Не е твоя вината!“ „Не е негова вината!“ — и вината става ничия. Щом и аз не се признавам за виновна, какво да искам от останалите...

В магазина — стълпотворение! Опашка от трима души!

— Два хляба сега. И ми запиши два за събота!

Кака Веса Ченговата се мъчи да натамани стотинките. Сашо й подава хляба и я записва в тетрадката.

Димо иска на вересия.

Сашо тръшва касата на мозайката.

— На ти три хляба! И ти записвам три! Обаче в събота си плащаш вересиите или те задрасквам в тетрадката!

— Бе, Сашо, ще си платя, кога не съм си плащал! Ако дадат пенсиите до събота, веднага плащам. Пиши сега две кутии цигари „Шипка“, едно пакетче сода бикарбонат и бутилка бренди...

— Бай Димо...

— Ей, Сашо...

— Че и бутилка бренди! — изпъшка Сашо, но нарежда върху гетинакса поисканото. И записва в тетрадката с вересиите, която е дебела колкото и тази за хляба.

Баба Иванка взема един хляб и записва шест. И обяснява:

— Чакам ги моите да си дойдат, да сварят ракията...

— Колко събра? — пита я каква Веса.

— Е, че шест бидона и голямата каца... ама не си ли дойдат, ще премине и нищо няма да изкарат!

— За ракията ще си дойдат! — намесва се в разговора и Димо — Щом е за ракията, винаги са си идвали! Сашо, я пиши там и сто грама гроздова, че язвата пак взема да ме присвива!

— Бай Димо!

— Сашо!

Сашо вече отвърта капачката на неначенатата бутилка и налива мярката. Сядат на масата до Димо каква Веса Ченговата и баба Иванка — ще изчакаат да се събере селото около хляба в кръчмата.

Изправям се до тезгяха.

— Какво са гледали, не знам, ама са ми докарали четири ръжени! Ще ги вземете ли?

— Ще ги взема. Запишете ми и за другата седмица три! Тридесет и трета съм в списъка. И последна. По рафтовете зад гърба на Сашо има два пакета прах за пране, четири плика захар, малко кафе на зърна и мляно, шест пакета брашно и десетина бутилки алкохол.

— Като дадат пенсиите, ще заредя! — поглежда ме виновно Сашо. — А сега и за хляба не мога да събера!

И ми подава хлебчетата в торбичка — премия за по-високия оборот. Знае, че пазарувам от Соколово, но е толкова учтив с мене, защото много иска да ме привлече в клиентелата си. Не ме знае каква клиентела съм и аз: бутилка олио и по половинка фиде и ориз за месеца. Заделям по пет бели лева за черни дни и останалото от Нейковата благодарност — за някоя много рекламирана книга. Но съм решила вече да се откажа от рекламираните — почвам да купувам най-нерекламираните, дано там се окаже хубавата книга, за която копнее душата ми! Цяло щастие е, че има и книги, които могат да се препрочитат! Боже, кога успях да се превърна в такава мърморлива бабичка?! Туй не ми харесва, онова не е като света, един път са ми криви промените, друг път липсата на промени... Не можах и да остарея като хората! Цял живот са ме крепили децата ми... И като ми изчезнаха децата, попаднах в дупка! „Психологически срив“ му викат сега. А пък то сигурно си е чисто физиологически... Така мисля: изоставя ни физиката ни, а умираме с душата на детето, което сме

били някога. Душата е единственото нещо на този свят, което не старее. Трябва да попитам Джипито какво мисли медицината по този въпрос.

От двете ми страни по улицата — сачаци на порти и портички: паднали, поломени от дъждовете и ветровете и такива, дето още се държат за дебелите синджери и ръждясалите катанци. И по падналите, и по държеливите са налепені некролози — на ред, на кръст, свежи, поизбелели и изпокъсани... „Некролог до некролога, мила моя майнольо...“ Изчела съм ги всичките. Ето и един съвсем новичък... Минали са опечалените близки, лепнали са го и са си заминали, без даже да отворят и да нагледат имота си, а ако той толкова не ги интересува, да нагледат миналото си или поне да хвърлят едно око на миналото на покойната.

Ирина Иринкова Грошкова

на 98 години

*Тъкмо когато трябваше да се радваш на живота,
ти взе,
че ни напусна завинаги...*

Четиристишието го знам:

*Вечно жив си остава човека,
който честно се трудил и спокойно живял,
безшумно минал своята пътека
и на всеки в сърцето обич посял.*

Ето го и различното във всеки некролог:

Опелото ще се извърши в гр. Твърдица.

Опели са я вече баба Грошковица — тъкмо когато е трябвало да се радва на живота! Имах честта да я познавам... Не е никаква шега —

смятам за голяма чест познанството си с всеки човек, независимо от това харесвам ли го, или ми е неприятен. Ами че нали е било напълно възможно и да не го срещна! И той да не ме срещне! Когато пристигнах в това село, баба Грошковица още живееше на къщата си. Имаше кози. Продаваше ни най-чистото мляко, което някога съм купувала. Изклаха козите и я прибра дъщеря ѝ в Русе. Чу се сетне, че я е взел внукът ѝ в Каспичан. Нямам представа при какви близки е била в Твърдица. Но със сигурност знам, че последния път, когато си идвах за сливите, се канеше, като се върне в Твърдица, да си грабне умиралките и да се прибере да си умре на къщата. И това не е било писано на баба Грошковица! Погребали са я някъде си в Твърдица! Но е повече от сигурно, че душата ѝ се е завърнала „на къщата си“ или се скита из ливадите, дето е расла и момувала, пяла и плакала, мразила и обичала дядо Грошко... Или пък някой друг — тези неща всеки сам за себе си ги знае!

Баба Грошковица гледаше много пуйки — покрай пуйките бяхме се сблизили толкова. Иначе в селото ме знаят като „Даскалицата“ и странят като че ли от мене. И аз гледам да не се сблизявам много-много с никого — от години вече много трудно понасям разделите! А и хората тук са много ревниви — като вземеш да общуваш с някого намразват те почти, че си избрала него, а не тях...

Останали сме само 33-ма души от списъка на Сашо, а той е най-точният от всички статистики. Или е умрял много народ на селото, или дотам е клекнал, че не може и за през лятото да напусне София и да се прибере на село, както винаги е правил. Това село е генералско село — тъй му викат околните села. Има един генерал, покрай когото са се накучили 20 полковника и още толкова старшини и сержанти. И: „братовчедът да е при нас“, „баджанакът да дойде“, „без кумците как ще я караме?“ — напълнили два блока в покрайнините на София. Даже и таксиметрова фирма имат отворена там и са я кръстили „Маноя“. Идва си тука един с такива едни нашарени таксите и колкото пъти си дойде, толкова пъти отнася я някоя слива по тротоарите, я някое кьоше на начупените като лабиринт дувари.

Понапълня се селото „по сливи“. Идват си, брулят, събират, блъскат с кросната, напалят казаните... Замирисва селото на дим, на живот, на пращини, на ракии, на песни, строеви стъпки по дансинга пред магазина на Сашо, който от сутринта още шета с изпраната си и

изгладена бяла риза. Пращят рафтовете му от стока, лее се безалкохолното като река, не смогва майка му със салатите, хляб му карат всеки ден, а улицата пред магазина е заприличала на таксиметрова пиаца... Усмивва се Сашо и се покланя всекиму, защото знае колко трае жетвата му — не е от ден до пладне, но да е най-много до четиридесетте. Изгасне ли последният казан, изгасва и жетвата. А като се изниже и последният автомобил с туби, буренца, дамаджани, дамаджанки и пластмасови шишета от безалкохолно за към Дряново, изгасва и селото. Оставаме си тридесет и тримата, ако не броя тези, дето на трите недели си идват от по-близките Търново, Дряново и Трявна. Но те са малко и са тези, които не са успели да се вредят с пагони!

Баба Стефана още пориваше на кравите. Подпря греблото на оградата и хвана синджира на кучето.

— Влизай! Влизай навътре, сложила съм ти млякото в Хладилника!

— Не ми е до влизане. Наканила съм се да пера днеска.

— Че няма да годинясаме, я! Ще поседнем. И ти ще отидеш да переш, пък аз пак ще изкарам кравите...

Знам си как ще изкарваме кравите, ама влизам!

До болка позната картинка: масата е изнесена под асмите, тавата е препълнена със салата от домати с много и едро нарязан лук, зеленее се в единия край на тавата клонче люти чушлета, пряското сирене в чинията още пуска суроватката си, чашките са обърнати, за да не влизат мухите вътре...

— Ти седни, пък аз ей сега ще донеса и първачето...

Още не съм придърпала стола под себе си, а тя вече се е върнала и е наляла. Вдига чашата си, поднася я до моята и миг след намека за чукането стоварва празната чаша върху влажната мушама на масата.

— Ха, наздраве, Даскаличке!

Правя намек за отпиване.

— Да те питам, Даскаличке, докато не съм забравила: какво стана на събранието? Че аз с тия кравиля моите...

— Отложиха го.

— Никога няма да го проведат, да знаеш!

— Член-кооператорите настояват...

— Те настояват, ама ръководството на кооперацията като не ще — как да стане? Никога няма да стане!

— Отложиха го за другата събота...

— За да го отложат пак — помни ми думата! Аз затуй вече не им стъпвам на събранията... То нали и кравилята ми...

Обърнала е трета чаша и сега ще заплаче за кравилята си. Че са много стари, че не дават никакво мляко, защото трета година не са заплождани поради липса на бик, че вече за нищо не е в селския двор, че всичко е на най-чиста загуба... Но не може да ги заколи, нито пък да ги даде в кланицата на Чеха да ги заколят! Отгледала ги е от теленца. Сама ги е израждала, свикнала е с тях, за връстнички и другарки ги има и без тях хич не може да се види...

Нейните крави са нещо, значи, като моята пуйка!

Не обичам да пия и пияни хора не обичам да гледам, но с баба Стефана ми е добре: има някакъв чар в нейното пиянство — пие, без да се напива, и песните й... Никъде не съм ги чувала и толкова прилягат на нея и на съдбата й, та имам чувството, че сама за себе си ги е нареждала. Няма да се изненадам, ако се окаже, че наистина е така — бабата е талантлив човек: градината й е талантлива, кравите гледа талантливо, къщата й е наредена с талант...

Но за песните още е рано — бутилката още не е минала половината!

— С моя старец много хубаво си пийвахме, Даскаличке! И със сина, Даскаличке, си пийвахме хубаво... Обаче Бог ги взема и двамата. Сигурно и на него му се е допило с хубави хора! Да си пият там... а аз тука да се измъчвам сама. Триста литра сварих тази година! Дойдоха едни цигани от Килифарево: „Дай, бабо Стефано, петдесет литра по за четири лева...“ Като хванах пърта, че до спирката! Скри се единият зад ореха и вика оттам: „Сватба ще правиме ма, бабо Стефано! Хвърли го тоз пърт!“. Сливи има в устата му да каже, че за сватба я търси! Пари не им вземах, ама се разбрахме да ми докарат един тон ечемик за кравите. Докараха ми... Цигани, цигани, ама като се отнесеш с тях по човешки и те по човешки ти отвързват — Втренчи се в чашата ми — Ама ти защо не си наливаш?

— Налях си.

— Пак си налей! За мое здраве си налей! То нам за какво ми е, като тъй ме изоставиха хората ми — да пият някъде си с някого си, пък

аз тука — сама! Снахата не става: „Майко тъй, майко, инак... майко, това пиене на твоите години...“ Аз не си знам вече годините — тя ги знае! Внуците и те: „Бабо, донесли сме ти кока-кола и спрайт!“. „Аз нещо, което е дошло отвъд океаните, не го пия!“ — викам им. „Ама те тука са правени!“ „Значи не е нито кола, нито спрайт туй, дето сте го донесли!“ Но не са лоши децата... И снахата не е лоша. Не се оплаквам — идват си да приберем сеното, да съберем сливите, обора ремонтираха миналото лято... Че налей си, де!

Доливам чашата си и отпивам.

— Хубаво ми е да си пия ракията с тебе... То на мене с кого ли не ми е хубаво да си пия ракията, ама с тебе... Чужда си. И не си като нашите тука — то пий с тебе, ракията ти пий, а като изтрезней, и тръгва да разправя: „Баба Стефана ме свали от стола! Аз съм долу, а тя пее! Уж съм мъж, пък...“ Видело и то мъж! Мъж беше моят старец! И синът ми беше мъж... Нищо че толкоз сама ме оставиха на тази стара маса. Стара е! Още от дядото на моя е! И той беше мъж — помня го! „Булка, налей ти, че да не се пресягам с тез оцапаните ръкави!“ Все тъй ми викаше... И аз много обичах да стана, да притичам около масата и да му наляя...

Салатата тъй си стои, оси налитат на сиренцето, бутилката е минала вече половината...

— Ще ти изпея сега една песен, дето не съм ти я пяла и не си я чувала!

Този път не може ме излъга! За сина си песен е наредила.

Мелодията е някаква гурбетчийска — заминаване има в нея, а завръщане няма. Тръгвало се от местността Плачикамък и затуй толкоз мъка е имало в изпращането. Обреченост и безизходица идеха от гласа ѝ, а притворените ѝ очи виждаха влак, безкраен коловоз, високи гори и сини моря и един Иван, някъде там — изгубен и разплакан...

Талант е бабата! И гледа крави...

Ако изведнъж не стана и не тръгна, не можем се раздели.

Ставам и тръгвам.

— Даскаличке, млякото!

Аз ли изпразних бутилката или баба Стефана? Подава ми попотените бутилки, отрязва ми три от най-едро разцъфтелите отпред къщи рози, изпраща ме до портичката.

— А ти в четвъртък пак ела... Пък аз сега, да знаеш, няма да изкарвам кравите. Ще им нахвърлям в яслата и ще отида да дръпна някоя коса — много хубава трева е наникнала в гробищата! Хайде...

— Хайде... — рекох аз и тръгнах по пътя за към спирката.

Пред дома точно ме очакваше изненада: едно котенце, току-що прогледнало, се промъкна от обраслата тротоара трева и като повървя, олюлявайки се, спря в краката ми. Животът, както винаги, беше докрай последователен: бяха ми докарали един хляб повече, имах мляко, трябваше и котето да се появи, за да стане картинката пълна и прилична.

Вътре пък ме чакаше втора изненада: Джипито седеше до масата в пруста и прехвърляше някакви документи с едната корица на разтворената папка на другата. Тъкмо не ме е виждал тъй подпийнала! Но или не ми личи, или той се прави, че не ми личи... Погледна бутилките с млякото:

— Била си при баба Стефана? Трябва някой ден и аз да й отида!

— Винаги можеш да й отидеш. Но сега сигурно вече е на гробищата.

— Казва, че отива да коси, а тя отива там да се наплаче и да се напее!

— Чувал ли си я?

— Цялото село я слуша! Докато слушат — мълчат, а като замлъкне, викат: „Стефана Високата пак се е напила!“.

— Такива са хората!

— А не трябва да са такива! Защо трябва да са такива?! Бях пак при бай Кальо Калчев. Какво може да му помогна ако е бил такъв, и какво му е пречило да бъде иначе?!

— Ще го бъде ли?

— Да не съм Господ, че да знам! Правя, каквото мога, но това не е грип и значи, не мога кой знае колко! А той разбира това... Иде ми... Иде ми... Извинявай!

— Няма нищо. Гладен ли си?

— Не! Ще отида да послушам баба Стефана и се прибирам долу. Две седмици ще спя в кабинета...

— Можеш да останеш и тук, ако пак имаш утре идване насам!

— Благодаря ти! Но не трябва. — Поразколебан се изправи и заприбира книгата си. — Не съм лекар вече, а счетоводител. „За път

— толкоз!“ „За материали — толкоз!“ „За манипулации — толкоз!“ А лекарката взе детето и замина на море! Изостави ме!

— Това да е.

— Не е малко! Защото трябва да обърна гръб на бай Калчо Калчев и да отида до Севлиево да сменя коженото палто — възтесничко й идело това!

— Ще мине. Казвала ли съм ти за пръстена на Соломон? Имал пръстен. И на пръстена било написано: „Всичко минава!“. Като му се случела неприятност като твоята, заглеждал се в надписа и му минавало. Но веднъж му се случила истинска неприятност! Гледал, гледал — не му минава! Изхлузил пръстена, хвърлил го в краката си и гледа — отвътре също има нещо написано. Навел се, вдигнал го и прочел: „И това ще мине!“. И му минало...

— Еее... Чудесно е! Оправи ми настроението за година и половина напред! И мога вече да си тръгна, ако ми дадеш запалката си, че моята пак...

Подадох му запалката си.

Плачът и песента на баба Стефана Дългата идеха от гробището.

7.

Присъни ми се Ненко... Когато вече бях будна. Мисля, че бях будна, защото ми се стори, че виждам как леко се къдрят завесите на прозорците ми от утринния ветреца и чувам как плавно тече по Тотювата радиоточка сутрешният блок на Радио „Шумен“. Значи по-вярно ще е да напиша: „Привидя ми се Ненко. Появи се в единия ъгъл на дъсчения таван, премина до другия и както внезапно се появи, така и внезапно изчезна. Мина по тавана (с главата надолу), а го видях изправен, в новия му костюм «рибя кост», дето предния ден бяхме му избрали — с разгърдена бяла риза и яка, извадена над реверите на сакото...“

Зад ъгъла на тавана, където изчезна, трябваше да се намира входът на Шуменския учителски институт. Точно на входа му решихме да се оженим. Знаехме си вече и разпределението — като на пълни отличници бяха уважили желанието ни да бъдем заедно, в едно и също русенско село.

Среднощ слязохме на гара Бяла.

— Само петнадесетина километра са! Три часа път няма, и сме си у дома! — рече Ненко.

— Да вървим тогава! — рекох му.

Нарами куфара. Поехме по стръмнината. Влязохме и излязохме от притъмнелия градец. Пак се закатерихме някъде нагоре. Знаех, че Ненко не е от приказливите, ама като през тази нощ смълчан не е бивал. Мъкнеше куфара, гледаше напред в пооредялата тъмнина и крачеше с едрите си крачки — едвам го догонвах. Мислех за това как никой не знае къде се скитам сега, че и аз самата не зная къде отивам, мъчех се да си представя как ще ни посрещнат баща му и майка му, те какво ще кажат, аз какво ще кажа, ще ме харесат ли, какво трябва да направя, че да им харесам... Като излязохме на високото, беше вече поразвиделяло. Ненко пусна куфара и ми го посочи да седна. Седнах, а раменете ми потреперваха — беше и захладняло. Съблече сакото си (рибятата кост) и го наметна на гърба ми.

— Вир-вода съм! Тежи, пустият му куфар, че не се изтрайва!

— Да го понося сега пък аз?

— Бе той не тежи толкова, ами тоя шперплат много убива на рамото ми!

— Да извадя нещо да си подложиш?

— Недей сега, почивай си! Няма вече да го дигам на рамо.

Шперплатовото куфарче беше събрало цялото ни новобрачно имущество: вехтия му костюм, двете ризи, шлифера му, моите три фланели, поличките ми, бялата рокля, басмените ми блузки, дипломите ни и моите книги. Учебниците си изпратихме в колет. Трябвало е и книгите ми в колет да турим!

— Можехме да се отбием да преспим в хазаите... Докато бях в гимназията, само у тях съм живял! Но трябва да бързаме, да ти покажа селото си на разсъмване и да заварим нашите вкъщи.

Няма шега! „Неговите“ са станали „нашите“! Сигурно тъй трябва, сигурно така става винаги...

Вървахме пак. Смълчани в зазоряването, смутени от неизвестността, страховито възраждани, че сме двамата, че само двамата ще вървим така по пътя на живота си, накъдето и да ни отведе той и какъвто поиска да бъде.

Гледах широкия му гръб, кацналия отново на рамото му куфар, голямата разчорлена купа на косата му и преливаше душата ми от радост, че го има, че ме има и мене в това лятно разсъмване, когато нощта още не си е отишла, а денят още не се решава да дойде. Тъмните сенки на дърветата бродеха из широкото поле, високите талази на презрелите жита неуверено се полюшваха от несъществуващ вятър, заек притича през пътя, поведе отстрани пътя яребица яребичетата си. Такава сигурност, Господи, блуждаеше в нероденото още ново утро на света, та ти се струваше, че светът наистина ще бъде вечен!

— Виж сърните!

Стадото беше нагазило в окосените люцерни. Откосите тъмнееха в далечината, а сърните се изрязваха в зарозовелия въздух, застинали в красивата си тревожност — с изопнати крачета и изправени уши. Мъжкият разтърси рога, наведе главата си и се запасе.

— Тихо! — държеше пръст на устните си моят Ненко.

Запасоха се и сърните. Малките се подвряха под тях.

— Ей-ей-ей-ей... Де-де-де-дей...

Вихър премина над онемялата тишина, скри сянката на гората лудия бяг на копитата...

— Защо ги изплаши?

— Време им беше! Да знаят, че като се съмне, трябва да са на скрито. Пък и искам да ти покажа нещо, а те стояха на пътя ни... Вече сме в нашето землище, ела!

Остави куфара насред пътя. Поведе ме по омекналите от влагата люцерни. Избуя от ниското клонакът на вековни върби, шум и мирис на падаща вода се промъкна през клонаците, изгря под зеленината червеният покрив на воденицата...

— Нашата е! — каза Ненко възхитен. — Взеха ни я, но още й викат „Караненовата воденица“. Запомни — ще си я върна един ден! Всичко мога да прежаля, но спомена за тази воденица никога няма да прежаля!

Тръшна се в струпаното под плочестия навес сено.

— Седни!

Седнах. Водата на улея шумеше в главата ми, жабунясалите дъски потрепераха от прохладата, започнах да потреперам и аз — от неясен уплах, от срам, от радост...

— Нищо не му досвидяло на дядо ми — нито нивите, нито конете, шестдесет овце имаше! А като му поискали ключовете на воденицата, заплакал и се замолил да го оставят за воденичар — без надница, но да е при воденицата си! Не мога да си представя как е станало това — дядо ми да се моли на някого си за нещо си!

— Оставиха ли го?

— Оставиха го. Не стоя и година — легна на брега на улея, натопи главата си във водата и се удави...

— Ти видя ли това?

— Не. Но аз го намерих — пускаха ме вече да му нося храната.

— Не си ми казвал?

— На никого не съм го казвал... избягах тогава със съдинките и оставих други да го намерят, да не съм аз! Много ми се с искало да го запомня какъвто си беше... Рече ми веднъж: „Ще ти кажа нещо, дете никой не може да ти го каже, а ти добре го запомни: тука си заченат, синко, на тази воденица, и правиш, струваш — все за воденицата ще се държиш! Тя вече никого няма да нахрани, но ако забравиш за нея,

душата ти все гладна ще ходи!“. И ме накара да го повтора: „Аз тук съм заченат...“. Сигурно е било така, щом дядо го казва!

Беше стиснал очите си. Не му се искаше да вижда улея, червеното на воденицата, плочестия покрив на сеновала...

Притиснах се до рамото му.

Провря ръка под главата ми...

Нахалният ми живян и неживян Живот отново се беше наврял в мене! Как иначе можех така ясно да усещам всеки допир, да чувам всяка прошепната от двама ни дума и да бъда сигурна, че това е била точно тя, отново да се въздига и да пропада душата ми, гургулиците да пеят както тогава и както тогава не води, а вечности да изтичат през зеления улей на воденицата! Боля ме — и сега ме боли, страхувах се — и сега ме е страх, срамувах се — и сега се срамувам, немееше цялата околност от възторг — немее възторжена и сега: като младото ми и чисто тяло, като непорочната трева в косите ми и в неговите коси...

Господи, благодарила ли съм ти някога, че го е имало Ненко в живота ми? Не съм? От свян и от гордост е станало тъй! Благодаря ти сега и те моля да помогнеш на Ненка да може да ми прости — аз на всички вече съм простила...

Само на себе си не мога да простя! Още не съм наясно къде се корени грехът ми и как може човек от себе си за себе си прошка да измоли?

Ама много хубаво съм го праметнала Джипито! Казах му, че сънувам живота си! Не ми се е искало да го изплаша докрай, като му кажа, че наново живея живота си... Да сънуваш живота си сигурно е рай, а да го преживяваш отново все същия — адът, от който не мога, нямам сили или не искам да избягам. В някакво интервю наскоро един уважаван от мене много талантлив артист сподели, че с радост би повторил живота си — без нищо да се променя в него и без нищо да се добавя... Голям хитрец! Хитрец, който или нищо не е разбрал от живота си и не го заслужава, или лъже най-нахално и, значи, пак не го заслужава! Може ли пък само аз да съм, дето да не е доволна от живота си и искам да избягам от него!

Много е хубаво, че нямаме възможност да запитаме живота си дали той е доволен от нас!

Много бързахме, а за малко да закъснеем!

Майка му стискаше кошницата в двете си ръце, а баща му беше нарамил бъкела и сърповете. Не можахме май и да се здрависаме. Стърчах подпряна на ръката му, а кракът ми се блъскаше в пуснатия помежду ни куфар.

— Дойдохте си, а? — каза бащата. — А из онез дене пристигна колетът ви и писмото. Тъй че всичко знаем и, значи, ви посрещаме зарадвани!

— Зарадвани не, ами от радост не знаем къде да се денем! — усмихна се майката. — Амче аз да бях поостанала днеска бе, Иване?

— Къде ще оставаш, ма! — изведнъж се разсърди бащата. — Днес трябва да пожънем в Елията! — замисли се и додаде: — Да е утре, да останеш, ама днес не може!

Пред портичката спря каруца с насядали по ритлите мъже и жени.

— Е, че тогаз да заколи булката една кокошка, пък като си дойдем довечера, ще се посрещаме! — каза майката и тръгна към каруцата.

— Напълнил съм бъкела с вино — да почерпя за хубавата работа! — намигна весело бащата и тръгна и той.

Внесохме куфара. Не можах да разгледам къщата, защото трябваше да видя двора, кладенеца, приведените от плод дръвчета, кошерите.

— Шестте тука са мои — каза гордо Ненко, — а многото там — на баща ми...

Засмях се с глас — толкова беше смешен и голям до дребните според ръста му кошери.

— Не се смей, а свиквай! У дома сме тъй — мама си знае нейното, тати — неговото, аз — моето. И дядо беше тъй — като ревнеше: „Де ми е чекийката?“.

— И с нас ли ще бъде тъй?

— Вече не е тъй, не си ли забелязала? А ти не се сърди задето мама не остана... Ако днес не пожънат Елията, утре пак ще трябва да блъскаш конете дотам!

Не ми и беше минавало през ума да се сърдя — през цялото време на домашната екскурзия мислех, че ще трябва и кокошка да заколя!

След като ми показа сеновала, където искаше да спим през лятото, къщата и пристроената кухня, пихме мляко с мед. Донесе дърва, запали печката, сложи на огъня черния котел и изчезна. Пометох пред къщи и отвън на улицата. Наръсих пак с метлата. Едни кърпи и цедила имаше в легена до кладенеца — изпрах и тях. Водата в котела завря...

Няма го Ненко!

А слънцето поседя над кошерите и залитна на запад...

Намерих зърно в една ракла, хвърлих две шепи в краката си и задебнах. Сама се навря в ръцете ми една едра, червена и най-лъскава като че от всички кокошка. С нея отидох за ножа. Върнах се на дръвника. Милвах я, галих я, радвах ѝ се, ама нали свекървата е казала кокошка да заколя, стиснах очи и замахнах с ножа. Голяма мъка — и за кокошката, и за мене! Тя подскача и аз подскачам подире ѝ, целият двор окървавя, кокошките подивяха като пред буря, успях най-сетне да я хвана, за да я топна във врялата вода...

Видя се вечерта как съм могла да я сготвя кокошката!

— Много хубава чорбица е станала, опитах я! — похвали ме свекървата. — Ама малко си я попрепарила кокошката... И да знаеш за друг път — ноктите на краката и човката се изрязват! — усмихна ми се. — Аз ги магнах... Те няма да разберат, а и ний няма да им казваме!

И свекърът ме похвали.

Хубави хора бяха свекър ми и свекървата. От тях толкова хубаво съм видяла, колкото никога не бих могла да заслужа!

Ненко беше неизказано щастлив, че са ме харесали...

Харесваше ми, че ме харесва. Харесвах го.

Всичко тръгваше много добре. Сега мога да го преценя като тревожно добре.

Тръгнахме заедно за училище, изчаквахме се да си тръгнем заедно. Колективът беше млад — или бяхме у някого, или някой беше у нас. С нас бяха винаги и директорът Даскал Дончо, и Даскаличката му — дребничка като цигулката си и симпатична като музиката, която неотлъчно я следваше. Беше ни добре с тях, а и на тях с нас. Като прибираще цигулката в калъфа, Даскал Дончо винаги казваше: „С тази забавачница, Даскаличке, дете са ни пратили, няма да можем и да остареем като хората!“.

През ваканциите и когато бяхме свободни помагахме вкъщи. Разрасна се стопанството, Ненковите пчели се утроиха — баща му отстъпваше и собствените си рояци, като го уверяваше, че кошерите му са отслабнали и това лято не са имали „роево настроение“. Старият ми намигаше, а Ненко щеше да се пръсне от гордост, че са му толкова силни семействата, че през ден се рояват!

Свекървата, докато ме учеше да плета чорапи и терлици, почна да ми подмята и за внуци. Тази нейна акранка имала две, друга една чакала близнаци, всичките ѝ акранки почти имали най-малко по едно. Казвах ѝ, че чакаме да завърши Ненко задочното и тогаз. „То туй, задочното, аз не разбирам какво пречи на другото. Нито той ще го пере, нито той ще го кърми! Излъжи го ти, та да мине и този дерт! Те тези неща не ги решават мъжете — жените винаги са ги решавали!“

И започнахме да се лъжем... Завърши Ненко и стана единственият висшист измежду нас, полувисшистите. Не можеха да му се нарадват Даскал Дончо и Даскаличката. А за мене радост нямаше. Пиех разни отвари, говорихме с Ненко и по доктори да тръгна, но той не даде и дума да се издума — смяташе, че сме млади, че е рано да мислим за доктори, че имаме време...

Не сме знаели, че времето ни свършва!

Започна се сврочата война!

Може да е някакво съвпадение, може хиляди други обстоятелства да са спомогнали за това, но след края на войната аз вече не бях същата. Обичах го, сигурна бях, че го обичам, а посегнеше ли да ме погали само — не аз, а тялото ми оказваше съпротива. Две или по-скоро три години продължи това. Промени се и Ненко. Дотам се промени, че последната есен даже не зазими пчелите си. Свекърът ги зазими. Мълчеше и обикаляше кошерите. Свекървата си поплакваше тайничко, но и тя не смееше нищо да каже.

През пролетта Ненко се нанесе в кабинета по физика. Смести разните си уреди и апарати, освободи един от шкафовете и овеси там костюма, ризите си, шлифера. Спял, казваха, в директорския си кабинет — на канапето. Излезе съвсем вярно. Изненадали го една сутрин колегите, но се оказал не сам, а с чистачката Настя. Може би ако беше с някоя от колежките, нямаше да бъде толкова страшно, но с Настя, чистачката, вдовичката с двете деца... „Е, това! Може ли такова нещо! Директор ли е това, или...?“ Все едно не се отнасяше и до мене

— толкова бях изтръпнала от несполуката да имам дете, че не исках, възмущаваше ме, до дъно ме нараняваше съчувствието и на колегите, и на хората от селото. Молях се само по-бързо да свърши този кошмар. И други, изглежда, са бързали... До края на седмицата свикаха партийната организация. Бяха изготвили и решение, което само трябваше да се гласува: „1. Изключване от партията. 2. Снемане от длъжността директор на училището. 3. Препоръчва се на др. Ненко Ив. Ненков да освободи учителското място по физика и математика, защото в противен случай ще бъде уволнен дисциплинарно.“ Толкова лесно било и толкова просто, че всички гласуваха единодушно „за“! Само аз се въздържах — не бях сигурна Ненко ли е виновен, аз ли, държавата ли, или животът? Както внезапно се свика, така и внезапно разпусна това събрание. Не дадох думата на Ненко, а и той не я поиска... Разотидоха се всички като подгонени.

Прибрах се, тихо притворих портичката, тихо се вмъкнах в стаята на втория етаж. Прострях един чаршаф върху леглото и започнах да хвърлям дрехите си в него. Стегнах го като бохча и седнах до нея.

Не съм и чула кога свекърът е влязъл. Видях го да стои до вратата и да ме гледа с измъчения си от много време насам поглед. Пристъпи към бохчата ми, развърза я...

— Който трябваше да се изнесе — вече се изнесе! Тъй приказвахме и с майка ти!

8.

Мина и този дългоочакван ден!

Съобщиха за събранието по проклетата Тотюва радиоточка: „Днес, еди-кой си, тъй и тъй... ще се проведе отчетно-изборно събрание на член-кооператорите от кооперация «Единство» — село Маноя, община Дряново. Събранието ще започне точно в 9 часа.“

Не започна „точно в 9 часа“, защото овчарчето изведе овцете и козите в девет и половина — имало час при зъболекарката в Килифарево и затова закъсняло. А кой ще си остави добитъка цял ден вкъщи, за да уйдисва на Милкините дивотии.

Започнаха да се събират пред читалището след десет. И още тук можа да се види единството им.

— Не е пожънала още, а отчет тръгнала да ми прави — рече някой.

— Ама той, отчетът, щял да бъде за миналата година! — обади се друг.

— Че тя година след изтеклата година ли ще се отчита пред мене! Кога е било това?! Такова не го е имало и в най-тоталитарните години!

— Ти за тоталитарните години ли заплака?

— То и ти ще заплачеш за тия години, ама...

Не защото предстояха напролет избори си приказваха тъй. Голяма част от тях бяха вдигнали ръце от изборите, но не само си приказваха, но и се скарваха и си обръщаха гръб задълго, а понякога и завинаги. Както сега обърна гръб на всички този, дето имаше толкоз много против тоталитарните години. Той беше от лагера на Милка. Примъкна се към една друга групичка — тъй бяха се разделили: „за Милка и сегашната кооперация“, „против Милка и за нова кооперация“.

Милка обикаляше групичките и ги приканваше да влязат в салона.

Изпълнихме почти четири реда от подредените в читалищния салон столове!

Но за да бъде всичко според Закона за лицата и семействата, започна се преброяването. И много бърже се завърши! Преброителите съобщиха цифрите си, Милка дълго ги сборува, събщи резултатите:

— От сто и петдесет собственици на земя член-кооператори присъстват петдесет и четири...

— Е, Милке, и какво ще правим пак?

— Ами, както е по Закона за лицата и семействата, трябва да изчакаме един час и тогава да си проведем събранието.

— Ама ще го проведем ли, пита се? Щото, Милке, ние пари трошим да си идваме от София дотука, три пъти си идваме вече заради туй събрание...

Този трябва да е от Генералските. И значи е против Милка и настоящата кооперация! Милка по-добре знае кой е с нея и кой против нея, затова бързо се връща на трибуната.

— Не си прав, бате Асене, никак не си прав! Ако бяхте си идвали, ако ви интересуваше земята ви и интересите ви, нямаше така да се отлагат събранията! Всички са уведомени писмено, както се изисква по Закона за лицата и семействата...

— Бе, остави ги тез лица и тез семейства! — надигна се друг от Генералските. — Ти се запитай защо не щат да дойдат хората? Ние пари трошим, както се изрази преждеговорившият бай Дончо, тя със закони тръгнала да ни замеря...

Народът започна да се заизмъква навън. Пак се обособиха групичките: Милкините — малко и на една страна, Генералските — много и на друга страна. Опитах се да се присламча към някоя от тях, но почувствах пак, че навсякъде съм чужда, и се обособих и аз.

Дойдох на събранието не заради четиринадесетте декара, които имах в кооперацията, макар и без документ. С декарите ми всичко беше ясно — всичките бяха в сливовата градина, Милка беше отдала градината на едни арендатори с дебели като дънери вратове. Даваха ни вратовете „по сливи“ десет килограма сливи на декар, които трябваше да заплатим по десет стотинки, когато сливите на пазара в Дряново вървяха по дванадесет стотинки. „Собствените си сливи да плащаме, дотам да я докара Милка!“ — туюкаха се реалните собственици на земи в реални граници и се отказваха от рентата си. „Както ви е угодно

— казваха им дънерчетата, — ама трябва да знаете, че ако не бяхме ние, досега градината ви да беше опустяла!“ Може и да бяха прави, но това полузапустение навяваше подозрението, че и Милка, и обкръжението ѝ бая бяха понаправили вратовете си и от градината!

И тук е същото като на село... Три пъти си ходих миналото лято заради такива едни събрания — без кворум, без приемане на отчета, без решения, защото всичко беше предрешено! А имах там цели сто декара без един! На свекъра и на свекървата, но тъй беше дошло, че аз трябваше да ги стопанисвам. Не било толкова трудно при новите икономически условия — харизах ги, както всички, на кооперацията и зачаках големите ренти. Там поне не ни караха да плащаме десетте килограма зърно, които даваха на декар. Значи, кажи ги, 100 по 10 килограма правят един тон, по 15 стотинки правят 150 лева. Получавам си ги през януари всяка година и ги отделям настрана — за тока и водата.

Със сто декара земя в Русенско да не можеш да си платиш тока и водата! За какво тогава бяха всичките тези закони за земята и поправките към закона, и поправките на поправките? И за какво беше това, не удовлетворило почти никого „земеразделяне“ — нереално, братовчедско, баджанашко и обидно за паметта на земята? Може реалните граници да са изчезнали, може да не е останал жив човек, който да покаже къде са били, но земята ги помни и ти, който сега по силата на обстоятелствата си се настанил върху чужда земя — ще платиш! Както плащат сега ония, които силом са я събирали... Въпреки че не съм много убедена, че това събиране само за лошо е било! Свекърът ми, със своите 100 декара без един, казваше: „По-рано да е станала тази пуста кооперация! То какво беше — изпребиваме се от работа, пък пак сме измежду сиромашията! Само едното блъскане ни оставаше! И де ти със сто декара ще изкара Ненко гимназия, че и за висшист! Хубаво стана то отначало, ама на подире се опропасти!“ . Свекърът одобряваше кооперацията, нищо че кооперацията беше убила баща му! Парадокс, както би се изразил моят Джипи, ако с него разисквахме материята за живота на свекъра и смъртта на Ненковия дядо...

Чужда ми е на мене земята и с чужда земя се разпореждам, не може моето становище за законите и приложението им да бъде меродавно — не съм ги чела, нито кой знае колко ме засягат. Но всички

тук, дошлите за това злополучно, както и останалите, събрание се вълнуват от това, което става и което има да става — би трябвало поне тяхното становище да се вземе предвид! Но не се взема! И още по-лошо — никой не го и потърся...

Привикаха ни (пак по списък!) преди месец, месец и нещо да ни раздават горите. Казват ни номерцата, намира си всеки мястото на номерчето в пространия на дългата маса план, отиваме на място да обозначим и да видим собствеността си. Натоварили са се с брадвички, колчета и разноцветни парцалчета — тогава бяха си надошли като „По сливи“ и може би повече! Обаче и те като мене по-голямата част — слепи и непригодни за гористия ландшафт — кой да ти знае, като не се е и замислял, че по южните склонове гори няма, а само оплетен в повет храсталак без нито едно дръвче — да напомня поне, че гора ти връщат, а не материал за кошници! Точно така се изплака на горския бай Дончо Тревненеца: „Абе, момче, ти кошничар ли си решил да ме правиш оттука нататък! Няма да стане тая!“ — хвърли му Тревненеца колчетата в краката и си тръгна. Моите два декара, пак без документ, а само с договор за продажба, бяха, то се знае, от най-южната страна с граници (не помня останалите), но от едната страна Дончо Тревненеца. „Това е твоята гора!“ — посочи ми горският горелия през лятото храсталак. „А гората ми къде е?“ запитах аз. „Ами това ти е гората!“ „Виждам — рекох, ама аз запитах гората къде е?“ „Ами ето ти я гората! — разгърна плана горският. — Парцел № 44 с граници...“ „Парцела го виждам — усмихнах му се аз, — гората не виждам!“ Засмяха се всички, дето жребият ги беше захвърлил по южните склонове на стръмния хълм. И нарамиха колчетата и брадвичките, и тръгнаха по стъпките на Тревненеца. Получи се нещо като събранията на кооперацията — не се получи тържественото връщане на горите!

На Цанка Димитровата беше ѝ се случил парцел — гора и половина! По северните склонове бяха такива, но бяха раздадени на по-първите хора — Генералските, бившия кмет, настоящия кметски наместник и хората от управата на кооперацията.

— Ма Цане, кажи ма, как се вреди и ти! — провикна се някоя изотзад.

— Кажи ма, никой не е могъл да прехвъркне баира, пък ти си го прехвъркнала! — обади се друга.

Пък Цанка, вдигнала ръце да се запази от нападките, обясняваше:

— Късмет ма, бабо Иванке, късмет! Да ме споходи един път и мене късметят ми... „Твоята гора е изсечена — рекоха ми в Горското, — затова имаш право да избираш!“ Показаха ми някаква шарения на стената. Гледам аз шаренита и питам: „Е, че като как трябва да избирам?“ „Ще посочиш с пръст едно квадратче тука и то ще е твоята гора!“ Стиснах очи и забодох пръст в шаренията. Ей туй ми е прехвъркването... Ако щете вярвайте, ако щете, недейте! — завърши патилата си така Цана.

Аз поне ѝ повярвах. Толкова много случайни неща стават в нашия живот, че не е невъзможно и такава една случайност да се е случила!

Милка от половин час подканяше групичките да влизат в салона на читалището — чакали са повече от посоченото в Закона за лицата и семействата и могат вече да си проведат събранието, без да са нарушили закона.

Зададе се отдолу по улицата баба Стефана с кравилята си, Милка търти насреща ѝ.

— Бабо Стефано, да не забравиш да дойдеш на събранието! Закарай кравите и ела!

— И защо да идвам? — дръпна се бабата.

— Ами защото... за кворум... Един глас — един глас, ама все е глас! Не може повече да се отлага! — изплака Милка. — Трябва днес да се вземат важни за кооперацията решения!

— Милке — посочи кравилята си бабата, — ей я де върви моята кооперация! Взела е всичкото решение и върви подире му. И ако си решила да хващаш правия, тръгвай след тях — от туй по-прав път няма! Като вдигнат глави и като тръгнат...

Кравилята ѝ бяха се запасли в избуялата между плочките на тротоара пред кметството трева.

Видя ме баба Стефана, обърна гръб на Милка и дойде при мене.

— Ма, ти що стоиш тука толкоз сама?

— Не съм сама, не виждаш ли колко народ се струпал в селото, сякаш сливи ще брулим!

— То барем сливи да брулехте. Ами сте тръгнали с дивотии да се занимавате... Умрял човек вдига ли се? Вие сте тръгнали умряла

кооперация да бутате! Янлъш работа — небъдна работа!

Хората уж бяха се изпоприбрали вътре, пък пак започнаха да излизат. Мъжете палеха цигарите си, жените софиянки сядаха по пейките пред магазина на Сашо.

— Рекох ли ти аз? — рече зарадвано баба Стефана. — Пак се изпокараха. Зарежи ги и тръгвай с мене — такава салата ще ти натръшкам, че ако я видят тия, ще се изпонатръшкат всичките!

— Бабо Стефано, днес нали не е четвъртък?

— Като има натръшкана салата, всеки ден е четвъртък! Тръгвай, ако ще тръгваш, че кравите вдигнаха глави!

— Не мога — рекох й. — Чакам днес да си дойдат Тотюви! Трябва да им дам ключовете!

Бяха излезли от салона всички член-кооператори, щом излизаше вече и Милка с антуража си — счетоводителката й, един ревизор от Габрово, който на всяко събрание обещавахе, че ще направи безплатно ревизията, която се иска от хората, арендаторите... Милка пак тръгна от групичка на групичка — обидена, но непобедена, да уговаря датата на следващото събрание.

Празникът беше свършил. Трябваше някак да се доживее до следващия празник!

Тотюви бяха си дошли. Видях вартбурга до портата им — гарираха го на плочника у дома, защото у тях беше стръмно и тревисто. Немееше и радиоточката: мир под небето и поднебесна тишина! Видя ме, като си влизам, госпожа Тотювица.

— Госпожа, наминете у дома! Сложила съм кафето и съм ви донесла изненада!

Преоблякох се. През комшулука минах у Тотюви. Пихме кафе. Много ми благодариха, задето така хубаво съм им хранила кокошките, поднесоха ми и изненадата — две калъпчета сирене от мандрата на сина им. Мандрата вървяла добре, много хубав ремонт направили, ама госпожата много се тревожела да не стане нещо тука с имота. Оставили на простира този скъсан чорапогащник и фланелата, за да си мислят крадците, че има хора в къщата, и много се притеснявали да не би госпожата да вземе да ги снее от простира! Затова оставили и радиоточката надута докрай, за да притеснява крадците!

Стана ми ясно защо още сме и защо ще си останем „Госпожата“, „Уважаемият господин“ и „Уважаема госпожо“... Господин Тотю така

се обръща към мене — „Уважаема госпожо“. Храня котето и пуйката в една тава. И ми липсва нещо — трябваше сега да бъда в течение на бюлетина за нивото на река Дунав. Няма нищо по-ужасяващо от празна къща, в която гърми дряновската радиоточка! Много такива къщи има в селото.

9.

Умря и Кальо Калчев.

Аз май много взех да му се вживявам в терапията на Джипито. Записвам ли, записвам... Хората казаха: „Отърва се човечецът!“, пък аз, за да бъда докрай конкретна и обстоятелствена, каквато винаги съм си била, пиша: „Умря!“. А нарекох записките си „приписки“, защото в началото ги пишех, където завърна — на мушамата на масата, по белите полета на вестниците, по первазите на прозорците, по вратата, където непознатата ми предшественица с мастилен молив беше отбелязвала кога са се мърлили овците й (Данка, Цанка и Тинка), Великден кога се е падал някоя си година, кога е легнала шарената й кокошка и най-различни други практични и необходими неща.

Кому са необходими моите неща? Приписките ми? Джипито, който ме мисли за болна или най-малко на границата на болестта. Точно той ще ме мисли за болна! Сякаш не му видях и на него тестето карирани листи и превзетата перодръжка?! Ей, дали пък не сме нещо всички заболели, а здравите да са ги насъбрали в Бяла и в Церова кория? Съобщиха снощи в топновините, че щели да закриват и психиатриите, от което стана ясно: 1. Че е имало какво още да се закрива! и 2. Ще живеем вече размесено луди и нормално луди, за да се размие един ден границата и всички да станем нормални. За себе си ще кажа, че съм нормална — нещото, което (наясно съм) твърдят най-ненормалните. Да сте чували някой луд да каже за себе си: „Вържете ме!“. Няма такава неща. Обикновено някой много луд казва за друг: „Този е луд за връзване!“. Никога не съм казвала, не съм и помисляла подобно нещо за някого и значи съм... напълно здрава. Един ден болнични не съм имала през почти половинвековния си трудов стаж, запазена и съхранена съм като за „Адрес 4000“ и ако досега не съм зарадвала зрителите му с най-актуалната си фотография, то е, защото, както вече веднъж споменах, наоколо няма фото. Пък и щеше да се развихри невъобразимо луд живот тук: през ден или пък по два пъти на ден щеше да тича Краса от пощата в Соколово да ми носи писмата на

обожатели от цялата и всички страни, трийсет и тримата от списъка на Сашо щяха да живнат от всевъзможни въпроси и най-невъзможни отговори, с удвоено подозрение щяха да почнат да ме заглеждат, а Краса щеше да ме намрази. Не е хубаво, мисля, всички да те обичат, но е направо непростимо да направиш така, че някой да те намрази. Мисля си още, че мене учениците ми ме обичаха, дори и тези, към които съм била излишно строга и в отношението, и в оценките. Няма да ги зарадвам тези от пловдивското студио: не искам децата ми да видят колко много съм здрава и запазена и колко болен и с развалена линия е бил (и е) животът около мене... Не ми се иска и Ненко да види тази грозна и обезсърчаваща картинка.

Когато се събрахме за стогодишнината на училището, Ненко дойде първо при мене и първото, което ми каза, беше, че много хубаво съм поддържала гробовете на баща му и майка му. Вдигнах рамене — трябваше ли да му казвам, че като съм останала без живи, които да подкрепям, отдала съм се на мъртвите, че те понякога заслужават повече грижа и поддръжка, отколкото много живи.

— Ходих тази сутрин до гробищата, като слязох от автобуса...

Не съм добре.

— И аз ходих тази сутрин...

Защо трябваше да му го казвам? Видял е цветята ми, бутилката „Гъмза“, от която прелях, недогорелите свещички...

— Трябваше да ми се обадиш, можех поне камъка да поръчам!

— Не знаех на какъв адрес да те търся.

Още едно излишно нещо — излизаше едва ли не, че му го искам адреса му!

— Ами аз все съм си в едно близко село до Рудозем. Още преподавам физика и математика, а пък Настя е магазинерка.

Не сметна за нужно да си разменим адресите, ама ми каза с какво Настя се занимава. От къде на къде пък аз ще му казвам, че баща му сам си беше поръчал камъка и сам си го беше поставил до този на баща си!

Кметът започна да ни приветства нас, много заслужилите и отдали силите си на това училище, но приветствията му някак се изгубиха в пожеланията и мечтите му селото да се въземе, пак да се изпълнят улиците му с детски глъч и когато отново зазвъни камбанката му... Оттук нататък празникът се превърна в заупокой — бяха ни

извикали да честваме едно училище, което по решение на Областния инспекторат от следващата есен няма вече да съществува.

Банкетът във физкултурния салон беше обаче като за откриването на гимназия с усилено изучаване на английски и американски език... Дълго време няколко стола до мене оставаха незаети и тъкмо когато се бях решила да запазя единия от тях, влязоха в залата двете ми бивши ученички, сега колежки, и всъщност цялото настоящо учителско тяло. Настаниха се от двете ми страни. „Помните ли, госпожо Ненкова?“ „Знаете ли, другарко Ненкова?“ „Ама наистина ли не сте чули?“ Научих много новини — отлежали и една по-прясна: през лятото канили Писателя за премиерата на негова пиеса, играна в селата от Русенския театър, но той отказал. Много хубаво станало тъй, защото циганите от махалата много го търсили да си изяснят с него коя циганка с кого е митлосвала из цялата околия. Имало такава история, но циганката не била тази, за която ставало дума, а мъжът — изобщо не се казвал така и не бил никакъв шофьор, а джамбазин от село Захари Стояново, който ползвал таксита, но свидетелство за правоуправление нямал, тъй като нямал и изискваното за това образование. Не можел и да чете. Можел да чете само пари, и то поедрите банкноти! Много се смяхме с патилата на нашия описател: никога не ги занимаваше истина ли е истината в работите му (бяха повярвали в нея!), а пораждаха възражение само фактите — с кого, кога и как се е случила тя...

Научих и една предстояща новина, в аванс, както се казва: колежките ми с нетърпение очакват да приключат срока и да напуснат селото. Едната и работа си била намерила вече — продавачка в магазин за колбаси, а мъжът на другата бил се преселил в Бяла с надеждата, че инженерното му образование ще може да го класира за парното в общината.

Изглеждаха щастливи, всички изглеждаха щастливи, а върху мене пак беше се стоварила мировата скръб!

— Е, как — рекох им — ще се сбъднат мечтите на кмета за въземане на селото, глъч на деца и камбанки, като и вие го изоставяте?

— Да му мислят ония там! — посочиха ми късата страна на П-образно подредените маси.

Там бяха насядали кметът, изтъкнати общественици во главе с баба Поликсена (несменяемата председателка на Оф-организацията), един депутат, някои измежду заслужилите ученици на училището, бившите му директори...

Ненко не беше там!

А съвсем неизвестно защо дойде някой мене да пита къде би могъл да го намери по един много важен и за двамата проблем. Не го познах. Представи ми се — бил братът на Настя.

Отговориха му момичетата, че видели Ненка на спирката — чакал някакъв превоз, защото трябвало да бърза заради училището на другия ден. Те ходили да събират още чинии и вилици, видели го там и му пожелали „приятно пътуване“...

Пак бяхме се разминали като експресни влакове на автобусна спирка!

А можех, дължна бях на всяка цена, струва ми се, да му разкажа за последните години на старците. Длъжен беше да го знае!

Нямаше да му казвам само това, че откакто напусна къщата, името му в къщата им не беше споменавано. „Той“ или „него“ най-много, когато съвсем не можеше да се избегне уточняването или разискването на някакъв факт от миналото. В настоящето и бъдещето им той вече не съществуваше.

Повече от сигурна съм, че не го направиха заради мене.

Тогава, когато старецът развърза бохчата ми и още по-смълчан излезе от стаята, аз отново стегнах възела и го хвърлих върху гардероба — да ми е пред очите и под ръка. От срок на срок все отлагах заминаването си, твърдо решена, че изтече ли поредният срок, и ще си тръгна. Никакъв проблем не беше да си намеря работа. И квартира бяха ми обещали, но и този път не тръгнах...

Дойде привечер свекървата в стаята ми да ме вика да вечеряме. Оформях бележниците на учениците си. Надникна над рамото ми:

— Много хубав почерк имаш, да не ти е уроки!

Почеркът на Ненко беше по-хубав от моя.

Приседна на изпънатото легло.

— И ако нещо решиш, да знаеш: когото доведеш, той ще бъде! За нас хич няма да мислиш, а само за себе си ще мислиш!

Разтворих дневника, за да се скрия зад него.

— Пък заради деца кахър да нямаш! Насила хубост не става — деца също! Аз нали го имах — видя какво стана!

— Може да се върне?!

— Ако ти още се надяваш — може! Но при нас няма да се върне! И да рече да се върне, ние няма да можем да го приемем. Аз съм от сой и баща ти е от джинс — не са свикнали нашите за нищо да се омаскаряват! И за нещо да е било — пак не са смеели да се омаскаряват в очите на хората!

— Може да не е омаскаряване, мамо... Знае ли човек...

— Трябва да знае човек: това — може, това — не може! Ако сторя тъй — туй ме чака, ако сторя иначе — другото ме чака.

Това беше най-дългият и единственият ни разговор за „него“!

— Не струва толкова дълго да приказваме за него. Друго има, пък все не остава време... Ходи Иван по адвокати и по нотариуси. Уредил е всичко — и за къщата, и за нивята, както трябва да бъде, и тъй, че никой да не може да го развали! Казвам ти го, да го знаеш. А като свършиш с тетрадките, слез долу — аз отивам да слагам масата.

Докато вечеряхме — все едно нищо не е било и нищо не е станало. Тати рече, че срещнал в Бяла под часовника някоя си „Недялка поп Спасовата“. „Гледай друг път много-много да не я срещаш!“ — рече му мама. Тати навъси дебелите си вежди. „Мерак му беше Недялка поп Спасовата! — усмихна се мама. — Затуй му и викам да не я среща много-много!“

Аз вече бях останала при тях. Но и да бях заминала нанякъде, сигурно щях отдавна да съм се върнала. Заради тях! И заради себе си!

Гордостта е измежду най-дефицитните качества у човека. Не говоря за онази, която може да бъде демонстрирана и следователно не е никаква гордост, а за тихата, плахата, нежната у някои хора, която им позволява да изживеят живота си уж незабелязано, а пък значимо за околните. Гордо живяха моите старци — гордо и непокорно си отидоха от света...

Свекървата отдавна беше ме подготвяла за онова, което ще има да се случи. Знаех коя черга ще трябва да постеля отдолу и кое одеяло е за отгоре, възглавницата беше под тях, кърпите и ризите за гробарите бяха наредени на дъното на раклата до надиплените за капачките и готвачките престилки. Пакетите с грухано жито подменяше всяка година, а към връзките със свещи все дотуряше по някоя и все й се

виждаха недостатъчни. Дълго избирания в църковния магазин в Бяла покров беше изпрала в белина и трици...

Върнах се един ден и го видях прострян под сайванта. Забеляза неодобрението в погледа ми и взема да се оправдава:

— Булка, далеч съм го простряла, да не се вижда от улицата и да не стресне някого. Ама кажи ми какво да го правя — все не ми се вижда достатъчно бял и убива пусти... С кола ли са го мазали, преждата им ли е такваз намазана? Че рекох да го претрича...

Бях ѝ вече простила:

— Мамо, за това ли си седнала да мислиш сега?

— А де? Ама нали човек ще се завие с туй нещо, няма на прозореца да го овесват, я? Пък за мисленето не си права — много има да премисли човек, докато е жив!

— Ама то това и за мислене не става!

— Що да не става? Че то... всичко друго може и да не се случи, ама туй нещо няма като как да не се случи!

— Добре де, като се случи, тогава ще му мислим!

— Знам аз как се мисли тогава... Едно търсиш — съвсем друго намираш! Ама разгеле стана дума, че да ти кажа, булка: когато стане, както и да стане, да не вземеш да се уплашиш! То не е страшно — ще си помислиш, че си ме сварила заспала, и толкоз! Другото е лесно, пък и съм наредила кой да ти показва. С три жени към разговаряла, за да не стане някой сакатлък.

— Да влезем да хапнем — рекох, — че да отидем с количката до бостана. Разправяха се в канцеларията за пъпешите — много се били напукали!

Тръгна след мене, но не спря да ме учи:

— Дрешеното ми го знаеш, пък пари ще търсиш — за дребно в чекмеджето на масата, а за по-едрите харчове — в долапчето над главата ми, зад иконката...

Не е спомен като спомените, а мъка — думите, очите, стъпките на подпетените галоши, пчелата, която се е навряла в косата ми, мухите, дето все се целят в трохите и чинията с доматиите. Ветрецьт е същият и виждам същото слънце — поизбеляло, кръгло, малко назъбено като пара...

Никога не бяха се качвали горе толкова рано! Беше свекърът. Отворих, за да види, че съм станала. Подпря се в касата на вратата и

онемя. Очите му бяха сухи, а плачеше цялото му тяло с отчаянието на остарелия, изоставен сам на себе си и като че ли в нещо измамен човек.

— Кога?

— Снощи.

— Защо не ме повика?

— Така ми каза... Да сме останели двамата и да се простим.

Отворих раклата — обидена, изплашена, обезумяла.

— Дрехите ѝ недей да търсиш. Накара ме да запала банята снощи, изкъпа се, изблече се...

Господи, ти ли ги редиш тъй нещата, или хората сами ги нареждат?!

— Скоро ще дойдат жените да я подредят, скоро и аз ще се върна...

Дойдоха жените, свършиха, което трябва, набучиха свециците в лицата с житото, запалиха ги, гасяха ги с наплюнчени пръсти, нови забождаха в житото, а свекърът все го няма и все го няма...

— Ма то не е проста работа! — успокоявах ме жените — Доктора ще трябва да намери, кмета, гробарите и те не са лесни — едни не кандисват да копаят, други пък, като кандисат, и почват да се пазарят. Изкривиха се хората, толкоз се изкривиха, че и от гроб вече пари търсят!

Мъжете пристъпваха отвън, давеха се в цигарите си, оглеждаха изпод козирките на каскетите си — смълчани, стъписани, втренчени в онова, което има да се прави. Тръгна един насреща ми, като ме видя да изнасям нещо от мазата:

— Иринке, горещо е още, не се държи таквоз нещо. Трябва жените да почнат да готвят, стига са стоели на главата на покойната, Бог да я прости ли да кажа, че и аз не знам вече какво да кажа...

Видя ме, че нищо не разбирам от приказките му.

— Рече ми Иван отзарана, че имало едно шиле за случая, та викам да ми го покажеш, че да си почнем и ние работата...

Поведох ги към кошарата.

Други го видяха, не го видях аз!

Висеше на опънатия като конец сезал, полюляваше се, а шилето, протегнало глава, обираше полепналите по гумените цървули и по крачолите му сламки и сухи треви...

Дръпнаха ме мъжете назад!

Показах на жените кое къде е и седнах до главата на свекървата. По-близък човек не бях имала в живота си, а и него изгубих. И завидях на омиротворената ѝ хубост — тя не знае какво е сторил със себе си, заради себе си свекърът, никога няма да види напреде си двата ковчега един до друг, ще отнесе със себе си спомена за спокойната и свята нощ на раздялата им.

Когато слизахме към читалището (там беше уредил да бъде поменът свекърът), чух някой да казва:

— Ти, ако помниш, имат го едно таквоз нещо в рода си. Баща му на Ивана пак тъй си сложи край на живота... Пък какви корави хора бяха и двамата, ей! Ама животът, нали затуй е живот — да види сметката и на коравите, и на мекушавите.

— Истина е — рече друг — и корави бяха, и подредени! Бе, то и ковчега му ковчег — с мерак правен, и боба му, и житото, и шилетата, и камъка си поставил с имената и снимките и дето само остава да се изпише датата на кончината му. Не е като някъде — отидеш и се чудиш откъде да я подхванеш.

И двамата бяха може би прави — нямаха право да съдят!

— Бе, бяха хора, дето само на себе си са се надявали! — каза първият — Направеха ли нещо, биваше направено!

Последното може и да се отнасяше до мене — този път с право. Никой не можеше да знае как сме живели, как сме се отнасяли един към друг, колко общата ни мъка ни е направила по-родни и зависими и от родните...

Даже и благодарност не можех да изпитвам към хората. Виждаха ми се в читалището алчни, гладни, безсмислено весели, непочтителни, шумни повече, отколкото трябва, дребнави, егоистични и зли.

Не съм искала да се съглася, че животът продължава, че това, което беше станало през деня, за тях е само епизод от живота.

Раздадох, което ме беше научила свекървата. Казах на кръчмаря да дава всичко, което му поискат, и си тръгнах. Догониха ме две от шетачките.

— Да дойдем ли при тебе тази вечер?

— Няма нужда — рекох им — ще се оправя и сама.

— Ами за гробищата на ранина?

— И за гробищата недейте идва...

За всичко ме беше подготвила свекървата: „Пък туй девет дена да се мъкнеш по гробищата, хич не се захващай! Тебе работа ще ти се струпа на главата, Ивана ще трябва да наглеждаш, че той без човек до него нищо не струва! Ако можете за «деветте» да съберете хората — хубаво. Трябва хората да се уважават... ама «четиридесет» не ща да ми струвате — няма да се надявам и такъв трополяк не ща!“.

Не беше си и помислила, че Иван ще тръгне с нея!

Затворих кокошките. Посрещнах овците, смъкнах им сено от сеновала.

Върнах се вкъщи. Оправих завивките на телевизора и огледалото. Седнах до масата — върнал я беше някой на мястото ѝ, след като са изнесли ковчезите. Изправих се, отворих долапчето, взех иконката и я наместих между двете възглавници. Така като че ли беше по-добре — не беше толкова празно голямото, застлано с черно-червена черга легло. Взех и увитите в чиста кърпа книжа. В бял лист от тетрадка намерих парите. Бяха много. И спестовните им книжки намерих — занулени още през пролетта. Завих ги отново в листа. И прочетох: „Иринке, за тебе са, чу ли? Да си ги харчиш със здраве! И с акъл!“. Беше почеркът на свекървата — ситен, нанизан като мъниста. И свекърът беше добавил нещо. Запремигах: „Иринке, прости ни, ако можеш! Ако можеш, прости и на Ненка!“.

Те бяха ми простили. Оттам, където бяха сега, искаха прошка от мене! И винаги ли е ставало тъй — грешникът да опрощава праведния, за да заслужи прошка и за себе си? Къде е справедливостта? Няма я, изглежда, ни между живите, ни между мъртвите!

Под снимките — една от сватбата им, на Ненка като ученик в гимназията, войнишките, една моя и на двама ни, няколко училищни (целият семеен албум) — намерих „историйката“ (така я наричаше свекърът) на Даскал Донча...

Котето скочи от полата ми и се затича към портичката.

Джипи Кюлджиев се катереше по стъпалата — тъмен, целият в черно, натежал някак върху старомодния чадър на американския си чичо.

Покрих тетрадчицата със старите вестници и пузнах химикалката в дълбокия джоб на роклята.

— Кафе искаш ли?

— Искам запалка! Свърши газта твоята, взе я шофьорът на линейката да я напълни!

Донесох цигарите и запалката. Запуши. Скри се зад дима.

— Ако има прераждане, бай Калчо Калчев ще трябва да се прероди в ангелче — толкоз се измъчи! Сложих му вчера последния морфин и до вечерта той свърши... Все такава ми е терапията на мене...

— Сам го каза: не е грип това!

— И грип да беше... Разбираш ли ти, сякаш застава някой между мене и болния, хили се и вика: „А да те видя сега?!“.

— Отмести го!

— Как така?

— Като не можеш да го отместиш, стисни очи и си върши работата!

— Аз горе-долу така я върша... И каквото излезе. Най-накрая винаги става това, което трябва да стане...

— Джипи, твърдо съм го решила няма да се прераждам!

Гледаше ме през кръглите стъкълца на очилата си някак кръгло и много отдалече.

— И не го искам, не заради проклетия живот, който пак ще трябва да се живее! Не и заради проклетата смърт! Преживяват се тези нещица... Отвращава ме самотата, докторе! И с целия свят да си, пак си сам! Кретането ден за ден ме отвращава — нахрани котката и пуйката, върви за хляб, ако е четвъртък, отиди за мляко, прибери се да нахраниш пуйката и котката...

— Вярно, малко е! Не стига! — кимна разсеяно Джипито и пак затрещя със запалката.

Грабнах я от ръцете му и поднесох пламъчето.

— Много е, докторе! Толкова е много, че не може да го побере душата на човека! Препълва се, претоварва се, не издържа...

— Ако ме питат мене — и аз ще откажа да се прераждам — усмихна ми се терапевтично Джипи Кюлджиев. — Защото отсега знам какво ще стане: първо ще бъда Доктора, после ще стана Джипито, сетне ще умре бай Калчо Калчев...

— Нали не е първият ти пациент, който умира?

— Не е. Ето още едно нещо, с което не може да свикне човек... Докторът свиква! А Човекът не ще!

— С Джипито как стоят нещата?

— Джипито ще се вдигне сега и ще отиде при баба Стефана.

— Тя дали няма да е у бай Кальо?

— Бабата се е наситила на погребения — вече за нищо ги няма.

Изпрати ми колегата ветеринар едни дезинфекционни хапчета за кравите. Аз ще лекувам кравите ѝ, тя ще полекува душата ми!

— Можеш да оставиш чадъра тука! Казаха, че се засушава планетата и този път май ще познаят.

— Нося го, за да не обидя чичо си. Обещах му да го пазя, а той обеща да ми прати долари да обзаведа кабинета от — до!

— Моята австралийска леля още ми изпраща старите си рокли. Като момиче трябваше да ѝ ги износвам.

— Пък може и да ми потрябва! — приглади чадъра Джипито. — На излизане от баба Стефана много неща могат да му дотрябват на човека.

Изпрати го котето до портичката. Върна се, настани се върху гърба на задрямалата пуйка и също задряма.

10.

Цяла нощ четох „историйката“ на Даскал Донча. Стана ми ясно защо свекърът само нея четеше. Всяка зима — от сняг до цвят. Сядаше до прозореца, разтваряше поизтритата папчица на широкия перваз, премятеше ластика на очилата на тила си, отгръщаше първата страница...

Лилавото мастило на индигото беше се поизтрило. Машината, на която са писали „историйката“, е била повредена — главните букви току изскачаха нагоре или пропадаха надолу, междуредията на места вървяха редовно, на места се сгъстяваха, а пък полетата бяха малки и изпъстрени целите с едрият четлив почерк на стареца. Беше си водил и той своите приписки. Почти на всяка страница може да се прочете: „Туй нещо тъй е било! Питал съм дядо Станю Кърпача и Гиньо Скоклестия.“ Или пък: „Да прощава Даскал Дончо, но Каменарина не се е казвал Кирил Каменарина, а Камен Каменарина. Изнамерили унуките изволнителния му билет от Балканската война и там тъй го пише. За същото се произнася и поп Димитър — в книгата за венчавките било записано: Камен Петроф Каменарина и Станка Станева Кърпачкова!“. Където не му беше стигнало полето, беше вложил между страниците цели листи от тетрадка на квадратчета: „Колята, с които са тръгнали нашите за насам, не са били 80, както са го праметнали Даскала, а 70 волски коля и 4 каруци с конски впрягове. Умрели са из пътя една жребна кобила, един вол си е счупил крак и са го заклали курбан, мъж и жена простинали в кишата — погребали ги в някаква кория край с. Сушица. Стигнали, дето се казва, пък не стигнали! Не е имало как да ги знае тези фактове, защото, когато Даскалът дойде в село да даскалува с Даскаличката и цигулката й, дядо ми вече беше се споминал, а аз от него съм ги слушал тия фактове и, значи, подпис слагам за тях.“ Имаше и неща, към които свекър ми не е имал какво да добави, освен възторга си от труда на автора: „Ашколсун, Даскале, машалла... Браво на тебе! Коего си го писал за нашите родове, всичко е вярно! Трима братя са били и тримата са

тръгнали. Двамата били женени, а единият таман се ергенеел. Вярно е, дето казваш, че са били средня ръка хора и са се замогнали с много труд и голямо постоянство до най-първите. Ергенашинът като се задомил, за кмет го избрали и кметувал до земеделските събития! Убили го тогаз! По-вярно не може да бъде... Ти тука пишеш, Даскале, че на свои разноски си ходил до старото ни село да питаш и да разпитваш кое как е било, че да знаеш и как да го запишеш. Майната им на разноските, най-важното е документът, свидетелството, което си оставил, за да помни поколението откъде е тръгнало и като знае откъде е тръгнало, да си прай сметката докъдя може да стигне. И аз все се каня, Даскале, на свои разноски и свой масраф да се вдигна и да отида до там. Да мерна баирите, вятъра да помириша, тревите да чуя как растат, плода на дървята да вкуся, да усети кръвта ми отде е дошла, че нали един ден пак там ще се върне и пак оттам ще тръгне. А не бива, Даскале, все нещо излиза насреща ми, дето трябва да го свърша, или пък парите късо идат, ама знам, че не е до парите само, а пусти мукаят! Обещавам ти и на мене си обещавам — ще се дигна един ден и ще отида там! Тя, работата, край няма и домашната грижа край няма, ама трябва като тебе човек да се отърси от тях и да направи нещо за душата си, дето знае, че душата му го иска!“

Излъган е останал Даскал Дончо! Не изпълни обещаното и на себе си свекърът — все се канеше да тръгне по Дряновско, ако не тази пролет, то идната, и не сам, а и свекървата да заведе, за да видят местата, където родовете им са се зачевали, та до ония, дето са се решили и са се втурнали към равнината...

Такова едно нещо представлява трудът на Даскал Донча — не е история на селото, а история на родовете. И понеже селото е в по-голямата си част преселническо, занимава се с преселението на онези спорни 80 или 74 коля, които тръгнали от село Маноя, Дряновско, и се спрели почти на брега на средна Янтра. Няколко са тука селата с подобна съдба. Излиза според описанието, че Великото преселение на народите е било една приятна разходка, сравнено с драмата на тези няколко десетки семейства. Преживели са я наскоро след Руско-турската война. Турците, още изплашени от голямото мурабе, разпродавали имотите си на безценица и бягали към Турция. Нашите балканджии зарязали домовете си и от бедност и мерак за земя тръгнали да купуват и да се заселват с надеждата за по-сносен живот.

Били повечето дялгери и каменоделци, бързо вдигнали белите си къщи, но като ги мъчела мъката по родния край — Дряновското, кръстили селото Дряновец! Да се помни и да се знае!

Историята е написана съпричастно, счетоводно, с идеята за значимостта на темата, със съзнание за това колко важна е паметта за формирането на морала и цялостното изграждане на човека. „Безумство е да нямаш памет!“ — дописал е на последната страница Даскал Дончо, при това с най-хубавите думи и на равнината край Янтра, и на планината около Дряново.

А си стои книгата неиздадена! Ако и това не е трайна липса на възпитание, какво друго може да бъде? Седем поколения са се нанизали от онова страшно и тъжно преселение. Хайде, нека седмото да са сега първокласници, но останалите шест поколения? По един лев да бяха събирали помежду си, седем издания можеха да направят на миналото си, на себе си, на бъдещето си — златна инвестиция! И с този въпрос се е блъскал Даскал Дончо. На вътрешната страна на корицата е написал: „Перипетии по издаването на ръкописа «Род и родове в с. Дряновец, околия Беленска, окръг Русенски». 1. Водил съм разговори с Министерството на просвещението (г-н чиновника Драгостинов) — отговор няма! 2. Потребителна кооперация «Развитие» — пари няма! 3. ТКЗС «Добри Терпешев» — липсва интерес! 4. Окръжен съвет за култура, Окръжна библиотека, Окръжен музей — уклончиво, но без резултат! 5. Директорът на Издателството на Отечествения фронт одобри ръкописа и го подготви за печат, но смениха директора и работата пак излезе — ексик! Сили нямам вече!“

И Херкулес да е бил Даскал Дончо, нямало да може да надвие на всичките тези Драгостиновци! Аз пък съм седнала да съдя поколенията, сякаш не са минали половината от тях през ръцете ми. Прав ще бъде Нейков, ако ми отнеме и петдесет и четирите лева, които ми е дал — за лошо свършена работа и безстопанствено отношение към нацията!

Оня педофил пък от Белгия ще праща пари за ремонт на закритото училище и за камбана на църквата! За параклиси и камбани пари имат, а за една книга, която е за тях и децата им, не могат да намерят. Имаме тука в селото няколко бизнесменчета, дето, като си дойдат в петък вечерта, и до понеделник сутрин не дават да се затворят кръчмите. Единият ми каза: „Ще видим какво можем да направим!“.

Вторият рече: „Докато не го приемат този закон — за спонсорството ли беше, за културата ли беше, нищо не може да се направи!“. Третият беше най-откровен и направо ме изпъди: „Абе, другарко Ненкова, мене главата ми пуши от сделки, лихви по кредити, неплатени наеми данъци, ти си тръгнала с глупости да ме занимаваш!“.

Този също е бил мой ученик!

Вярно е, че беше задимено в кръчмата и че масите бяха се огънали от уискитата и водките на преуспелия съселянин! Както е вярно и това, че няколко такива седмични запоя на родните ни селски бизнесмени можеха да решат съдбата на Даскал-Дончовите усилия...

Останах без сили и аз!

След преживените погребения нищо вече не беше същото. Опротивяха ми неща, които имах за скъпи — къщата, асмаляка отпред, дворчето за животните, първото агне, първият цвят на джанките, който се рони по затоплената и събудена земя. Споменът за всяко нещо, което се е случило с мене тук, не ме радваше, а ме измъчваше с невъзвратимостта и яснотата си. Реалността никога не беше такава, каквато е, а някаква смесица на отделено от мене минало, настояще, което не е мое, и бъдеще, което не ме интересува... Или трябваше да бягам към сезала в плевнята, или да бягам далече от него...

Но... добър е понякога животът с хората! Да му се не надява човек! Повикаха ме в Бяла, за да ми предложат да се пенсионирам според последните изменения на закона. Можело да поискам, а можело и да не поискам! Не само поисках, но и го пожелах. Светкавично оформиха документите — отдавна не са имали такъв случай, един човек на едно място да е изкарал целия си трудов стаж. Поздравиха ме за това, казаха, че мога да ги почерпя с бонбони „Черноморец“, като получа решението от пенсионното, и ме изпратиха по живо по здраво!

Животът ми продължи да ме засипва с добрините си...

Още щом се върнах, и пристигна у дома бай Иван Миронов — той свали свекъра от сезала! Не влязъл, и започна да нарежда:

— Булка, не ми е работа, ама не бива тъй! Тръгнала си отзарана за нейде си и няма кой да изкара животните — бляят, тревожат се, мене тревожат... Че обади се барем! Или като виждаш, че не можеш да ги гледаш както следва, продай ги! Добра цена имат сега.

— Ти ще ги вземеш ли, чичо Иване?

— Що да не ги взема?! Ти поразпитай как вървят и ми се обади, ако някой не ти даде повече.

— Колко даваш ти?

— Аз повече от 50 лева на овца и 60 за дзвиските... Че знам ли? Знам, че овцете ти не са стари и са от хубав джинс, ама...

— А кокошките ще вземеш ли? Осемте са миналогодишни, петнайсет ярки има и два петела. Пуйката не се продава!

— Бе защо са ми кокошките ти? И какво ще искаш за тях?

— Нищо няма да искам. Като се връщам понякога, ще ми даваш по някое яйчице да си опържа.

— Ама ти заминаваш ли?

— Заминавам!

— Ти знаеш, булка, ти знаеш... — кимна бай Миронов, както му викаха. — И да знаеш, не отива стоката ти в лоши ръце. Познаваш ме и със свекъра ти, лека му пръст, добре се знаехме. Отива стоката ти в добри ръце!

Натири кокошките през комшулука, избута овцете, откоси им един сграбек люцерна, сложи го в яслата на двора, влезе за малко вкъщи, излезе, мина пак през комшулука.

— Добри сметки, булка, добри приятели, добри комшии! — наброи ми парите бай Миронов. — За овцете ти триста лева, за дзвиските сто и двайсе — всичко четиристотин и двайсе. Случи се да ги имам вкъщи, нося ти ги. Пък ти, върнеш ли се понякога, както рече, мляко и яйца няма да търсиш от никого — има ли за мене, и за тебе ще има.

Допреди малко не знаех, че ще заминавам някъде, а сега не ме свърташе да замина...

Набутах в сака два чифта бельо за преобличане, дрехите от закачалката, парите на бай Миронов, останалите от свекъра, последната заплата и двете застраховки, които бяха ми изплатили миналия месец. Богата работа! Направо собствен бизнес да развърти човек!

Не помня откога не ми е било така весело. Със смях отвъртах бушоните и ги наредих над електромера, смешно ми беше, че спирам крана на водата в шахтата, весело изщракаха ключовете за горе и на лятната кухня... Секна веселието ми, когато заключих портичката, мушнах ключа в джоба на сака и дръпнах ципа.

Дотук!

Оттук нататък подир мечтата на свекъра!

Животът ми, изглежда, беше съгласен с това, което върша, защото направи тъй, че автобусът да закъснее, да мога да го хвана, навреме да стигна на гарата и първия влак, който пристигне, да бъде този, който ми трябва...

В Дряново стигнах късно през нощта. Преспях в някакво пусто и чисто хотелче. Събудих се рано. Разходих се по шаренията от калдъръми, асфалт и плочници. Седнах на една от изнесените пред някакво кафене масички и закусих съвсем като бабичка екскурзиантка: голяма боза и баница, която можеше да нахрани трима като мене. Гледах реставрираните и отново остарели дюкяни на отсрещната страна и си мислех, че тука, по тези улици и сокаци, са идвали родовете на Даскал Донча да продадат нещо и да пазарят нещо. С колята си. И с конските си впрягове.

Спря такси. Момчето, изглежда, беше от постоянните клиенти — изнесоха му баницата и бозата. Отброяваше стотинките в шепата на момичето. Вдигнах ръка:

— Ще ме откарате ли до Маноя?

— Може! Кога тръгваме?

— Веднага!

Пуснах сака в краката си.

Минахме покрай къщата на Колю Фичето и още няколко такива със същите плочести покриви, широки сачаци и малки прозорчета с блеснали на изгрева стъкла. Пътят вървеше покрай реката. Надолу, сетне нагоре, между обрасли с храсталак стръмнини и шарени гори. Дъбове тъмнееха зелено, осени се вишаха нагоре, горди и самотни, акации мятаха клоните си над асфалта. Гледах с очите на свекъра и всичко ми беше много познато и близко. Зая, Ганчовец, Саласука, Катранджиите, Руня, Длъгня — имената на селцата и махалите помнех от преданията на свекъра, хълмовете, котловините и върховете в далечината познавах от описанията на Даскал Донча.

— Нещо по работа, а?

Този също трябва да е от родовете на Даскал Донча — гладен, мощен, губи се воланът в ръцете му като геврече.

— Да разгледам. Изработила съм си работата.

— Няма работа... Разглеждат... Пенсионер да е човек на днешните години. А пък мене чорбаджията за стотинката ме дебне!

— Така са чорбаджиите!

— Да ви стоваря, значи, в центъра на селото? Да го разгледате.

Стовари ме, взе парите, без дори да посегне да връща ресто, и отпраши нагоре.

В центъра на селото, както на много други места: излиняло червена сграда — на долния етаж читалището, на горния кметството, зад сградата — църквичката, до нея училището — това тука мъничко, изронено, отдавна запуснато! Като всичко наоколо.

В село по това време на утрото от живот не можеш да поминеш. Нижат се стадата от долната махала (харцойската) и горната (балканджийската), подир тях вървят кравите, размахали глави да напъждат нахалните мухи, колички трополят — карат млякото в изкупвателния пункт, пред фурната се извила опашка, пред кръчмата на Недя „Куцата жаба“ отрано се жабурият с ментетата му, деца, нарамили въдиците, крачат към реката, съсредоточени и вгълбени като счетоводители...

Тук — мъртвило и тишина!

Значи, където и да бъда вече, ще съм все тъй — и тук, и там. Като онзи в село, дето му викат Тука-тамът. Запитат ли го: „Как си?“, той отговаряше не „долу-горе“, а „тука-там съм“. Кое то може и по-вярното да е...

Зададе се жив човек най-сетне. Станах от пейката. Бързаше към мене, отупваше сламките от синята си манта, в движение оправяше петите на галошите си, пристигна, здрависа ме:

— Отдавна ли чакате, госпожа? — Взема да отключва вратата на кметството. — То, докато зайците, че и една зайка се закучила, кучето пък удавило един петел... Трябва петелът да се заколи...

— Откога трябва да сте на работа?

— Еми... от осем. Както са в общината, така сме и ние по кметствата!

— А сега часът колко е?

— Не погледнах, ама може и девет да минава...

Още по на притеснен се направи. Успял беше да отвори, сочеше ми стъпалата нагоре.

— Не съм, кмете, тази, за която ме вземаш. Не съм от общината. Но търся тебе!

— По какъв въпрос? — изведнъж придоби делови вид господин кметът.

— Къща търся да купя...

Светна целият:

— Тъкмо дето трябва сте попаднали! Въздухът тука! От рак да е болен човек — минава му! Голямо здравословие!

— Грабна ръката ми: — Стефан се казвам. И кметувам тука от шестнайсет години и един ден.

— Кмете, много, бе!

— Само Рузвелт е кметувал повече от мене! А сега делово — отиваме да оставим багажа у дома, аз ще стъкна огъня, че да може баба да оскубе петела и одма тръгваме къща да купуваме.

И от кого ще я купуваме, като аз жив човек не видях, освен тебе?

— Има, има! Ей сега ще тръгнат с прътите и кофите... Таман навреме си дошла — по сливи сме сега! Ние снощи тука избирахме „мис Слива“ и „мистър Сливар“, та затова още не се виждат. Голямо мероприятие направихме! По-голямо, аз откакто съм кмет, не е бивало!

11.

Да купуваш къща е като да се жениш! Дори по-сериозно. Женитбата можеш да я развалиш, а от къщата отърване няма! Освен продажбата. Но то вече къщи по селата никой не купува и значи, остава си твоя, докато си жив и след това. За мен не беше толкова сериозно. Никога не съм се замисляла колко дълго ще живея и какво ще става след мене. Кметът обаче не беше такъв човек. Два пъти обиколихме селото. Връщяхме се към къщата, която и по негово настояване бях избрала... Учесе ме сега как трябва да се пазаря:

— Няма да казваш цена! Както и да те подпитват колко можеш да дадеш, ще казваш само: „Вие колко искате?“. Познавам си електората — няма да отстъпи, докато не тръгнеш към друга къща. И повече от хиляда няма да даваш! Хайде, сто горе, сто долу, може, но дотам! Ще кандисат — нали дигнаха бензина пак. Има къщя, дето от двайсет години никой не е стъпвал. Ама аз ти избрах такваз, че да се събуеш и да влезеш да живееш. Все още обитаема. Станали са... Дръж се!

Закусваха — възрастен мъж, побеляла жена и дете. Излезе от къщата млада жена с димяща кафеварка. Видяха ни. Изправи се мъжът да ни посрещне:

— Ей, кмете, телевизията ще доведе догодина! Те такъв конкурс, какъвто ти направи, не са виждали! И няма нагласени работи — на тоз любовницата, на онзи метресата, на третия...

— Стана! Стана! — потрива доволно ръце кметът. — Обаче ми отрязаха телефона и няма как ни с телевизия да се свърже човек, ни с радио. И песни да видят — видя ли каква Димитрина Кунева как още се държи!

— Кака ти Димитрина... Аз искам да им покажем как конкурс се прави с участието на народа, а не разни журита, платени или купени! Искам да им покажем на какво се вика „мис Слива“ на планетата и „мистър Сливар“ на същата!

— Запитай хората на какво са, де? — обади се възрастната жена.

— Кмете, ракията ми е прясна, ама имам прясна биричка? Вие с госпожата?

— Няма да прием сега! Госпожата хареса къщата ви и иска да я купи. Да ви представя: Озе полковник Грошков, госпожа Грошкова, дъщеря Грошкова и внучка Грошкова... А мющерията е госпожа Ненкова от Русе.

— В Русе съм бивал много пъти. По инспекции. А за къщата много идвах, ама...

— Знам, Озе. Аз затова я доведох първо тука — хубава е къщата! И имотът е хубав!

— Да го видим първо и тогаз да почнем пазарлъка!

Сайванти, плевници, Харман, колелета от каруци, шейни, дикани... В къщата — вътрешна стълба, три стаи горе и килер, две стаи долу и кухничка. Вода има. Ток има. Всичките стаи имат джамали с извивка като кобилица. Най-новото от обзавеждането е най-късно от петдесетте или по-рано.

Пак сме на масата.

— Много е за мене това! — казвам на кмета. — Голямо е, сама съм...

— Не е голямо, госпожа! — прекъсва ме Озе Грошкова — ако искате, горе ще живеете, ако искате долу ще живеете, а може пък както си беше — зимата долу, лятото горе.

— Освен това, госпожо... Ненкова, едно уточнение — продава се имотът с всичко, което има вътре. Взимаме си само дрехите и излизаме!

Имам си — рекох — всичко си имам.

Кметът ме срита под масата — беше ми казал да мълча. Млъкнах. И млъкнаха всички. Допи бирата си Озето и си отвори нова.

— Кмете, много хубаво, че си я довел госпожата тука, но аз къщата за по-малко от хиляда и триста няма да я дам!

— Хиляда и сто! — отсече кметът.

— Хиляда и двеста! — тръшна бутилката на масата Озето.

— И сто и петдесет! — протегна ръката си кмета.

Полковникът притихна. И госпожата му притихна. Но дъщерята пхна ръката си в ръката на кмета и я разтърси, както е виждала по филмите.

— Лесно ти е на тебе! — въздъхна полковникът.

— А на вас много ви е трудно! — рече като че ли зло дъщерята. — Ще чакате да падне покривът и тогава да се мъчите да я продавате. Заради една ракия се мъкнете тука, че и мене мъкнете. Ще ви купя не сто литра ракия, а хиляда литра уиски!

— Покрива ще го поправим — усмихна се кметът. — То никога не е било съвсем без ремонт да се мине.

— Кмете, още малко и ще стане работата. Но съм решил, когато продавам, да продавам топтан! Имам четиринайсет декара в сливовата градина и два декара гора... Да даде госпожата още хиляда лева и ще ѝ ги продам с договор за продажба. Като ще се разтакаваме по адвокати и нотариуси, веднъж да бъде!

Бутна ме уж без да иска кметът, за малко да разлее кафето ми.

— Много искаш, Озе!

— Как ще е много бе, кмете? От петдесет до сто лева вървял декарът в Добруджа, пише го във вестника.

— Озе, тука не е Добруджа, а къде Дряново...

Земя и гори не съм и помисляла да купувам, но кметът тъй умело се пазареше, че не ми се искаше да го разочаровам. Пък и съзнавах, че парите за къщата само бяха малко и ми се искаше да додам нещо. Направих си сметката и казах:

— Имам само петстотин лева над тези за къщата — толкова мога да дам!

— Става! — светна полковникът. — Оставям ти и сливите, дете не сме ги дообрали. Кметът ще ти ги покаже!

Седнахме в колата. Пак Дряново, общината, данъчното, Спестовна каса, съдът — всичкото събрано на едно място. Озе Полковникът има познати навсякъде, всичко аламинут се урежда. До ранния следобед съм собственица на къща с двор от три декара, сливова градина и гора.

Късно следобед бившите собственици заминаха за София, като пъгнаха в ръката ми връзка ключове и един половинкилограмов катинар.

Гледах към завоя, където се скри колата, и си мислех, че на такива хора държавата се сили да връща земя, гори и изобщо собственост някаква, вместо с нарочен закон да им се отнема! Свекър ми не би могъл да преживее такова нещо! Нито бай Миронов. Нито Тука-тама! Те цял живот бяха прибавяли към имота си, без да

подозират, че ще дойдат синовете им озе полковници, за които трудът им няма да има никаква цена...

— Каквото можахме, направихме! — усмихна се кметът.

— Без тебе, кмете, нямаше да мога да се оправя — усмихнах му се и аз.

— Знам ви аз вас интелигенцията! На вас книжки да ви даде човек и разни измишльотини! Ама като му го изтърси туй — „толкоз имам — толкоз давам“, направо ме гътна от стола! Добре се ориентира, като те сригах два-три пъти под масата!

Нямаше да повярва, че съм дала, колкото мога...

— Да вървим сега да изядем петела на баба Кина и да видим какво има да се прави оттука нататъка!

Чорбицата беше точно като тази, която готвеше свекървата... Да стисна очи и ще я видя как се върти около печката, как насипва с голямата дървена лъжица, как слага чиниите на масата... Оттук значи са тръгнали и чорбите им на Даскал-Дончовите родове.

Кметът сърба по кметски и не спира да приказва:

— Хубаво я гледай — на деветдесет и три години е. Доктор какво е не знае, зъболекар не е виждала, очила не е слагала и е наплела чорапи и терлици за две поколения напред.

— Сега разплитам — обажда се бабата. И ме поглежда — Терлиците, дето са ги изпокъсали, ги разплитам, че да му оплета фланела. Само ходи и къса! Като се закачи нейде по хармана, не спре да се откачи, ами дърпа ли, дърпа. Стефане, ти не рече каква я свършихте?

— Купихме на Минчо Серсема къщата.

— На кой от Серсемите? Те са много!

— От Караненовите...

Трепна ми нещо под лъжичката. Заразправях на бабата от кои села съм, че оттука са тръгнали родовете ни, че аз съм от Караненовите, дето били трима братя — двамата задомени, единият таман се ергенеел...

— Аз тях няма как да ги помня — рече бабата, — не съм била още родена, като е ставало туй, ама чичовците на твоите хора знам. Голям род са, ама са един род — не мога да ги сбъркам. Последният от тези Караненови се спомина, не ами, тъй де — шейна го затисна, трийста година трябва да е било, таман ми се роди Тодорка, най-

малката... леля му се пада на Стефана. Пък баща им на твоите хора се изгубил, чувала съм, през чумавото. Те туй изселване голямото са го направили тогаз не само заради земи, ами и от чумавото са бягали... Доскоро са ни идвали на сбор тука от Баниска и от Абланово, ама изгубиха се хората, види се, и никой вече не идва... Не помня откога не са идвали... А, много години трябва да има, откак не са идвали.

— Значи, няма други родове тука, дето да са се казвали Караненовите?

— Туй го знам! — засегна се бабата. — За другото, виж, може нейде нещо да сбъркам, ама цял род да сбъркам, не съм дотам чак изглупяла!

Слушах я и още не можех да повярвам.

Кметът беше спрял да дъвче.

— Интелигенцийо, излиза, че си се върнала баш у вас си?

— Тъй излиза! — рекох му.

Ей такава нещо само животът го може. Да му се не види и животът макар — парите на свекъра и свекървата не отидоха у чужди хора, а у свои. И кръвта им се беше върнала тука „... да мерна баирите, вятъра да помириша, тревите да чуя как растат, плода на дървята да вкуся“.

Бях забравила, че не съм точно неговата кръв.

Но и той не точно за кръвта говореше в приписката си, а за уважението, преклонението, паметта за рода и природата...

12.

Толкова добре се подреди животът ми, че сама на себе си започнах да завиждам. Върна се сънят ми, изчезнаха сънищата ми и съновиденията ми, събуждах се бодра и винаги с някакво предчувствие за щастие. Изчетох всичките книги, които бях трупала и не беше ми останало време да прочета. Налетях на една за билките, стиснах я под мишница и тръгнах по билки. Пуйката върви напреде ми и току прикляква, прикляквах подире ѝ и аз: „Туй е билка!“. „Туй го няма в книгата!“, до вечерта напълвах капаклията кошница на Озе полковника, а вечерта връзвах билките на китки и ги овесвах да съхнат на сянка под навеса до къщата.

Заесеня. Зашариха се дърветата из градината, нашариха се горите, които започваха току от ниските каменни огради. Много дълго се държа шаренията им. Не може човек, ако не е бил по тези места, да си представи, че толкова дълги могат да бъдат есените. Нямахме мъглите, дето ни затискат още от октомври край Янтра, въздухът беше бистър и свеж, ако не бяха върховете на планината отсреща, можеше да се види краят на света и още нататък...

Обрах плодовете на натезалите дървета, струпах ги в ъгъла на мазата, покрих ги с папрат, както ме научи кметът. Не бях виждала толкова плод на едно място. Запитах го:

— Кмете, какво ще го правя това чудо? Само на плодова диета да мина, пак не мога го оправи!

— Всичко с времето си, интелигенцийо! — усмихна се кметът многозначително и отиде да отвори кметството си.

Доведе ми след месец един от Килифарево с бус, на който бяха махнати седалките, и с черно портмоне с ластик на кръста.

— Давай билките!

Напълних му три големи хартиени чувала. Плати ми ги — кантариона по толкоз, мащерката също, равнеца, еньовчето, найевтино ми плати подбела.

— Ябълките дай сега!

— Да ги видя първо — опипа портмонето си килифарченинът.

— Няма какво да ги гледаш! — рече му кметът. — Знам аз къде да те заведа, а ако не ми вярваш, то туй е друг въпрос.

— Вярвам ти, кмете! — зарадва се килифарченинът, като видя камарата.

То не бяха ябълки и круши, ами злато, бакър и едно бяло, каквото друго в природата няма. Напълни пет хартиени чувала и каза, че крушите ще вземе с щайгите, а амбалажа ще ми върне до вечерта. Каза си цената. Мене ме устройваше, защото не можех да си представя как иначе ще се отърва от тази реколта. Но кметът вдигна ръце:

— Нищо не е туй! Смъквай чувалите!

— Ама, Стефане — хвана се за портмонето килифарченинът. — Нали трябва и аз нещо да изкарам. Знаеш, взимам ги за приюта — обърна се към мене той, — за ТВУ-то де, в Керека... Колко мога да им поискам на тях. На бюджет са хората, а бюджетите — всички ги знаем какви са...

— Кмете, щом е за ТВУ-то...

— Подбиваш цената ма, интелигенцийо, не разбираш ли! Давай ги, като искаш, твои са ябълките, ама на бабите няма да казваш, че си ги харизала по петдесет стотинки, а по седемдесет стотинки! За да не ми се прави тоя тука на...

— Стефане, знаем се...

— Щото те знам, я! Затуй приказвам тъй. И ако не ми беше казал, че са за бюджета...

— За бюджета са! Ето — кръст слагам! — почна да се кръсти килифарченинът.

— Ей, видя ли пък някой да се кръсти като тебе, направо ми иде да бягам за пушката! То не се научило накъде кръст се прави, ама кръсти ли се — кръсти се!

Но този, който работеше за бюджета, вече ми плащаше за пет чувала — „едно на друго по четиридесет и пет килограма“ и за дванайсет щайги — „едно на друго по дванайсет килограма“.

Натовариха чувалите и щайгите в буса, покрай който вече се бяха насъбрали бабите на селото.

— Диньо, по колко взимаш ябълките за ТВУ-то? — запита една от тях.

— От шейсет надолу нищо няма да му давате! — отвърна кметът.

— От петдесет нагоре стотинка няма да ви дам! — настани се Диньо на кормилото.

— А пък се кръсти! Знай да се кръсти! — погледна ме кметът и махна на килифарченина да се маха. — Килифарчанин ли е — не ми го хвали!

— Ами кого да похвалим бе, Стефане? — рече му така Веса Ченгова. — Те всичките вече килифарчани станаха. Въртят, сучат и все на тяхната става!

— Щото сме прости! Ама много сме прости — затуй така става! — отвърна ядосано кметът и пак тръгна за кметството си — да го отвори и да го затвори.

Спрях го:

— Власт, да прескочим до Търново, а? Става ли?

— Става! Обаче по тъмно! — отвърна, без да се обръща кметът и закрачи ядосано надолу.

„По тъмно“ отидохме и до село за багажа ми вечерта, като купувахме къщата. Две вечери наред ходихме — веднъж за завивките и телевизорчето и още един път за кашоните с книгите ми. Завих бушоните и насвятках всички лампи. „Бре, такъв имот да загърби и да дойде в нашия пущинак! — хвана се за главата кметът. — Такъв имот!“

А на мене не ми се плачеше за имота, а от допира до бравите, които някога бяха докосвали Ненко, свекърът и свекървата, разплакваше ме всичко, на което погледът ми се спираше, и се разплаках наистина, когато изгасих лампите при повторното ни идване — смали се къщата в тъмнината, потъна в мрака, съвсем изчезна и на мястото ѝ се изправи целият ми досегашен живот, тъжен, безсмислен, изоставен! Взех си го да е с мене, но винаги встрани от мене и като малко чужд, като живян от някой друг, доколкото беше възможно това и когато беше възможно... Всяка есен след „ябълки“ ходехме с кмета до Търново. Отивах сама, а той, понеже запорожецът му отдавна беше спрял от движение, идваше късно вечерта да ме вземе от битака, където му беше най-удобно и най-безопасно да го чакам...

Натоварих чантата с книгите, които бях си купила, наляхме десет литра на бензиностанцията и се връщаме. „За какво пак си пръсна париците?“ — пита кметът. „Книги купих, осем кила картофи взех и една връзка праз.“ „Без картофи и праз не може, ама тия книги, дето

все ги купуваш... Като гледам как всичко се разваля по пазара, сигурно и книгите са се развалили?“ „Развалиха се, но се срещат още и хубави...“ „И те ще се развалят! А да си дойдем на думата, празът как върви?“ „Двайсет стръка са във връзката — за три лева.“ „Луди са! Лудна туй пазарно стопанство, че и нас ще подлуди! За два лева щях да ти ги дам четирийсет стръка.“ „От тебе вече ще купувам!“ „И пак цял ден се мъкна из града, а?“

Цял ден се мъкнах из града... За да го видя, че от ябълки на ябълки остарява, обеднява и погрознява. Че училищата са се превърнали на забавачници — учениците вътре учат, а родителите ги чакат отвън да си ги приберат. Големи митинги стават от година на година пред училищата. Страх ги е обхванал родителите и от престъпността, и от вътрешния министър, дето все вика, че намалявала престъпността. Бях ходила и този път с група туристи (случиха се немци) в музея и сетне сама — на кино. Филмът беше от пререкламираните. Един много го биха трима, но като се ядоса той, направи тримата на нищо и никакво и филмът свърши.

Стигнахме в село и снегът заваля. Като снемаше чантите, кметът пак се ядоса на праза ми:

— Три лева за двама стръка?!

Казах му, за да го успокоя:

— Ни съм го садила, кмете, ни съм го поливала...

— Бе, пак е много. Да не е телешки шол, я? Съвсем се забравиха, ама съвсем! — тръшна капака на багажника кметът. И докато се намотаваше на седалката, каза: — Ей, култура, отдавна Джипито не се е вясвал насам... Много навътре трябва да го е взел туй, дето стана? Ако тръгнем утре на лов за вреден дивеч, ще мина да те взема. Хем да те поразходя, хем да се отбием долу в здравната служба и да го видим...

— Мини! — рекох му и загазих побелелите от сняг стъпала.

И пак ме стегна животът ми — миналият, сегашният и бъдещият... Чакаше ме зимният ми живот. Да избягам от него, няма къде! Да се скрия още навътре в себе си, не искам — неуютно е там, неразтребено и самотно като снега отвън... Тръшвам торбите в ъгъла, притурям на незагасналата печица две дебели дървета и сядам до масата. Бутам колкото може по-далече от мене приписките си и се заглеждам в прозореца...

Толкова добре се подреди животът ми, че пак ми се прииска да избягам от него...

Очакват ме няколко дни лов с кмета — в преспите и калищата, един с бабите на Бабинден в неотопленото читалище, няколко часа в магазина — за хляба и за пенсиите. Останалото е кръстът на прозореца и снегът, и стихията на вятъра, който слиза от високото, за да прегази притъмнялото селце и пак да се емне към високото отсреща... Това е. Знам го. Седмата ми зима се е задала насреща ми — трябва да я преживея. С Джипито понякога на билков чай и гръмогласното ни мълчание, с бутилката пелин на кмета и сланинката, когато баба Кина съвсем го изкара от релсите му с мърморните си, че тъй животни не се гледат и тъй сняг, както го рине той, не се изрива...

Трябва да се мисли за празниците в живота! Трябва и аз някакви празници да имам! Имам ги — с Ненко, с децата в училището, със свекъра и свекървата, когато за малко сме забравили за Ненко, пак с Ненко и онази сврача война, която по необясним начин развали празника ни. Дали пък не е бил празникът ни недостатъчно празничен, щом е могъл така лесно и непоправимо да се развали? Не, не стават тези ми празници за празнуване през зимата! А с Джипи Кюлджиев? Когато самото му съществуване тук е празник за обичта ми на жена ли, на майка ли? Дали я почувства, разбра ли я той поне каква е, дали затова не се вясва тъдява, когато мене ме е затрупал снегът и душата ми мръзне, цялата устремена към пролетта?

Пролетите са били най-внезапните, най-трайните и весели празници на живота ми. Трябва всеки ден, по три пъти на ден да си казвам: „Ще дойде пролетта!“ — и всичко ще бъде наред...

Ще мине кметът по моята улица и ще викне отдалеч: „Привет, култура!“ „Здрасти, власт!“ — ще му отвърна аз и това ще бъде единственият случай, в който власт и култура са се приветствали всеки ден и дори по няколко пъти на ден... На децата, дошли да изкарат ваканциите при бабите си, толкова им харесват нашите приветствия, та като се видят сутрин, с тях се поздравяват. Ако не мине властта по улицата ми, тръгвам аз да я търся по градините и я намирам да коси или да вдига с правата лопата. „Привет култура!“ „Здрасти, власт!“ „Намери ли?“ Показвам му пачника с гъбите. „А пуйката пронесе ли? Баба Кина вече я насади нашата.“ „Пронесе, ама пак без пуйка.“ „Култура, ще ме поканиш на омлет от пуйчи яйца!“ „Ще те поканя,

власт, на омлет с едно яйце, защото прочетох във вестника, че едно пуйче се равнява на три кокоши яйца!“

И ще се поведем двамата през избуялите треви, а младото слънце ще върви пред нас и ще блести в нанизаната по паяжините роса...

Но това ще се случи напролет.

А то днес заваля първият сняг — прекрасен повод и за смях, и за сълзи!

13.

Миналия петък имах гост. Идва ми на гости господин Озе полковник Грошков.

— Госпожа, същата сте си! Все така млада, красива, привлекателна!

— Това го знам! — зарадвах му се и аз. — Не знам как сте се накарнали да ми дойдете? А госпожата защо не е с вас?

— Минавах насам и реших да се отбия, да видя как сте се накарнали.

Дори и не поседнахме, тръгнахме да разглеждаме как съм се накарнала. Грошков беше във възторг от всичко.

— Вие ли ръсихте дърветата?

— Не. Кметът идва, като му хартиса една пръскачка разтвор. Винаги му хартисва.

— Той още ли е кмет?

— Не е вече. Отдавна не е, но „кмет“ си му остана.

— Така е! Навсякъде е така. Чистят номенклатурата, а влагат едни, дето и за номенклатура не стават. Ходих да гледам, като събаряха мавзолея — голям цирк! То да събори едно нещо не може, а ние чакаме нещо да направи... Кого избраха за кмет сега?

— Имаме си кметски наместник — назначиха ни го. Но никой не го познава и никой нищо не може да каже за него. Вясва се есен да ни докара дървата и по веднъж на два месеца да даде помощите, ако са му ги дали от Дряново.

— Така! Навсякъде е така! — много се зарадва Грошков, че и тука не е по-различно от другаде. — А вие, браво, госпожа, и покрива сте успели да ремонтирате.

— Пак кметът. И бай Кальо Калчев. Главно бай Кальо Калчев. Сменяха греди, мертеци, летви, което нямах, принасяха го от тях си — направихме го.

— Ей това е, госпожа — приседна Грошков под нависналите ластари на асмите, — могат да бъдат хората и добри, а не са винаги

такива и толкова добри, колкото могат да бъдат.

— До човека е, господин полковник. Винаги е било така...

— Не, госпожа, ще си позволя да не се съглася с вас — развалиха се хората. Затвориха се, отдръпнаха се в себе си и ни навън надникват, ни навътре позволяват да надникне някой! Имам баджанак... Къде-къде по-млад от мене. Не е било да седнем и да не си попеем... Пък пее! Ари Лешников и още отгоре! „Пей, бе! — викам му. — Пей или ще те гръмна!“ А той се крепи за чашата си и се усмихва като невменяем: „Не мога, баджанак, не ми е до песен...“ Защо бе, защо да не му е до песен? Какво толкоз е станало, че да не му е до песен? Нали само човекът може да пее? Нали говедата не могат да пеят? И нали като спре човекът да пее, ще оглушее светът и песен вече няма да чуе?! А кметът Стефан позапява ли още?

— Не съм го чувала да пее...

— Туй то! Щом и Стефан е онемял... Ще го разстрелям, госпожа! С неговата пушка, че моята не я нося! Ставайте да вървим у тях! Мил пардон, не запитах дали ще мога да преспя у вас?

— Разбира се. Двете стаи горе съм запазила, както сте ги оставили. Дори отворих да се попроветри...

— За което ви оставам благодарен... Да вървим сега при кмета — или ще пее, или ще го гръмня!

— Няма да е удобно да пеем у тях — баба Кина ще ни изпъди. Някакви нейни пости били сега — дори и телевизора е изключила. Пуска го само заради Къци Вапцаров.

— Тогава него ще домъкна тука! — скочи Озе полковникът.

— Няма нужда! Той сам ще дойде, като прибере овцете. Идва вечер да гледаме новините и да попържаме наред.

— Само двамата? И успявате да напопържате всички?

— Успяваме — и поотделно, и вкупом...

— Тази вечер ще ни бъде по-лесно — тримата ще ги попържаме!

Скочи Озе полковникът и заснова до вартбурга и обратно. Трупаше върху масата разни пакети, пакетчета и торбички. Затрупа я цялата. Донесе касата с бирата и отиде до чешмата.

— И чешма сте направили, госпожа! Не само удобна, ами и красива.

— Пак бай Кальо Калчев...

— Ще мина и него да навидя утре.

— Той почина, господин полковник.

— Тъй ли!? Пък сме връстници с него. Много хубаво... Защото то не се знае вече кое е по-хубаво, да си жив или да си умрял... Абе и да си жив не е лошо — не спираше да приказва Озе полковникът — ама да си умрял сигурно е голям кеф — не трябваш на никого, никой не ти трябва! Живей и пей!

— Както си умрял?

— Че защо не? Да не би да сме много живи сега? Ей това, дето го виждаш на масата, госпожа, съм го събирал цяла година. Шестима души си купувахме вестник „Пенсионер“, за да икономисваме. Цигарите отказах и допушвам фасовете на дъщерята. Крил съм от данъците, от покупките, от внуците взех назаем сурвакарските им пари, за да мога да си го позволя това пътуване. И да мога да ви поканя на гости — вас и господин кмета Стефан! Двеста пъти съм го преживял това нещо... Дайте чиниите, най-големите и най-дълбоките!

Запретна се и се разшета. Не ми даде да му помагам, защото искал да ми покаже колко нищо не струвал бъчвичката Бъчваров като гастроном... Не ни изчака да се съберем всичките, ами сам започна да попържа:

— Като каже „майонезка“, „сметанка“, „мъничко галетка“, „щипчица джинджифилче“, иде ми да грабна тигана и да го захлупя върху екрана на телевизора. Оголели сме и сме обосели като бивши артелчици, а той: „щунчица“, „бяло винце“, „филенце от акулка“! Де приклад, де! Когато трябва да поканят един пенсионер да им приготви той едно постно като минутите им за култура меню и да покаже на народеца, че и с „лучец“, „копривка“, „ситно нарязани картофчета“ и „бобец“ може да се оцелее по време на криза! Може, ама тъй ли трябва да бъде?

Беше въпросът му малко глобално зададен. Не към мене и към него си, а към някой трети, който я го има, я го няма.

Нагъна салфетките, сви ги на фунийки, напъха ги в една висока чаша.

— Гледате ли минутите за култура?

Въпрос из засада, както се казва.

— Зетят беше в по-добрите си времена режисьор на документални филми. Той ги гледа, та покрай него и цялата фамилия — ще се изпокараме заради тези пусти минути. Гледа, гледа и току

скочи да си напълни чашата... Налива, намества очилата си и току мърмори: „Постно! Постно!“ — и тъй нататък — до сто пъти може да го повтори, за да докаже на себе си и на нас колко постна е станала културата без него. Разправям ти ги не за да ти се хваля със зетя, ами за да разбереш защо нарекох манджите на пенсионерите постни като постните минути за култура. Разбра ли!

— Всичко разбрах! — рекох. — Не разбирам само кой ще го изяде туй нещо, дето го натрупахте на масата?

— Който мине, госпожа! Нали разрешавате да го поканя?

— Разбира се...

— Разбрахме се! — вдигна ръце Озе полковник Грошков. — А сега да се приготвим за галавечерята! Настоявам да се издокарате в най-хубавата си рокля! Отивам и аз да се издокарам.

Срещнахме се и не можахме да се познаем!

Той дойде откъм вартбурга... С бяла риза, дискретна папийонка, черен панталон и черни, лъснати до блясък обувки. Приличаше на режисьор на документални филми, който изкачва стъпалата откъм портичката, за да получи всичките оскари на света!

Бях се издокарала като за баловете на учениците си — ослепително бяла рокля, шапката с цветята и белите лачени обувки.

Разпери ръце Озе полковникът:

— София Лорен, госпожа, оцет да пие! Само че на по-младите си години!

— Благодаря от името и на двете...

— Няма защо, няма защо! — целуна дланта ми Озето и ме отведе до стола, който му се струваше най-представителен. Настани се насреща ми. И замълча. А така ми липсваше дърдоренето му. Красиво спретнатата маса, цветята, салфетките, папийонката му и побелелите мустаци, бялата ми рокля — всичко това го има някъде, истинско и впечатляващо. Синият въздух, синкавата привечер, синналите се отпред цветя, тишината между хълмовете, върховете в далечината, беше ли всичко това тук и ние ли седяхме на местата си — смутеният Озе и аз, София Лорен — в най-истинските си години?

— Милостива госпожо, благодаря ви, че уважихте поканата ми...

— Уважаеми господин полковник, благодаря ти, че цяла година си чел една шеста от вестник „Пенсионер“...

— Струвало си е, госпожо! — усмихна се замечтано и някак мъчително Озе Грошков. — Още ли ще го чакаме? Да наливам, а?

— Той иде.

Кметът се спря на стълбите.

— Бай Грошков! Ей, култура! Вие тука, а?

— Здравсти, власт!

— Кмете, сядай!

— Ааа, не мога аз тъй! Един момент, както се казва, от десет минути...

— Сядай! — изкомандва Грошков гръмогласно. — Гости сте ми тази вечер!

— На тебе ли, бе? Че тя не ти ли каза културата, че къщата е повече нейна, отколкото твоя?

— Кмете, сядай, че почвам да гърмя!

— Ааа, не мога аз тъй! — върна се кметът и зашляпа с галошите си по асфалта. Хлътна червената му манта зад завоя на улицата.

— Ще ми развали празника сега! — рече Озе полковникът. — Помни ми думата! И какви бяха тия приказки, дето ги приказваше за къщата?

Разправих му историята...

— Боже! — хвана се за крилцата на папийонката бай Грошков. — Излиза, значи, че ние с тебе сме рода?

— Не точно, но нещо такова...

— Ей това е! Да тръгне, значи, да се рови човек в рода си и ще се окаже, че целият свят му е рода. Толкоз свят е. Ама да се случи пък като нашето, аз да си оставя къщата, пък ти да си влезеш в къщата... Туй вече?!

— Всичко се случва, бай Грошков! И това може да се случи...

— Тука не сте права, уважаема госпожо! Такова може да се случи само на мене, Озе полковника, бай Грошков и както още му се иска на човек да ме нарече!

— И... на мене, милостиви господине! — посочих му портичката.

Блудният кмет се завърна с всичките дарове на природата: домати, грозде, върху доматиите голяма купа смокини, една торба разнокалибрени и разноцветни бутилки.

— Още маси има ли в тази къща?

— Не ти ли стига тази?

— Няма да стигне!

Тогава заприиждаха бабите — коя пита правила — питата, коя пиле клала — с пилето, всяка принесе по нещо. Огънаха се изнесените от кмета и полковника маси, живна плочникът под асмалька, насели се с глъч и смях, и наздравици, и пак наздравици... И със спомени! За годеежи и сватби, за кръщенета, за Трифоновден някоя си година, за Тодоровден, когато на кмета баща му надбягал всичките коне на околията, за Петровден по сбора, когато селото се напълвало със сборяни и две хора се виели в двата края на селото, защото хората на едно не можели да се съберат...

— Марей, било ли е туй чудо? — запита каква Веса Ченговата.

— Как да не е било! — увери я Озе полковникът. — Че това нещо и аз го помня!

— Бе то и аз го помня, ама все ми се струва, че е сън, че съм го сънувала! — рече му каква Веса.

— Кмете, ти си! Бай ти Грошков те моли да му попееш!

— Мина тя тази! — дръпна се кметът.

— Я те помоля вече, я не!

— Не мога бе, бай Грошков... На гърлото ми седи песента, ама не мога да я запея!

— Кмете, не му чупи хатъра на човека — не е чужд, човек, наш човек е! — намеси се някоя от жените.

— Кмете, не ми чупи хатъра!

— Друго искай, бай Грошков...

— Друго не ща! Затуй съм дошъл, да чуя песен в тази къща и да си тръгна!

Кметът остави чашата, тръсна глава, притвори очи и запя: „Караджа дума Русанки, Русанке, любе, Русанке, Русанке, росно ябълко, Русанке, росен босилек...“ Допя песента кметът, а песента още кънтеше наоколо между дуварите и по-далече — над смълчаните покриви на къщата и в притихналите клони на зашумените дървета...

— Трябваше да ни го оставят за кмет! — усмихна се каква Веса Ченговата. — И дърва да ти докара навреме, и доктор да извика, като се наложи, и да ти запее...

— Ма то, като има дарба един човек, за всичко има дарба! — отвърна ѝ друга.

Имаше дарба кметът — чак с други очи го гледах сега! Да кметува 16 години и един ден, а някой друг да пее 16 години и един ден и пак да не се научи да пее!

Вдигна чашата, стисна я в двете си длани, поддържа я тъй и я тръшна на плочите.

— Ха наздраве, бай Грошков! Трябваше ти да се завърнеш от нейде си, че да ни събереш нас тука, разпилените в това село! Ха наздраве на всички!

И се захлупи кметът на облакътените си на масата ръце. И заплака. Нямо отначало, само с потрепване на раменете, а сетне целият разтърсен...

— Е, де, Стефане, то песента тъй е наредена... да не мислиш, че всичко е вярно? — прегърна го баба Стефана.

— Ей, кмете, кво стана бе, човек? Чакай! — стана от мястото си бай Грошков и заобиколи масата. — Недей така, бе! Дръж се бе, човек!

— Къде да се хвана, бай Грошков, като всичко се клати? — изправи се кметът и се помъчи да се усмихне. — Винаги тъй става. Знам си, викам ти, че не ставам вече за песен, ама ти, пей, та пей! Само баба Стефана може да пей в туй село.

— Няма вече да те карам да пееш! — натисна го на стола Озе полковникът. — Само баба Стефана ще пее вече...

Баба Стефана пя до заранта и нито веднъж не се заплака — беше изплакала и сълзите си, и гласа, дето ѝ беше определен за плач. Помагахме ѝ всички, всеки според моженето си и знаенето си... Само кметът, дето най можеше и най знаеше, кротко се напиваше и гледаше някъде през нас и през стената зад гърба ни.

— Боже — провикваше се от време на време Озе полковникът, — защо не мога да пея, колкото ми се иска? Или поне наполовината...

— Грошко, такъв Бабинден, да знаеш, не сме си правили! Добре че си дойде, да си го направим и сред лято! Голям Бабинден стана! — пребиха се да хвалят идването му тук бабите, когато си тръгваха.

Пак останахме двамата, като ония далечни братовчеди от сериала. Беше се поизместила папийонката му, а съвсем разцъфтялата шапка лежеше в кошницата на кмета.

— Излъгах ви, госпожо! — вдигна увисналите си рамене Озе полковникът. — Не ми е било пътем, а дойдох нарочно!

— Разбрах.

— А аз разбрах, че е много добре това, дето се реших да го сторя... Трябваше да го сторя — веднъж и аз да тръгна нанякъде, без да се обаждам, без разрешение, никой да не ме знае къде съм, само аз да зная това и да му се радвам...

— Е де, братовчеде, недейте така! Дължахме си го един на друг. Не можахме и да се почерпим за добрата сделка тогава.

— Така е... А сега ти си легни, а пък аз ще се поразходя и ще си тръгна. Но първо ще измия чиниите...

— Моля те, братовчеде!

— Кулинарят пенсионер трябва докрай да бъде кулинар! И пенсионер, разбира се!

— Забравяш, че и аз съм пенсионер.

— Отскоро, много отскоро, госпожа. А на мене вече ми е омръзнало да вися по опашките и да я получавам пенсията си.

Взе някаква дреха от колата, наметна се и тръгна през порутените огради на дворовете...

Розовееше утрото и някаква неясна, като омара печал се стелеше ниско над земята, още не заспивала...

14.

След седмица получих некролозите и съпровождащото ги писъмце на дъщеря Грошкова с молбата ѝ да ги разлепя, където намеря за добре. Напъхах ги в найлонови пликчета, взех кутийката с кабарчетата и тръгнах. Забодох първия на портата си, зад която „починалият след кратко боледуване“ се беше родил, отраснал и преди седмица пил и пял с нас на импровизирания с неговата безценна помощ летен Бабинден. Сложих един на автобусната спирка, където отдавна автобуси не спираха. На дебелия липа пред магазина забодох още един. А ми хартиса още един — него не знаех къде да сложа.

Кметът напъди козите през отворената широко порта, емна ги насам, видя ме да стърча до овлажнелия ствол на дървото, некролога видя, хвана се за главата, което правеше в много честите мигове на тотално отчаяние:

— Знаех си аз... Винаги става тъй! Дойдат ли си внезапно, неочаквано и безпричинно, както той си дойде, чакай некролозите. Идат си да се простят ли, прошка ли да подирят... Весел човек беше Озе полковник Грошков! И артист! Гледай го, и на некролога се е изтипосал с бялата риза и папийонката!

— Кмете, хартиса ми още един — него къде да сложа?

— На гробищата ходи ли?

— Не съм.

— Чакай да взема от баба Кина някоя свещичка и двамата да отидем дотам — сама не можеш се оправи!

И двамата трудно се оправихме. Зад падналите колове на оградната мрежа аленееха зазрели шипки, къпинак ни препъваше на всяка крачка, глог беше проснал клоните си над гробовете, сливов подрастък засенчваше камъните и почти нищо не можеше да се прочете от мъхясалите имена и дати...

— Е, че тука някъде трябваше да бъдат Грошковите! — заничаше кметът в сенките. — Пък ги няма! Ще кажеш, че са се възнесли с все гробове и все камъни. — Повдигна един, който беше паднал по очи в

избуялия троскот, обърна го, някакво черно змийче се опъна на близналото го слънчице и лениво изпълзя в сухия и загнил до земята треволяк. — Не се плаши, слепоче е! — успокои ме той и зачисти с ръкава на мантата си надписите. — Виках ли ти аз, че е тука някъде — ей го. Ама паднал и върви, че го търси! Точно така — дядо Грошко и баба Грошковица...

Положих некролога на камъка. Кметът запали свещичките. Подаде ми едната. Несъществуващ ветрец погали пламъчетата, тежко затупаха капките восък по найлоновото пликче. Тишината прииждаше, плътна и мъртва затискаше гробището, онемяха пчелите, писъкът на дребните птичета се изгуби, жегата се спусна от разтвореното небе...

— Власт, не трябва ли да кажеш нещо?

— Те всичкото го знаят, култура... Ние няма какво да им кажем, те не искат нищо да ни кажат. А щом е тъй, значи тъй трябва да бъде!

Сложи догарящата свещица на камъка, изправи се, загази треволяка и троскота. Сторих същото, заобиколих камъка и тръгнах подире му. Когато се измъкнахме извън падналата желязна порта, кметът се обърна назад:

— Мъртвите не зачитаме, пък се чудим, че живите се нямаме за нищо. Доскоро баба Стефана окосяваше тука и чистеше, но и тя вече е дигнала ръце.

— Да вземем да спретнем една бригада или...

— Няма бригада вече! Отрекохме ги! Аз не можах да ги накарам тротоара пред къщите си да почистят за шестнайсет години и един ден, ти... Ама децата, виж, можем да излъжем някак, като си идват по ваканциите. Ти измисли лъжата, пък аз ще създам организацията!

— Власт, пратила ми е и вестник с некролога дъщерята, на бай Грошков. Стар е, ама ти нали викаш, че стар вестник няма...

— Сега си мисля, че и стари хора няма! Деца се раждаме, култура, и деца си умираме! Това е драмата, както се изразявате вие по-учените! Други драми няма! Мини и ми пусни вестника през портичката... Отивам подир козите и право да ти кажа, просто не ми се прибира. Я-я-я-я... — викна кметът и се зачуха зиловете на козите му откъм долчинката. — Пак са се намъкнали в градината на Милка — каза кметът и търти по склона надолу, който много скоро го преполови, а сетне и го скри целия.

... Затворих вестника. Няма ме на двете цели страници с некролози и значи, съм жива! Но между всичките „Липсваш ни!“ и „Ти си с нас!“ гледа във всичките посоки на страницата усмихнатият като дете Озе полковник Иван Караненов Грошков — един от последните на рода Караненови, може би последният, може би единственият, който отнесе със себе си при мъртвите Караненови баирите тук, вятъра тук, тревите тук, дървята тук! Дали ще ги види свекърът? Ще ги покаже ли на свекървата?

Дано, Господи, да са възможни и тези неща!

Запита ме кметът, като дойде вечерта да вземе вестника, който аз така и не се наках да му занеса — не ми се излизаше на улицата и цял ден вървах подир пуйката си да я паса и тя да ме пасе. Запита ме някак вгълбено и зачудено:

— Цял ден си блъскам главата като какво може да е казал за последно бай Грошков, когато си е тръгвал оттука? Можеш ли да си спомниш, обаче точно, какво рече той, влизайки или вече влязъл в колата?

— Рече: „Дано да не излизат насреща ми катаджиите.“

— Сигурна ли си? — дръпна се кметът.

— „Сбогом!“, май беше най-последното, което каза...

— Ей това е! — пусна вестника на масата кметът. Тръгваме да умираме, а ни е страх да не излязат насреща ни катаджиите!

Грабна вестника и обърна гръб на цялата Вселена!

15.

Само много чувствителните хора са склонни да правят от мухата слон. Но понеже смятам, че няма хора, родени и останали си талпи за цял живот, приемам всички хора за много чувствителни. Не може в чувството да има степени: тъжен, по-тъжен, най-тъжен, весел, по-весел, най-весел... Когато тъгата и веселието са наши — тъгата ни е най-вселенската тъга и веселието ни — най-вселенското веселие! Имам се за претръпнала — много смърти и рождества са минали край мене и през мене, много лица и безличия, много събития и липса на събития, а още преживявам всеки и всичко, с което ме сблъсква животът ми, като нещо ново, най-новото и неповторимото... След като вече знам, че неповторими неща няма, всичко се е случвало (и такова число няма, затова ще кажа ен пъти), както би се изразила Ненковата математика... Случвало се е, но сега се случва на мене и то става единственото и най-значителното събитие, което може да се случи на човека!

Така е с мене. Така е с всички хора. Знам го.

Напоследък се сблъквам най-често с пуйката си и котето, което вече е котарак — фучи, извил настръхнала гърбина, катери котките през март и всички останали месеци на годината, варди къртичините и току ми донесе пред къщи по някоя раздърпана и окървавена къртица. Имало е такива пуйки и котараци, но когато става дума за моите, те са най-своенравната пуйка и най-преданият котарак!

Народът казва: „Бог събира!“. И на народа трябва да се вярва. Пък съм го констатирала и сама — животните много заприличват на хората, с които живеят. Кучето на кмета например, нищо че е сибирска лайка, която снаха му донесла чак от Коми, много прилича на баба Кина. Като те види, и само що не каже: „Тъй де... То тъй бива“ — и тогава да тръгне и да те захапе. Безстопанствените кучета имат много лица — забелязала съм го, като съм ходила „по тъмно“ до Търново за книги и разни други празове. Те могат да бъдат разсеяни или съсредоточени, страхливи, зли, отмъстителни, верни на бедняка, с

когото заедно ровят много пъти преравяните кофи за боклук, но никога благородни! Защото благородството не ходи по улиците, а може да го има само в човека или много близо около него.

Пуйката ми спира да се къпе в сандъка с пепела до оградата, отърсва се хубаво и с моето крехко благородство тръгва към мене. За да се съберем. Но народът не се занимава с подробностите, за да се произнесе аз ли съм създадена за пуйката си или пуйката за мене? Аз, със спомена за моя изключителен Ненко и никакви други спомени, тя, с представата си за оня пуюк, който още не се е родил, нероденият юнак, когото чака и няма, види се, да дочака!

Кого чакам аз? И какво? Когато всички влакове са заминали и гарата е заминала, и това село е изчезнало нанякъде, и тази къща, в която съм седнала над приписките си, е забягнала от мене...

Не мога аз да не направя от мухата слон! И „мухата“ да е всичко, което е извън нас, а „слонът“ да расте вътре в нас, да расте и все да не може да ни изпълни и още да расте... Боже, как да мъкна този слон, дето се наврял в отгънялата ми до прозрачност кожа, дето гази и мачка мъничката ми невинна и виновна душа?

Няма други слонове, освен вината, която изпитваме за всичко, което сме сторили с живота си през живота си, онова, което сме направили или пък не сме направили! Виновна съм: пред Ненко, че дори не опитах да се боря за него; пред свекъра и свекървата, задето им позволих да се лишат от най-скъпото си; виновна съм за всички разминавания с хората, които съм имала щастието да срещна и сега да бъдат мои любви, приятелства и познанства, виновна съм пред Озе Грошков — можех да го изпратя по-сърдечно, да му целуна ръка, както той ми целуна ръка, за да отнесе в най-дългия си път, освен спомена за мечтаното завръщане и радостта от неизменното заминаване, виновна съм пред кмета за добрината, с която отвърща на моя ожесточен егоизъм и тъпо превъзходство, когато съм научила, че всички се равняваме по тревите, виновна съм пред Джипи Кюлджиев за това, че го изплаших с внезапната обич на осакатялата моя самотност и ненаситна жажда да обичам някого повече от себе си, че още не съм му казала, че тези ми преписки са предназначени за него — не мен да излекуват, а на него да помогнат да живее, че още не съм и може би никога няма да му кажа коя съм и защо съм такава, каквато съм... Виновна съм пред себе си: позволявам си удобно и оневиняващо да

смятам, че на малкия човек и греховете му са малки, и не ми стига силата да се почувствам голяма колкото всички министър-председатели на света, за да понеса отговорността за онеправданите, обидените, убитите хора и народи, своята вина за земетресенията, епидемиите, озоновата дупка на кой беше от полюсите?

Виновни сме за всичко, което ни се случва!

Всеки сам за себе си и само за себе си знае своите вина.

А пък аз съм невинна?! (Нерде Ямбол, нерде Стамбул?!)

Много е лесно да намери човек оневиняващите живота му обстоятелства... И ги намира...

Аз търся и намирам своето оправдание в детството. Въпреки че не съм имала детство. Винаги съм живяла с усещането, че съм се родила на сто години и че ще умра на толкова. Породено е от първите ми спомени... Които са всичко на всичко два — единият мил и много скъп, вторият — неприятен и предопределил сякаш не живота ми, а мене самата...

Била съм седемгодишна. Изпрала бях мантичката си, дълга и предълга (за да не я настъпвам, я навивах няколко пъти на кръста си и тогава я превързвах с усуканата връвчица). Играех на начертаната върху площадката до чешмата дама и чаках манта ми да изсъхне. И я пазех да не ми я открадне някой — бях научила вече, че може и да се краде! Било е събота или неделя, за да може някой да влезе отвътре високите зидове и високите решетести огради над тях. Хвърлях плочестото камъче, подскачах в големите квадрати, приритвах камъчето сръчно напред и си мислех, че мога вече да го правя както кака Милка от четвърти клас, когато до главата на дамата застана някаква жена. По-красива от всички хора, които бях виждала, по-красива и от учителката ни, другарката Денкова. Първо видях обувките ѝ — бяха красиви, после леката ѝ рокля — цветна и стръмна, сетне лицето ѝ — бледо и объркано усмихнато, най-накрая косата ѝ — тъмна, дълга, сплетена и с един съвсем бял кичур на челото.

— Много хубаво я играеш дамата! — рече жената и очите ѝ заблестяха от влага и от слънце.

Свих се засрамена до пейката и почти изсъхналите, метнати на облегалката чорапчета.

— Как се казваш?

Още наведох глава.

— Не знаеш ли как се казваш? — седна жената на пейката и сложи до себе си мъничката кошничка.

— Не знам — рекох.

— А как ти викат, като ти кажат да прочетеш урока от читанката?

— Другарката Денкова ми вика: „Яна, ти ни почети сега!“, на тетрадката ми кака Милка е написала: „Ана“, а пък всички ми викат „Ина“ ...

— Казваш се Иринка! Харесва ли ти? И аз се казвам Иринка...

— И-рин-ка — повторих името и изведнъж настъхнала, запитах: — А ти откъде знаеш, че се казвам Иринка?

— Леля съм ти и знам — лелите всичко знаят! Ще седнеш ли до мене да видиш какво съм ти донесла?

Не седнах, но приближих до пейката. Извади от кошницата една паница червени яйца, две пликчета бонбони, курабийки, поръсени със захар отгоре, и едно козуначе — мъничко и кръгло и наплетено като косите й. На кака Милка бяха донесли предната неделя и тя ми отчупи мъничко, но този беше по-красив.

— Днес е Великден! Знаеш ли?

— И миналата неделя беше Великден. И на кака Милка й донесоха червени яйца и козунак.

— Добре. И миналата неделя е било Великден... Искаш ли и днес да се чукнем?

— Ама да не чупим яйцата!

— Няма да ги чупим.

Докоснахме яйцата и ги оставихме на застланата кърпа.

Ядохме курабийки и бонбони, и козунак. Но гледах да ям по-малко, за да остане за кака Милка и за момичетата от стаята ни. „Яж!“ — канеше ме тази, дето ми каза, че ми е леля. „Не съм гладна!“ — отвърщах й аз и току обръщах чорапките до рамото ми — отънели на петичките и с бримки от горе до долу. Сториха ми се изсъхнали, сгънах ги и ги скрих от другата си страна.

— Искаш ли да ти покажа как по-хубаво и по-лесно могат да се сгънат чорапките?

— Не ща! — рекох й. — Мога и сама да се науча!

Лелята все така се усмихваше, беше се попотил носът й, а очите пак тъй блестяха от влагата и слънцето.

— Искаш ли да ме заведеш до стаята на възпитателките?

— Не мога! — вдигнах раменца. — Не ми е изсъхнала още мантата, може някой да ми я открадне!

Лелята бързо се извърна, стана и изтича към входа на общежитието. На вратата се обърна, още по-шарена от шарената сенчица на големия орех, и ми каза да я почакам, защото много скоро ще се върне...

Пък аз нямаше и къде да ходя — трябваше да си пазя мантата.

Напъхах в джобовете на пижамата си една шепа бонбони в единия и една шепа курабийки в другия...

Много скоро се върна лелята, но тъй, сякаш я бяха били или пък ѝ бяха откраднали нещо — молива или пък мастилницата. Очите ѝ сега бяха червени, сухи, а бялото в косата и вече не беше толкова бяло, а сиво и измачкано. Усмихна ми се, но и усмивката ѝ беше като открадната от някого...

— Името ти е Иринка! Знаят го вече и възпитателките ти. Като те питат как се казваш, ще отговаряш: „Именувам се Иринка.“

— Другото пак тъй ли ще бъде?

— Другото тъй ще бъде... Хайде сега да ме изпратиш до оградата, оттам се вижда мантичката ти... Чакай, че съвсем се забравих вече — донесла съм ти нова мантичка, два чифта чорапки и едно клинче. Сама съм го изплела. Харесва ли ти? — изправи ме и го наложи по мене. — Тъкмо ти е! Виждаш ли как съм го улучила? Кажи, че ти харесва, де!

— Харесва ми.

— Харесва ли ти и кошничката? Искаш ли да ти я оставя? Кажи, че искаш да ти я оставя!

— Щом толкова искаш — рекох, — остави ми я!

Лелята изплака, скочи от пейката и бързо ме повлече към оградата. До широката, висока входна врата пусна ръката ми, коленичи до мене, отмахна белия кичур от косите си (те пак блестяха окъпани от слънцето), изправи се и тичешком потъна в рехавата сянка на липите по улицата...

Роклята ѝ беше по-шарена, по-стръмна и по-красива...

Побягнах към простира и кошничката... С тази кошничка изкарах всичките години по всичките домове за деца и юноши, където съм била... В нея винаги прибирах изсъхналото си пране, преди да го заключа в шкафчето до винаги увисналите и накуцващи легла, които

ми се падаха. Взех я със себе си и в Шумен — беше поизгнил на места поветът, счупиха се две от ребрата ѝ, но аз я мъкнех от стая в стая. Когато си тръгнахме след разпределението, понесох я към гарата. „Баща ми ще ти изплете по-хубава!“ рече ми Ненко. „Това е леля ми! — рекох му аз. — Или пък...“ „Вече аз ще съм леля ти! — вдигна кошницата и я закачи на един от високите клони на дърветата покрай алеята — Или пък...“ Не можах да я стигна и да си я откача. Остана си там.

Много мил и много скъп спомен...

Може да си представи човек как изглежда пък пренеприятният...

Била съм още в отделенията. Заради ремонт или кой знае за какво ни преместиха в Разград. Не помня сградата, не помня училището, в което сме учили, помня само пътя от сградата до училището... И дъжда, дето не спираше да вали, студен, остър, полегат — беше ни все от лявата страна, откъм мъгливите и мокри къщя на улицата. От другата страна беше поле — навъсено, сърдито, ступано току до улицата. Пътувахме пътя все по тъмно. Отпред големите, след тях по-малките, най-малките и... учителите ни. Виждах гърба на този пред мене, вървах по него из локвите на изровеното шосе и в калта на дъждовните наноси. В колона по четирима се движехме — нещастни, обаче с песен: „Пред нас са блеснали житата...“ Или нещо такова! А поредната локва няма изгазване! Изхлузи ми се шушонът... Наведох се да го търся, повалиха ме, минаха няколко реда от колоната през мене, спря колоната, притича изотзад един от възпитателите, започна да ме навиква, че развалям строя, че нарушавам реда, че... Измокрена цялата, прегазена и смазана от невъзможността да намеря шусона, плачех, без нищо да мога да разбера: „Няма го шусона ми! Ами сега? Накъде с един шушон?“. Натиснаха ме задните редици, догоних своята накуцвайки, смразена не от тинята по мене, а от трагичността на безизходицата, в която бях изпаднала: „Няма го шусона ми! Цял живот ще трябва с един шушон да ходя от общежитието до училището!“.

Който е измислил шусона като обувка и който го е произвел, сигурно никога няма да излезе от ада! А държава, която е позволила това да се случи — на такава и два ада са ѝ малко за човеконенавистничеството, с което е била изпълнена, когато го е

разрешавала! Този вид обувка ще си остане една от най-големите й вини пред човечеството и пред мен лично!

Ако е истина, че първите спомени на човека предопределят цялостното му битие, то моето ще си остане затворено между една продънена кошница, която наричах „красивата ми леля или пък...“, и един шушон със скъсани закопчалки, който цял живот ще търся и вече знам — никога няма да намеря!

Тези шушони се произвеждаха само няколко години, най-много десетилетие!

От всичките възможности да се родиш — да се родиш в епохата на Шушона, то е повече от невървене, то е малшанс, то е огромна и непоправима злополука!

И дали всички епохи не съдържат в себе си някаква своя Шушонена индустрия?

Така трябва да бъде!

Няма да бъде по-добре, но поне ще бъде по-справедливо!

16.

Джипи Кюлджиев се появи по-черен от всякога — черна риза, черен шал, черен костюм, черни обувки, черния чадър на чичо му от Америка и черни очила. Не седна като друг път, а тръгна да обикаля масата и мене, като педантично и точно отмерваше крачките си с острието на пристегнатия в калъфа чадър. Изведнъж спря и трескаво зарови в джобовете си. Пресегнах се, взех запалката от широкия перваз на прозореца, подадох му я...

— Не пуша! — побягна пак по чадърения кръг Джипи Кюлджиев. — Не пия! Не чета вестници! Не лекувам болни! Не съм бил днес на две погребения! Това, което виждаш тук, не съм аз!

— Виждам! — рекох му.

— А сигурно и чуваш? Чу ли какво са наприказвали по адрес на личния си лекар след погребението на бай Калчо Калчев?

— Нищо не съм чула!

— Лъжеш!

— Джипи, аз лъжа само когато без това не може да се мине!

— А как разбираш кога може и кога не може?

— По интуиция...

— Значи и от такава неща ме е лишила природата... Иначе щях да отида тогава на погребението на бай Калчо Калчев и нямаше да ги има тези приказки и писания... — Спря пак и заби върха на чадъра в пачата тревица, пораснала между две плочи. — Представяш ли си? И писмо написали в стил „донос“ и го подписали — десетина пациенти, на които не само кръвното, ами и градините съм мерил! От името на „множество разгневени и огорчени пациенти“! Не стига, значи, че съм го оставил да умре, но и не съм благоволил да отида на погребението, за което видимо съм бил тръгнал, а съм отишъл при баба Стефана и съм се напил като...

— Напихте ли се?

— Сякаш не знаеш как е с нея! И съм бил пъл, докато траяло погребението, аз съм бил пъл, че съм се късал! А това просто не е

вярно! Баба Стефана пя, а аз гледах шумата на асмите и нищо не виждах!

— С доносите винаги е така — има нещо вярно, та покрай него да мине и лъжата!

— Викаха ме в комисията по етика!

— Затова че си се напил?

— Не! Затова че съм пял!

— Трябвало е да им кажеш, че пееш фалшиво! И да им попееш!

— Можеше! Не го направих, но ще седна сега и ще им напиша на тези реформатори, че съм присъствал днес на две погребения и още не съм се напил. И ще им поставя една задачка: какво ще ме правят, като ми измре списъкът, който е при тях? Само за една седмица — двама от списъка. Годината има петдесет и четири седмици... Да не ме изоставят по двама... по един и половина да са — това прави осемдесет и един пациенти... Имам ги засега осемстотин. Значи за по-малко от десет години аз ще бъда личен лекар само на себе си. И какво ще ме правят тогава?

— Дотогава тях може да ги няма, Джипи!

— Реформаторите?! Без личен лекар у нас е бивало, но без реформатори никога не сме оставали — Кой ще реформира живота тогава, да го ререформира, да го реререформира? Почвам вече и да заеквам.

— Нормално е — много сложни стават думите!

— А пък са толкова прости. Трябва само да са чисти и честни...

— Като изборите.

— Аха... Поне колкото тях.

— Джипи, знаеш ли колко време не си се вясвал тъдява? Точно шейсет и девет дни — от Игнажден, че на Коледа, както се казва. А си говорим за доноси и за избори!

— Толкова общо ли имат, че ги навърза едно за друго?

— Не ме интересува! Интересуват ме по-важни неща. Върна ли палтото?

— Този път проявих характер — не съм го върнал и казах, че няма да го върна. Който го е мерил, рекох, да го е мерил както трябва и той да си го връща!

— Ще го върне ли?

— Вече го върна... И си взе друго, дето пак не става за обличане! Но това не ме интересува, както обичаш да казваш ти. Аз общувам сега на ниво „възмутени граждани от селата наоколо“ и „комисии по етика и естетика“!

— Забрави ги!

— Забравям ги! Само още нещичко — разреших проблема защо тук имат ниско кръвно, а оттатък — високо. Отговорът се оказа прост, както всеки верен отговор. Тук пият само бяла ракия, а оттатък — само червено вино. Почвам да го разработвам: „Ниското кръвно на четиристотин пациенти отсам Дряновската река и високото кръвно на четиристотин пациенти оттатък същата река“. Щом напиша дисертацията и я защитя, което няма да е никак трудно, вдигам си слушалките и изчезвам оттука.

— Къде?

— Още не знам... Но знам, че не трябва и ден повече да оставам тука! Да се скитам по тези баири и да си мисля как един ден ще бъда много кадърен, много умен, много красив, много успял, как няма да ми предстои никакво ходене до кожарския завод в Севлиево, как ще ме канят в комисията по етика само за да ме похвалят за намалялата смъртност на пациентите ми със средна възраст от седемдесет години... Мерси!

— Всичко минава, Джипи...

— Моля?

— И това ще мине!

— Подреди ме ти! — заби чадъра в тревата Джипи Кюлджиев. — Показа ми верния път: ще мине червената вода, ще мине синята вода, ще дойде златната вода...

— Точно така!

— И какво ще стане тогава?

— Това, което все някога ще трябва да стане — тогава бюрократът няма да се бори с бюрокрацията, еснафът с еснафщината, корумпираният с корупцията, престъпникът с престъпността.

— Личи си, че четеш вестници. Давай нататък!

— Малко грамотният няма да учи съвсем неграмотните...

— Неизлечимо болният няма да лекува болните...

— Безнравственият няма да проповядва нравственост...

— Безсърдечният няма да учи на сърдечност!... Това дотука всички го знаят... Не пропуснахме ли нещо много съществено?

— Кажи го! И да спрем!

— Само професионалистът ще може да съди професионалистите!

— Стига, Джипи! Никаква комисия не те е съдила! Рекъл ти е някой нещо и ти сега сам себе си съдиш! Много ти се иска, но до присъда няма да стигнеш!

— За какво говорим тогава ние? И за кого? — тръшна се на стола Джипи Кюлджиев, простря крака далече напред и се вторачи в бомбетата на обувките си.

— В глобален мащаб говорим, разбира се... За глобализация говорим — нали тя е поредната златна вода, в която ни предстои да плакнем краката си?

— Прекрасна перспектива: сядаш на брега на света, потапяш крака, боядисани от шарките на чорапите ти, и гледаш безнадеждно океана от щастие напреде си! И всичко ти е „о'кей“, че го забравих как звучи на български!

— Тъй звучи вече и на български.

— Което обаче не променя нещата — да ме обсъждат мене някакви, дето една инжекция не са направили през цялата си практика! А аз съм израздал, намествал съм счупено и изкълчено, изрязвал съм забрало, зъби съм вадил и съм промивал уши... Не се сещам какво още не съм правил... за да ме срещне един ден някакъв си от някаква си комисия и да ми каже: „Не е трябвало да пиеш!“. Тя, дето никога не е била в час, мене да изкарва от час!

— Поразходи се и влез в следващия! Казвам ти го с опита на целия си педагогически стаж!

— Сигурно всички са го забелязали — много обичаш да поучаваш.

— Професионално заболяване, Джипи...

— Но иначе си добре?

— Много добре!

— Не мога да разбера защо лъжеш? Сляп ли съм аз? „Как си?“ „Добре съм!“ Винаги... Неизменно!

— Вярвам, Джипи, че като го постотя сто пъти, и наистина ще се почувствам добре.

— Че да почвам и аз тогава: „Добре съм!“ . „Много съм добре!“
„Толкова добре не съм бил никога!“ „Още по-добре съм!“

— Ти ли ще броиш? Или аз да броя?

— Браво! Даже брависимо! Като си поговоря ей така с тебе, както сега, и ми минава главоболието!

— Аз пък направо се разболявам: комисията... Фабриката в Севлиево... Списъкът ми... Достатъчно си млад, за да може всичко да се нареди както трябва!

— Надмина себе си! Но това не ти, това последното опитът ти го казва! Много е неприятен опитът ти! Трябва да ти го кажа най-сетне! Неприятно неприятен!

— Само несполучлив, Джипи... Несполучлив излезе последният ми опит да живея! И май ще трябва да се откажа — няма вече да се пробвам с живота, а с нещо друго...

— Другото на живота е смъртта!

— Така мислят джипитата... Нормалните хора могат да измислят и нещо друго...

Пуйката ми, която досега пощеше американския чадър на Джипи Кюлджиев, скочи и побягна към протката — отвън пристъпваше от крак на крак Краса от пощата.

— Влизай! Ще ви черпя с Джипито по едно малиново сладко.

— Имаш телеграма...

Поех целофанения плик, измъкнах шумолящата бланка, плъзнах поглед по единствения и кратичък ред, сгънах бланката, върнах я обратно в плика.

— Отказваш ли сладкото, или да го сервирам?

— Оставиха ми от Енергото и Водното да им събирам парите. Не ми стигат пенсиите и телефоните, че и с тях да се занимавам!

— Като им събереш парите, тогава ще ядем сладко...

— Само дете не знам кога ще бъде това „тогава“? — усмихна ми се съчувствено Краса и викна на Джипито: — Джипи, хайде да се водим надолу, а?

— Днес ни се водя, ни се карам! — отвърна ѝ Джипи Кюлджиев.
— Ако тръгна с тебе, нямам представа къде мога да те заведа!

— Много ме изплаши! — засмя се Краса и закрочи пътя за Соколово.

Джипито гледаше към джоба ми.

— И ти ли ще ми откажеш сладкото? Да не сте се наговорили? Никой не ми иска сладкото днеска!

— Какво има?

— Нищо... Всичко е наред... Нарездат се нещата такива, каквито трябва да бъдат... Така че сладкото можем да изядем с много студена вода и бисквитки.

Влязох в мазата, коленичих до рафта и животът ми, най-несполучливият от всичките ми животи, се навря в мене, като слон затъпка искриците надеждица. Изненадана, че още ги имам, замрях в очакване да премине пристъпът на още не докрай осъзнаваната истина...

В сумрака и пропищялата тишина бурканите се люлееха и прозвънваха — плахо и някак отдалече!

17.

Поизлегнат на високата табла на кревата, подпрян отвсякъде с възглавници, Ненко гледаше чепа в една от дъските на златистия таван на стаята.

— Извинявам ти се, че те разкарвам! — каза Анастасия. — Не трябваше май да ти я пращам тази телеграма.

— Напротив, добре си направила! — рекох аз и стиснах чантичката в скута си.

— Ненко настояваше. Докато още можеше да говори, де. Ама аз все си мислех, че ще се оправя, и тогаз да те извикам, пък то по-лошо стана. От два месеца ей тъй гледа този чеп и нито да мигне, нито да проговори...

Анастасия вдигна престилката и избърса сухите си очи.

Аз още стисках чантичката.

Чепът на тавана променяше очертанията си, заприличваше на човешко лице, на цвете, на кръгла като при новолуние луна, потъмняваше още и побледняваше, чезнеше, пак се появяваше — нов и непознат. Сведох поглед. Ненко беше същият — избърснат, чисто облечен в синя риза на бели квадратчета, младолик, с черна, като в младите си години коса. Да стане и да тръгне от гара Бяла за към село! Да бъде нощ, яребица да води яребичетата си из просъхналата покрай пътя тревица, сръндак да пази сърните си в окосените люцерни, да пада водата от улея на воденицата под върбите и да проплакват в сутрешната дрезгавина лопатките на голямото зеленияло колело... Боже, не остарява човекът и не умира на съвсем! Къде иначе ще се дянат всичките тези неща, дето са били с него, в него, около него?!

— Аз ще изтичам до магазина за хляба — надигна се от столчето Настя. — Скоро ще се върна! За минута само — близичко е.

Излезе и тихо притвори вратата.

И тук... същото: до магазина за хляба, козите да изкарат и да приберат, кокошките да нахранят — да съмне и да се мръкне...

А за Ненко няма значение съмнало ли е, мръкнало ли е — чепът все си е горе и винаги различен...

— Ненко...

Моят ли е този глас? Аз ли го повиках, дето до болка стисках чантичката, или онази Иринка, дето някога крачеше след него и ѝ се искаше пътят край да няма?

— Ненко...

Помръднаха сякаш пръстите на ръката му...

— Искал си да ме видиш?

Дали тъй ми се стори, или помръдна наистина?

— Заръчал си Настя телеграма да ми прати...

Очите ми ще изтекат, привела съм се, отново искам да пошавне с пръсти, да съм сигурна, че ме вижда, че знае, че съм тук, че съм дошла да се срещнем в края на пътя, дето мислехме, че няма да има край...

— Ненко! Ненко! Ненко!

Плаче гласът ми, а душата ми се усмихва — трябваше и това да ти се случи, да се срещнеш с Ненко и да не се срещнеш! Свлякох се от стола, коленичих на застланата върху килима черджица, взех ръката му в дланта си.

Нямах и спомени вече! Исках да му разкажа как съм живяла и как не съм живяла с него и без него, как съм отишла при корените му да го търся и как не съм го намерила, как цял живот съм търсила ръката му под главата си, че отдавна съм забравила оная сврача война, че всичко съм простила, ако е имало какво да се прощава, и само на себе си не мога да простя...

Седях безмълвна и безпаметна.

Настя дълго изтрива галошите си на стъргалото пред вратата, върна се да затвори портичката, пак застърга галошите си.

Притиснах лице до сухата и мека Ненкова длан, целунах я, както мислех, че трябва да сторя, и пак седнах на стола.

Настя влезе и пусна заблестелия от дъждеца шал на пода.

— Сложила съм да хапнем — цяла нощ си пътувала...

— Не съм гладна — рекох ѝ. — Пък трябва и да тръгвам — влакът ми е в четири часа!

— Има време. Автобусът тръгва в три. Децата чакам да си дойдат с него и да му донесат лекарствата...

— Пораснали са сигурно?

— Ожениха се. От дъщерята имам двама внука и единият на Ненковото име кръстен. От сина — сега се надяваме... Живеят в Русе. Ние и затова купихме тази къща тука — по-близо да сме до децата. Много искаше Ненко и наше да си имаме, ама не стана...

Боже, няма ли да млъкне тази жена? Пък и защо искам да млъкне? Ненко нищо не може да ми каже, което от нея чуя, то ще ми остане. Добре живели, като свой отгледал децата ѝ, та сега като свой го гледат и се грижат за него.

— Инсулт било, рекоха — продължава да нарежда Настя. Ама кой да ти знае, че толкоз лошо нещо било туй инсултът? Държаха го два месеца в болницата и го изписаха. И сега сме на лекарства, ама файда никаква от тях — спря да приказва, а пък се храни хубаво... Ненко — обърна се жената към леглото и също като мене взема ръката му в дланите си, — дошла е Иринка! Както ми заръча, тъй и направих — пратих ѝ телеграмата... Тука е сега... Че кажи нещо, де! Покажи, че си я видял... Кажи ѝ, че с мене живя, а пък за нея мислеше! — Вдигна очи. — Тъй беше. Знам си аз, че беше тъй! — проплака Настя и се захлупи в шепите си.

Да не беше го казвала! Все щях да имам някаква надежда, че с него поне не е било тъй, както е било с мене...

— Както си седим ей тъй, пред телевизора било или на масата, или из градината някъде, и току рече: „Иринка дали сама още я кара, или се е събрала с някого?“. Преди да го удари инсултът, пак туй приказваше... Кажи му де! Кажи му, че си добре, че не си сама... Няма да те чуе, ама ти го кажи, знае ли човек вече...

— Не съм сама. Живея с един лекар... има осемстотин пациенти...

— Те лекарите сега са добре!

— Така е — съгласих се аз и отворих чантичката. — Това са документите на къщата и на нивите в село. Ненкови са! Трябва само...

— Дума да не става! — не ми даде да се доиздумам Настя. — И за туй сме приказвали. Ти изгледа баща му и майка му, ние няма какво да търсим от село!

— Те ме изгледаха — рекох аз. — Всичко, каквото имат, ми бяха оставили със завещание. Скъсала съм го завещанието!

— Ненко много ще се сърди, да знаеш!

— Децата ти се грижат за него сега — на децата да го прехвърлите!

— Ненко думаше, че воденицата си е твоя и твоя трябва да си остане!

— Нищо не остана от воденицата! Като дойдоха промените, един от нашите ученици направи там язовир за риба и воденицата остана във водата!

— Толкова я приказваше Ненко тази воденица!

— Може да го съдите! И документите на воденицата са тука.

Подадох ѝ плика с документите. Настя не се решаваше да го поеме. Пресегнах се и го оставих на леглото. Пак ми се стори, че ръката на Ненко потрепна. Стиснах очи и се изправих.

— Рано е! Цял час има още до автобуса!

— Такси ще взема — рекох ѝ. — Видях, че ги има на спирката.

— Има ги то, ама...

Бръкнах в чантата.

— Това са ключовете на къщата. Всичко си е тъй, както го остави Ненко.

— Да беше поостанала, а? Ще преспиш, децата ще видиш, те ще те видят...

— Не мога. Трябва да се прибирам при доктора. Обещах му довечера да съм си у дома — ще ме чака на влака в двайсет и трийсет...

— Щом тъй сте се разбрали! Пък и година да стоиш край това легло — виждаш! — пак се разплака Анастасия.

А аз вече бягах навън — да не се обърна и да видя пак онзи чеп и дъската на тавана, който така съсредоточено разглеждаше с невиждащия си поглед моят, чуждият и вече ничий Ненко...

18.

Нищо не струва терапията ти, Джипи! Пет пари не струва! Само дето може да накара човека да се почувства разсъблечен и по-гол от гол охлюв. Неприятно ми е да се видя издокарана, а можеш да си представиш какво ми е да се видя такава, каквато съм била всъщност. И каквато съм. И каквато ще бъда.

Извинявай, иде кметът...

Отиде си.

Всичко беше, както си е било, и ми е малко мъчно, че никога вече няма да го бъде.

— Здравсти, власт!

— Привет, култура!

— Как си?

— Както ти казваш: Добре! Дори много добре!

— Казва го вече и министър-председателят. И на лягане, и на ставане. „Много сте добре, казва, ама сте прости и не го разбирате! Ще го разберете в бъдеще време!“

— А кога ще го бъде това бъдеще време?

— Не казва.

— Всички с бъдещето си мият ръцете, а не се намери един поне да каже: „Утре ще сме вече в бъдещето!“. Баща ми не го е чул, аз няма да го чуя и децата ми няма да го чуят!

— Не се знае.

— Всичко се знае!

— Не всичко, кмете! Ти например не знаеш, че съм решила да ти подаря пуйката си!

— Дето не може да се намери достоен пуйк за нея?

— Но пък винаги ляга да мъти! Ще я насажда баба Кина с кокоши яйца и пак ще ти бъде от полза...

— Насади се баба ти Кина вече! Едвам с двата бастуна да стигне до едното място и да се върне... И все смята месеците — шест й трябвали да ги закръгли на сто и да си отивала...

— Ще ги закръгли ли?

— Няма начин! Винаги е била тъй, науми ли си нещо — прави го! Няма като нас да се блъска от бряг в бряг — че тъй ли, че иначе ли? То сигурно и тъй трябва!

— Тъй трябва, кмете! Ама ти не каза ще ми вземеш ли пуйката?

— За колко време?

— Завинаги.

— Ей?

— Заминавам си, кмете. Прибирам се на село. Тука — чист въздух, чиста вода, билки и плодове, ама и това дотяга...

— Култура, една вода и един въздух са ни останали, ти...

— На мене и те вече са ми много, власт! Налага се.

— Ами къщата?

— Нали все търсите квартира за овчарите си. Пускай ги да живеят вътре и да мирясате!

— Туй добре, от една страна, ама... Ей, култура?!

— Толкоз, кмете... Всичко трябва да има край.

— Беше ми драго да те познавам, култура...

— И на мене, власт, ми беше драго да те познавам...

— Ами котака?

— Подарих го на баба Стефана. Рано сутринта ходих у тях да й го оставя.

— А тя?!

— Нали я знаеш: „Сядай, вика, какво стоиш като крава на гюбре!“. Но аз не седнах. Върнах се да поподредя и да мога до вечерта да тръгна. Кмете, ей тези тетрадки тука са на Джипито. Да му се обадиш да мине да си ги прибере!

— Не бери грижа. Да те закарам до гарата?

— Няма нужда, власт, ще дойдат да ме вземат...

— Добре. Аз ще оставя пуйката на баба ти Кина и отивам да кося по градините.

— Коси, кмете! И не ме споменавай с лошо!

— Ама и ти, култура, бива ли такива приказки да си приказваме на изпроводяк...

Стисна пуйката под мишница, взе подпряната до портичката коса и се замятаха червените пешове на мантата му по мократа още от росата улица...

Стори ми се, че не се и досети какво съм намислила да направя.

И баба Стефана не се досети. Каза ми: „Което си решила за най-добро, него ще направиш! То така стават тези работи!“.

Само ти, Джипи, ще знаеш истината, но няма да я кажеш никому!

И тя ще си остане в тези приписки.

Току-що ги изчетох... Не ми се видяха кой знае колко интересни, но ми се сториха поучителни. Ако изобщо човек може да бъде поучен в нещо! Много търсих да видя къде съм постъпвала правилно, къде съм грешила, но като се убедих, че нищо не мога да върна назад, промених всичките имена и моето име и погледнах на живота си като на живян от някой друг. Много неприятен човек, много неприятен живот! Неприятно неприятни, както казваш ти! Ни да се ражда такъв човек, ни да се живее такъв живот.

„На изпроводяк“, както се изрази преди малко кметът, имам да те помоля, Джипи, за две нещица... няма да изискват много усилия, но както всичко на този свят, изискват желание да бъдат свършени. Знам, че мога да разчитам на тебе, и затова тебе моля...

Поредната ми лъжа, Джипи! Истината е, че няма кого друг да помоля. Подозираш го, но не можеш да си представиш колко си прав, защото не допускаш, че е възможна чак такава самота. Да рече, значи, да изчезне безследно цял един човек и да бъде спокоен, че няма кой да го обяви за общонационално издирване! Отива си, изчезва и... идилия: нищо такова не се е случило, светът стремглаво бърза в посоката, която е поел, времето е длъжно да изпълни прогнозата на синоптиците — ще бъде утре „променливо с превалявания“... Утре — за кого? Утре — за света на ангро! Светът никога не се е занимавал с подробностите, въпреки че много пъти си е плащал за това. Както ми е дошло време да платя и аз. Без да знам на кого трябва да платя. И с какво мога да се разплатя? Всичките ми срещи са в миналото, всичко, което съм имала, е изразходвано. Пуста съм, Джипи, и празна като спалня, в която отдавна не е лягал никой. Не знам на кого, не зная как, но знам за какво имам да плащам: не затова че живях някак, а за това, че не опитах да живея другояче! Хиляди възможности има човек да обърне живота си нанякъде и аз ги пропуснах всичките... Значи пито — платено, Джипи, или платено и изпито! Което ти се харесва повече...

И... да забравиш, моля ти се, че си ме виждал в бялата ми рокля, разцъфтялата шапка и белите обувки! Излъгах те тогава, че съм била някъде, че са ми давали някакви хапчета и че съм ги изхвърляла в тоалетната. Още не знаех, че лудницата, за която ме питаше, не се намира на някакво определено място, а си е вътре в мене — бяла, спретната и до сълзи хлорирана. Или около мене — останало ми е чувството, че цял живот съм газила в хлорна вар: в Русе, по пътя в калните крайни квартали на Разград, в училището...

Тук само можах да поживея, нагазила в падащата белота на разцъфтелите овошки! Исках да бъде така.

Докато пак се просълзиха очите ми...

Джипи, да ме запомниш с пачника и пуйката ми!

Благодаря ти! Ще ти бъда двойно благодарна и задължена, ако си направиш труда, като си отидеш в Търново, да занесеш на издателя Крусев „Историйката на Даскал Донча“. Разговаряли сме с него да я издаде, но трябваше да я препиша на чисто. Даде ми наместникът машината от кметството и цяла зима съм се занимавала с това. Прилагам към преписа и оригинала — не съм редактирала нищо и сме се разбрали с издателя Крусев, че и той няма да си позволява никаква намеса — нека да излезе и нещо такова, каквото си е. И дано пък да се намери някой, който да му се зарадва, колкото го заслужава...

P. S. Джипи, телефоните на издателя съм вложила в машинката на папчицата.

P. S. (2) Благодаря ти двойно, както бях обещала.

P. S. (3) Можеш да кажеш на Крусев, ако стане дума, че съм заминала при леля си в Австралия.

Издание:

Автор: Кънчо Атанасов

Заглавие: Последният живот

Издание: първо

Издател: „СЛОВО“

Град на издателя: Велико Търново

Година на издаване: 2001

Националност: българска

Печатница: „Абагар“ АД — Велико Търново

Излязла от печат: 2001

Редактор: Йордан Дачев

Художник: Здравко Николов

Коректор: Ани Владева

ISBN: 954-439-704-3

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/9244>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.